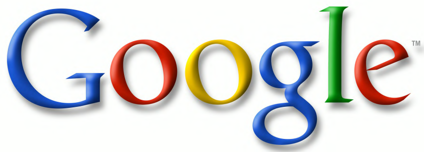
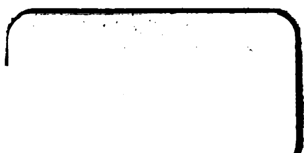

SPROGETS VILDE SKUD

Kristoffer Nyrop

SPROGETS

VILDE SKUD

POPULÆRE STRØBEMÆRKNINGER

OM MISFORSTÅEDE ORD I DAGLIG TALE

KØBENHAVN

C. A. REITZELS FORLAG

1882

BIANCO LUNOS KGL HOF-BOGTRYKKERI

Forbemærkning.

Medens vor Litteratur er særdeles rig på Afhandlinger, som vedröre historiske, filosofiske og naturvidenskabelige Spörgsmål, og som have til Formål at göre vedkommende Videnskaber tilgængelige for et större Publikum, har man hidtil her hjemme kun gjort meget få Forsøg på at behandle sproglige Æmner på en lignende Måde. Dette har muligvis bidraget til, at Sprogvidenskaben endnu af et overvejende Flertal betragtes som et tört og kedeligt Studium; det skal også villig indrömmes, at der findes mange sproglige Spörgsmål, der ere af en sådan Beskaffenhed, at de kun kunne have Interesse for og forstås af en snæver Kreds af Fagmænd, men der er dog nogle, som sikkert kunne göre Regning på almindelig Interesse, når de behandles på en let forståelig Måde, og til disse, tror jeg, man må henregne Undersøgelser vedrörende sproglige Fejltagelser. I nærværende lille Bog, der ikke stiller nogen som helst Fordring til specielle Forkundskaber hos Læseren, har jeg søgt på en populær Måde at behandle særlig de sproglige Fejltagelser, der gå under Navnet Folkeetymologier, og jeg har helt igennem stræbt at göre Fremstillingen så let fattelig som muligt og at vælge mine Eksempler i Overensstemmelse hermed,

— muligvis er der derfor de Filologer, der ville mene, at min Afhandling på sine Steder er for uvidenskabelig.

Da Spörgsmålet om dansk Folkeetymologi hidtil ikke har været behandlet i Sammenhæng, har jeg måttet søge Oplysninger hos mange forskellige, og det er mig en kær Pligt at takke alle dem, der have stået mig bi på forskellig Måde, for deres beredvillige Hjælp; særlig må jeg henvende min Tak til Prof. E. Tegnér i Lund, Cand. H. Pettersen i Kristiania, Skolelærer E. T. Kristensen i Jylland, Apoteker A. Benzon i København og stud. mag. V. Dahlerup. Denne sidste har velvillig gennemset Dele af mit Manuskript og meddelt mig mange værdifulde Tilföjelser og Rettelser.

Hvis min Bog formår at vække nogen Interesse for det behandlede Æmne i videre Kredse, tillader jeg mig, for det Tilfældes Skyld at jeg senere skulde komme til at behandle det samme eller lignende Spörgsmål, her at henvende en Anmodning til dem, som Bogen kommer for Öje, om godhedsfuldt at meddele mig de yderligere Oplysninger, som de måtte kunne give angående folkeetymologiske Fordrejelser i Landets forskellige Dialekter.

København, i Maj 1882.

K. N.

Indhold.

Forkortelser.

d. dansk.
eng. engelsk.
fr. fransk.
gl. d. gammel dansk.
gr. græsk.
holl. hollandsk.
isl. islandsk.
it. italiensk.
l. latinsk.
n. norsk.
nedert. nedertysk.
oldn. oldnordisk.
platt. plattysk.
sv. svensk.
t. tysk.

I.

Man kan undertiden på franske Apoteker høre Folk forlange Henrik den femtes Olje, *huile d'Henri cinq*, når de ville have amerikansk Olje.[1] Denne Benævnelse er fuldstændig forskellig fra dem, vi træffe i andre Sprog, og det bliver derfor vor Opgave at undersøge, hvorfra den skriver sig.

Man kunde jo antage at vedkommende Lægemiddel i et kritisk Øjeblik havde spillet en stor Rolle i Henrik den femtes Liv, og at man derfor havde opkaldt det efter ham, men herom beretter Historien aldeles intet; en anden Mulighed var det også, at Navnet var opstået, fordi alting nu engang skal have et Navn, og man kan jo for så vidt lige så godt have en Henrik den femtes Olje, som man f. Eks. har Napoleonskager. Men denne Forklaring slår heller ikke til; ti dels er Benævnelsen ikke almindelig i Frankrig, og dels har vel heller aldrig den bourbonske Tronprætendent, Hertugen af Bordeaux, nogensinde nydt en særlig stor Popularitet, hvilket dog er en nødvendig Betingelse, for at man skulde opkalde en så almindelig Ting som amerikansk Olje efter ham. Vi må derfor se os om efter en ny Forklaring, da man jo næppe

kan lade Sagen bero med den almindelige Bemærkning, at kært Barn har mange Navne, og at man derfor lige så godt kan sige *huile d'Henri cinq* som alt andet. Nej, Forklaringen på dette besynderlige Navn må søges ad hel anden Vej; her foreligger en sproglig Misforståelse af den Art, man kalder Folkeetymologi.

Amerikansk Olje hedder jo i Almindelighed på fransk *huile de ricin*, hvilket betyder Ricinusolje (smlg. tysk *Ricinusöl*), og Ricinus er som bekendt Navnet på en eksotisk Plante, hvoraf den ovenfor nævnte Olje fremstilles. En Del af de Folk, der på Apoteket købe *huile de ricin*, vide vel, hvad dette Ord betyder, men en langt större Del har aldeles ingen Anelse om Ricinusplantens Eksistens, og forstå derfor ikke Navnet. Nu er der imidlertid hos alle Mennesker, om end i en mer eller mindre fremtrædende Grad, en vis Trang til så vidt som mulig at forstå Betydningen af de Ord, som således forekomme i daglig Tale. Vor Sprogbevidsthed vil se noget andet i Ordene end en Række tilfældig sammenstillede Bogstaver, de skulle være noget mere end en tom betydningsløs Klang, de skulle på en eller anden Måde minde om de Genstande, som de betegne; og indtræffer det nu, at et eller andet fremmed (udenlandsk) Ord trænger sig ind i det daglige Omgangssprog, eller at et eller andet gammelt Ord efterhånden i den Grad afslibes i den daglige Udtale, at dets oprindelige Betydning ikke mere står klar, så vil Folket, når det benytter dem, søge at henføre dem til andre Ord, som fuldstændig eller delvis ligne dem i lydlig Henseende, men som i Virkeligheden som oftest aldeles ikke ere

beslægtede med dem, og således må vi forklare os, at *huile de ricin* er bleven til *huile d'Henri. cinq.* Man må nu ikke sammenligne disse Ord i den Form, under hvilken de nedskrives på Papiret, thi så ligne de ganske vist ikke hinanden i nogen særlig Grad, men man skal udtale dem höjt, og man vil da straks bemærke, hvor nær disse to Ord staa hinanden i Lyd:

huile de ricin
huile denricin.

Forskellen er altså kun, at hvor man i det ene Ord siger *de*, siger man i det andet *den;* ved denne ganske simple og höjst ubetydelige Forandring, har Folket af et Udtryk, der var fremmed og uforståeligt, skabt en ny Betegnelse, som enhver, selv den mest udannede, med Lethed kan forstå. På en sådan Måde ere mangfoldige Ord opståede i alle Sprog. Vi kunne nu derfor foreløbig definere Folkeetymologi i al Almindelighed som:

Den naive og til Dels ubevidste Stræben, der findes, særlig hos den mindre dannede, efter at omforme de fremmede Ord, der for ham ere ubekendte — og derfor (betragtede fra hans Standpunkt) vilkårlige og betydningsløse — omforme dem i Overensstemmelse med andre, ham kendte og hjemlige Ord, som i Lyden have en vis ydre Lighed til fælles med de fremmede.

Ordet *huile de ricin* viser os nu, hvorledes Folket ved den Proces, vi altså kalde Folkeetymologi, forvandler en fremmed Benævnelse i Sproget til en hjemlig og let forståelig ved at assimilere den i Udtalen med andre Ord, som den i Virkeligheden ikke står i den fjærneste Forbindelse med. Resultatet er i

det foreliggende Tilfælde af ren sproglig Art: der skabes en ny Benævnelse af en fremmed, men så vidt vides, er man også bleven stående herved. Ordet Henrik den femtes Olje har ikke fremkaldt nogen som helst Legende, om i hvilket Forhold Henrik den femte har stået til det Lægemiddel, der bærer hans Navn. Folkeetymologien kan imidlertid undertiden gribe videre om sig og have andet end en sproglig Forvanskning til Resultat, hvilket følgende meget oplysende Eksempel vil vise.

Den femtende August, Mariæ Himmelfartsdag, fejres i Västmanland i Sverrig ved Vaffelspisning; i og for sig er der ikke noget mærkeligt herved. I de gode gamle Dage vare jo her i København varme Hvedetvebakker en nødvendig Betingelse for ret at fejre store Bededagsaften, ligesom det endnu er Skik og Brug at spise Boller og Strutter Fastelavnsmandag. Sådanne Skikke have vel i Reglen en ren historisk Oprindelse, skönt det vel kan være vanskeligt i alle Tilfælde at eftervise den, og det vilde ganske sikkert have sine meget betydelige Vanskeligheder ad historisk Vej at forklare, hvorfor man skal spise Vafler den femtende August. Man skulde ikke tro det, og det forholder sig dog således: Vaffelspisningen har ganske simpelt sin Grund i en sproglig Fejltagelse.

Jeg har allerede gjort opmærksom på, at den femtende August er Mariæ Himmelfartsdag; denne Dag fejres vel ikke mere som Helligdag i de protestantiske Lande, men ligesom man endnu hos os i St. Hansdag og Mortensdag have tydelige Minder fra den katolske Tid, således har man i Sverrig

endnu bevaret Navnet på den femtende August betragtet som katolsk Helligdag; den hedder nemlig på svensk *Vårfru-dag* (Vor Frues Dag), hvilket i daglig Tale er blevet afslebet til *Våffer-dag*. Denne udviskede Form har endnu holdt sig rundt omkring i Dialekterne; men det er tvivlsomt, hvor vidt man nu har nogen Anelse om, hvad dette Navn egentlig vil sige, lige så lidt som Folk i Almindelighed hos os forbinde nogen videre Mening med Ordet *Fastelavn.* Det uforståelige *Våffer-dag* har man så i Västmanland forsøgt at göre forståeligt og har derfor forandret det til *Våffel-dag**), og denne Benævnelse medfører selvfølgelig, at Dagen fejres med Vaffelspisning.[2]

I dette Tilfælde har altså Folkeetymologien haft noget mere end et nydannet Ord til Resultat; den har fremkaldt en hel ny Skik, og vi skulle i det følgende få at se, hvorledes mangfoldige Myter, Sagn og Legender ikke have nogen som helst anden Oprindelse end sproglige Fejltagelser, men foreløbig må de to anførte Eksempler være tilstrækkelige til at give et Begreb om Folkeetymologiens Væsen og Betydning. Förend vi gå over til Bogens egentlige Æmne, Folkeetymologier i Dansk, vil det være nødvendigt, til den rette Forståelse af det følgende, at anføre endnu et Par Eksempler for at vise, at Folkeetymologien ikke alene gör det uforståelige forståeligt, men endogså hyppig, hvor underlig det end lyder, har ganske det modsatte til Resultat.

---

*) Formerne *Våffer* og *Våffel* ligge hinanden langt nærmere efter svensk end efter dansk Udtale, i det man i *Våffel* rimeligvis benytter det tykke *l*, der let kan forveksles med *r*.

I anden Akt af Shakespeare's Tragedie Hamlet siger Stykkets Hovedperson:

„Jeg er kun gal ved Nord-Nord-Vest, når Vinden er sydlig, kan jeg kende en Ko fra en Vejrmølle.“ Den engelske Tekst giver her:

„I am but mad north-north-west; when the wind is southerly, I know a hawk from a hand-saw.“

Dette betyder ordret oversat: „når Vinden er sydlig, kan jeg kende en Høg fra en Håndsav.“ Disse Ord synes ved förste Öjekast at være aldeles meningsløse. Hamlet vil jo sige, at han dog undertiden ikke er aldeles gal, og paa dansk er dette kommet fortræffelig frem ved Lembcke's Oversættelse, at han kan kende en Ko fra en Vejrmølle. Den danske Talemåde er meget let forståelig, men der synes ikke at være nogen som helst Forbindelse imellem en Høg og en Sav, og man kan ikke bortforklare Repliken ved at sige, at Shakespeare endnu stærkere har villet fremhæve Hamlet's Sindsforvirring ved at lade ham sige noget så meningsløst; ti, *„He knows not a hawk from a hand-saw*,“ er en endnu meget brugelig engelsk Talemåde, når man vil ironisere over et dumt Menneske.[3] En nærmere Undersøgelse vil nu også vise os, at der her foreligger en ved Folkeetymologi forvansket Talemåde. Det er jo bekendt nok, at man i Middelalderen, ja helt op i den nyere Tid har benyttet forskellige Rovfugle: Ørne, Falke og Høge til Jagt. Man opgav hurtig at jage med Ørne, og sikkert nok har Høgene heller ikke spillet nogen særdeles stor Rolle; Falkene vare de mest anvendte og mest ansete Jagtfugle. Imidlertid har dog Høgene en Tid lang spillet en sådan Rolle, at

man har kunnet lave Ordsprog om dem; den oprindelige Form for den ovenfor anførte Talemåde er nemlig: „*He knows not a hawk from a hernshaw;*“ hvilket betyder „han kender ikke en Høg fra en Hejre,“ med andre Ord: han kan ikke göre Forskel på det jagende og det forfulgte Dyr.[4] Man kan nu tænke sig forskellige Grunde til, at denne Talemåde er bleven forvansket, den rimeligste er vel, at man har ophørt at jage Hejrer med Høge, hvorved Sammenligningen mellem disse Dyr snart er kommen til at stå som noget fremmed for Folket; hertil kommer endvidere, at Ordet *hernshaw* som Betegnelse for en Hejre lidt efter lidt er gået af Brug; nu betyder jo Ordet kun et Ynglested for Hejrer, og en Hejre benævnes alene ved *a hern* (fr. *héron*). I ethvert Tilfælde har man efterhånden glemt, hvad *hernshaw* oprindelig betød, og man har derfor erstattet det med et næsten ligelydende Ord, der vel i og for sig ikke gav nogen synderlig Mening, men dog altid betegnede noget alment bekendt. Man fristes til at sammenligne den nu omtalte og forklarede Talemåde med det danske Ordsprog, „*der er Ugler i Mosen.*“ Dette betyder jo som bekendt: der er noget galt på Færde, men det er vanskeligt at forstå, hvorledes den Betydning kan komme frem, da det dog ikke er noget særlig gruopvækkende, at der er nogle Ugler ude i en Mose — de göre næppe nogen Kat Fortræd. Som vi senere skulle se, er der adskillige Grunde, der tale for, at Ordsprogets oprindelige Form må være „der er *Ulve* i Mosen;“ men efter at disse Rovdyr vare blevne udryddede af Landet, glemte man

dem efterhånden, og dette medførte da, at man i Ordsproget indsatte et andet mere bekendt Dyrs Navn.

Det er meget let at anføre en hel Række Ordsprog, der ere lige så misforståede og lige så forvanskede, som det omtalte engelske; vi komme senere tilbage til dette Æmne, og vi skulle da se i hvor höj en Grad Folkeetymologien har medvirket til at göre oprindelig udtryksfulde Talemåder til rene Meningsløsheder. Ordsprog, Mundheld og Talemåder høre i det hele til de mest benyttede Bestanddele i Sproget, men netop fordi de benyttes så meget, ere de også udsatte for en stærk Afslibning i ren lydlig Henseende; derved indsniger der sig lidt efter lidt mange fordrejede Ord i dem, og Folkets stadig levende Sprogbevidsthed træder da som oftest til og gör sig gældende ved at erstatte de afslebne Ord med nye, der kun have en ren ydre Lydlighed til fælles med hine, hvorved som oftest vedkommende Talemåde bliver meningsløs. Den har imidlertid engang fået Fodfæste blandt Folket, Afslibningen og Nydannelsen er foregået så jævnt og langsomt, at man ikke mærker noget til det hele, og man vedbliver at benytte den gamle Talemåde under den ny Form, uden at denne ny Form i mindste Måde har nogen Indflydelse på Betydningen.

Disse få Bemærkninger skulle tjene som Indledning til efterfølgende Afhandling om sproglige Misforståelser i dansk. Det er min Hensigt at medtage så vel de folkeetymologiske Omdannelser, der ere trængte ind i Skriftsproget, som dem, der kun ere

gængse i visse Dele af Landet eller blandt visse Lag af Befolkningen; jeg skal begynde med at anføre de Folkeetymologier, som kunne høres i vore Dialekter, derefter går jeg over til at undersøge det københavnske Gadesprog, Stednavnene, Plantenavnene, Håndværkernes Fagudtryk, og endelig Skriftsproget; som Slutning skal jeg meddele nogle Eksempler, hentede dels fra dansk, dels fra andre Sprog på mytedannende Folkeetymologier.

II.

I Syd-Sjælland omdannes *Carrousel* hyppig af Bønderne til en *Kør-a-sel(v)* eller en *Køre-sel(v)*; samme Sted og på Fyn er også det franske Ord *souterrains* (nemlig *tuyaux* ɔ: underjordiske Rör), der bruges som Betegnelse for Drainrör, blevet omformet til *Sutterender.* Man kan ligeledes ofte høre Folk på Landet sige, at den og den Sag er bleven *afproberet* for *approberet.* Et fremmed Ord som en *Rektor* er også i og for sig uforståeligt for den simple Mand, og notorisk er det, at Ordet i Omegnen af Herlufsholm er bleven forvansket til en *Røgter.* Vi ville få at se flere Eksempler på, at de folkeetymologiske Omdannelser ikke altid gengive Ordets oprindelige Betydning paa den mest nöjagtige Måde; imidlertid må man dog indrømme, at Omdannelser som „Køre sel“ og „Sutterender“ virkelig på en ganske slående Måde svare til den Ting, de betegne, og at Sproget her på en lige så simpel som — man kunde næsten sige — genial Måde har optaget de fremmede Ord i sig gennem en Assimilation med de i Sproget værende Ord. Man kan heller ikke nægte, at Røgter for Rektor er ret betegnende; et andet Spörgsmål bliver, hvor vidt vedkommende Embedsmand vil føle sig synderlig smigret ved denne nye Betegnelse, der sætter ham i Rang med Individer,

der ellers ikke indtage nogen höj Stilling i Samfundet. Imidlertid har hans Skæbne dog været forholdsvis blid, Folket har undertiden på en ganske anderledes nærgående Måde omformet de dem ubekendte fremmede Benævnelser; jeg vil ikke tale om en Omdannelse som *Fedtegraver* (Nord-Sjælland) i Stedet for *Fotografer*; langt mere nærgående bliver det, når en sjællandsk Bondekone, der viste nogle tilrejsende om i et Hus, fortalte dem, i det hun pegede på en *Sofa*: „Se her er nu det *Sofad*, hvor den forrige Frue plejede at sidde.“ Det er ganske vist en höjst ejendommelig Fordrejelse, om end Konen næppe selv lagde den mindre smigrende Betydning deri, som hendes Ord kunde have for den pågældende Dame. En anden lige så interessant Ordfordrejelse knytter sig til et Landsted, der ligger ved Frederiksdal og bærer det særdeles klassiske Navn *Tusculum*; at Omegnens Beboere skulde forstå dette Ord, når deres egne Gårde bar fredelige og let forståelige danske Navne, var dog for meget at forlange, og den Mand, der døbte Gården Tusculum, har neppe forestillet sig i hvor höj Grad dette poetiske Navn skulde forvanskes. Gården kom hos Omegnens Beboere til at hedde *Tudselund* eller *Torskelund.* Vi må håbe, at denne Form ikke har havt tilbagevirkende Kraft på Gårdens Beboere. Om en anden Gård nær ved Kolding fortælles der, at den for nogle År siden — nu er den omdøbt — bar Navnet *Palermo*, hvilket i Bøndernes Udtale forvanskedes til *Perlemor.* En *char-à-bancs* kaldes mange Steder på Landet så vel som i København en *Skærebænk*; har man foretaget en længere Køretur på en sådan smalsædet Vogn, vil man sikkert

indrömme, at Omdannelsen ikke er så gal endda. I Vest-Jylland kaldes den 24de August flere Steder for *Bittemejdag*;[5] man må ikke tro, at dette Navn skyldes en eller anden mindre bekendt jysk Helgen; det er kun en forvansket Form af *Bartholomæusdagen*, og det er naturligvis Ordet *Bitte*, der her har medvirket til at give Afslibningen af den fremmede Helgens Navn sin endelige Form.

Den *Kamperingslinje*, som omgiver Lejren ved Hald, er almindelig af Soldaterne bleven omdøbt til *Kraperingslinjen* (eller blot Kreperlinjen), fordi det kraperede (kreperede) dem, at den ikke måtte overskrides. Siden Talen er om Hald, skal jeg meddele, at en der værende gammel Gartner var meget glad, når han kunde komme til at vise fremmede *Urinerne* ved Gården, han mente Ruinerne. Om et Menneske, der har et godt Mundlæder og altid snakker løs, siger man i Egnen mellem Skanderborg og Horsens: „De gjær i jen *Kjør i Lejs* få ham;“ Kjør i Lejs — Køren i Lektien — er en Fordrejelse af det græske *kýrie eleison* (Herre forbarm dig), hvilket er Begyndelsen til en i den katolske Tid meget brugt Psalme. Jeg skal samtidig göre opmærksom på, at Ordet *Hokuspokus* ligeledes er en Rest fra den katolske Tid, i det det er en Forvanskning af de ved Taskenspillerforestillinger anvendte Ord fra Transsubstantiationen i den romerske Kirke: *Hoc est corpus*, ɔ: dette er (Kristi) Legeme. At *fantasere* er flere Steder i Jylland blevet til at *fjantesere* med Tilknytning til Fjante, fjantet. Når Bønderne på Fyn tale om *Ligparade*, da er dette en ret passende Omtydning af *lit de parade*; det samme Udtryk kan man også høre anvendt i Køben-

havn. I det nordlige Fyn er det fremmede Ord *Medikamenter* blevet ombyttet med et andet, der ganske vist også er fremmed, men dog muligvis mere bekendt, nemlig *Dokumenter.*[6] Jeg tænker mig, at det er Ordet Doktor, der har bevirket Forvekslingen; i Sverrig siger man ligeledes nogle Steder *Doklementer.*[7] Det er blevet mig fortalt af en af mine Bekendte, at han i Slesvig har hørt en Bonde komme ind hos en juridisk Embedsmand og bede ham om sin *Hømaskine*, han mente *Heimatschein*; dette er rimeligvis en ren individuel Omdannelse, i ethvert Tilfælde har Folk fra Slesvig meddelt mig, at de aldrig have hørt en sådan Benævnelse, men sikkert er det, at Ordet *Schein* hist og her er blevet til *Skind* eller endog til *Maskine.* På en lignende Misforståelse af fremmede Ord bero vel også Skæmtesprogene, „Å ja, Gu ja", sagde Drengen, han skulde sige Halleluja „og „Ja, såmænd," sagde Degnen, han skulde sige Amen" *).

Jeg skal et Öjeblik forlade Danmark og meddele nogle folkeetymologiske Omdannelser fra Norge.[8] Her er således det tyske *Geburtstag* blevet forvansket til *Gibortsdag* ɔ: den Dag, paa hvilken man giver bort, hvilket er en træffende om end ensidig Betegnelse; det fr. *bassin* er, som flere Steder i Sverrig, blevet til *Badseng*, *Congres* opfattes og udtales som *Kongerejs(e)*, ligesom *Opposition* ikke sjælden betegnes som *Opsætsion* (Opsætsighed). Disse Folkeetymologier ere yderst interessante, man ser, hvor forholdsvis ringe Forandring Ordene ere undergåede, og hvor tilnærmelsesvis rigtig det fremmede Ords Betydning er

*) Smlg. „Det bliver værre og værre, sagde Drengen, han skulde sige Ære være."

gengivet. Et lige så interessant Eksempel afgiver Ordet *Telegraf*, der er blevet til *Talegraf*, *Talekraft*. Noget mere kunstig, men dog let forståelig er f. Eks. *Undervisitet* (Undervisningssted) for *Universitet* og *Bibelapotek* for *Bibliotek* (her har Folket ubevidst opløst det fremmede (sammensatte) Ord i dets sande Bestanddele, som det godt kjendte og benyttede som enkelte for sig bestående Ord). Omdannelsen *Syndekristne* af *Syncretisterne* er meget morsom, men den kan have slemme Følger for vedkommende Sekt, ti som Tegnér skriver: „de s. k. fonetiska kvickheterna äro farliga, om en elak tunga använder dem som vapen.“ Man mindes herved, hvorledes Flyveposten blev omdannet til *Lyveposten*, og hvorledes en Antisemit for nogen Tid siden, da Times stærkt tog Jøderne i Forsvar, gjorde opmærksom på, at Bladets Navn bagfra læst giver *Semit*. I øvrigt er det vel muligt, at Syndekristne ikke er nogen ægte Folkeetymologi; Ordet er snarere ligefrem lavet af en eller anden Opbyggelsesprædikant. I ethvert Tilfælde er denne lige så lidt som de andre norske Folkeetymologier trængt ind i Skriftsproget, hvilket derimod er Tilfældet med *Tyske(n)dæk* for Mellemdæk, hvilket Ord ikke har noget med Tysk at göre, men kommer af holl. *Tusschendek* (= Zwischendeck). Ordet *Guttaperka* har i Nordland været udsat for en höjst snurrig Fejltagelse. Det er bekendt, at Nordlændingerne, når de om Aftenen træffe sammen i större Mængde, gærne ville have sig en Dans; men da deres egne Stövler og deres Damers „Klumper“ ere höjst uskikkede som Dansesko, have de udfundet, at Guttaperka Kaloscher ere særdeles behagelige at danse i. Disse kalde de

nu Guttaperkasko; men da de ikke forstå Gutta forandres det til Gutte, altså *Gutteperkasko*, hvilket medfører, at de til deres Damer naturligvis må have *Pigeperkasko*. *Sankt Andreahår* er, så vidt vides, kun en enkelt Dames Omtydning af det franske *cendré Hår*. *Rekruterne*, der i Norge sendes ud på Landet i deres förste Uddannelsestid, kaldes undertiden af Bønderne med en morsom, men ikke galant Omskrivning, *rå Krøter* (ɔ: rå Kreaturer). En *Kartnegl* (oldn. *Kartnagl*), Betegnelse for en forvokset Negl, er flere Steder blevet til en *Kattenegl*, og *Moustacher* omtydes almindelig til *Mundstacher*. Dette Eksempel er ret interessant, da man heraf kan se, hvor nær Folkets naive, halvt ubevidste Fordrejelser kunne stå ukritiske lærdes for ramme Alvor opstillede Ordafledninger; i forrige Århundrede har således hos os v. Aphelen i sit fransk-danske Leksikon foreslået at aflede *moustache* af det danske Mundstads. Ordene have naturligvis intet med hinanden at göre; moustache kommer af gr. *mýstax*. *Lidmus*, krampagtige Trækninger i Musklerne på et enkelt Sted, udtales i Østlandet *Lemus*, hvilket opfattes som „Ledmus" ɔ: en Mus (Muskel) som leder sig (bevæger sig); andre Steder siges *Livmus*, især om synlige Trækninger i Kødet på Dyr, som nylig ere dræbte, hvorved der altså tænkes på de Muskler (Mus), hvor der endnu er Liv, og dette er muligvis Ordets oprindelige Form.

Af svenske Folkeetymologier, skal også anføres enkelte.[9]

Vitriol er flere Steder blevet til *bettereld* (bitter Ild), *reumatisk* til *ryggmatisk*, *moustache* til *munstasch*, *manchetter* omtydes til *han(d)schetter*, hvorved

Folket ubevidst er gået tilbage til det Begreb (*main*, Hånd), der oprindelig har fremkaldt Benævnelsen; en anden Omtydning af det samme Ord er *manskäfter* (*skäft* = Skaft). *Equipage* udtales hyppig som *åkepasch* med Tilknytning til *åka*, age, køre; *Toilette* opfattes både som *tvättelette*, under Indflydelse af at tvætte, eller som *tvålette* (sv. *tvål* = d. Sæbe). Det franske *parcelle* er bleven optaget i det svenske Rigssprog, under Formen *persedel*, hvor sikkert Ordet *sedel* (Seddel) har gjort sig gældende. Betydningen har holdt sig nogenlunde godt, idet persedel anvendes omtrent som det danske et *Stykke;* men når man i spøgende Tale siger om én, at han er *en löjlig persedel* spiller her et andet Ord ind med nemlig *person*. Optagne i Rigssproget ere ligeledes *armbog* (= d. Albue), der på en naturlig Måde er blevet knyttet til *arm*, og *fastlag* (d. Fastelavn) af *Fastelabend*.

Til Folkeetymologi må også henregnes de Tilfælde, i hvilke det fremmede Ords Form vel er bleven bibeholdt, hvorimod der er tillagt det en fuldstændig fejlagtig Betydning. Professor Tegnér i Lund har således meddelt mig, at Ordet *laksera* er bleven optaget i Folkesproget i Skåne, men vel at mærke ikke i dets oprindelige Betydning (at kaste op) men i Betydningen at forsegle. En eller anden Bonde har hørt Ordet anvende uden at forstå det rigtigt, han har da uvilkårlig henført det til *lack* og taler derfor om at laksere sine Breve. På en lignende Måde er *talang* (Talent) blevet opfattet „som dygtige Talegaver,“ idet man har knyttet Ordet til at tale. Videst i denne Retning er Misforståelsen sikkert gået, når man i

skånske Bønders Mund kan høre Ordet *flegmatisk* anvendt om et omgængeligt Menneske, om én, der går *i fläng*, altså i fuldstændig Modstrid med dets rette Betydning. Et Sidestykke hertil afgiver Ordet *kassabel*, der en Gang i en norsk Avis er bleven benyttet for at betegne, at en eller anden Komedie var et godt Kassestykke. Den uvidende Referent har vel set Ordet *cassa* anbragt i et Kontor, hvor der ind- eller udbetaltes Penge, og heraf draget den Slutning, at kassabel passende måtte kunne anvendes om, hvad der giver noget i Kassen.

Vi vende derpå tilbage til Danmark.

Det kan være, at flere af de i det foregående omtalte Folkeetymologier ere rent individuelle og ikke have nogen videre Udbredelse, det er altid vanskeligt at afgöre noget sikkert herom, i ethvert Tilfælde hører der hertil et langt mere indgående Kendskab end mit til Folkets Talesprog. Men lad nu også være, at nogle af dem ere individuelle, dette gör i og for sig ikke noget til Sagen, de ere derfor lige interessante så vel i sproglig som i psykologisk Henseende, og der er jo intet til Hinder for, at de efterhånden kunne gribe om sig og få en större Udbredelse. Om de derimod nogensinde blive optagne i det litterære Sprog, er vel meget tvivlsomt; dette kan i Almindelighed kun ske i en tidlig Periode, hvor Sproget endnu ikke gennem en rig Litteratur er blevet tilstrækkelig uddannet og fæstnet.

I det følgende skal jeg nu meddele nogle Folkeetymologier, som jeg er stødt på rundt omkring i vor Litteratur, og om hvilke man sikkert tör sige, at de enten ere at betragte som fuldstændig individuelle

eller endogså muligvis ere formede af vedkommende Forfatter „för tilfället.“

I „Bruden fra Rörvig“ (anden Udgave S. 48) har Bergsøe fortalt, hvorledes en Bondekone vilde have ham til at kurere en sindssyg Pige; han oplyser hende da om, at han hverken er Doktor for Dyr eller Mennesker, men Doktor i Filosofien. „Jösses,“ udbryder Konen da, „så De er *Dokter for Fille Sofie;* ja, det er jo en af de kongelige, så kan Dokteren vel ikke være bekendt at se til nogen her i Sognet.“ Alle mine Læsere huske sikkert Blicher's fortræffelige Fortælling „Fransmannen“ i E Bindstouw, hvor den brave Jyde Jens Jensen — ham e Hueskræhmer, I kinne ham wal — fortæller om sit Krigstog i 1813, og de huske alle, hvor galt han flere Gange kommer afsted, fordi han misforstår forskellige franske Ord. Allerförst sårer og fanger han et Par Franskmænd, der har slået hans Ven, Ras Rask, ihjel. „A tökkes relle nok,“ tilföjer han, „han kalt wos *Engle* (*Anglais*); men Skam slå ham, han mint ett mæ et.“ Senere da Franskmændene råbe *vive l'empereur* (*leve Kejseren*), mener han, at de sige „*Piiv mæ lång Rör*,“ og herover bliver han meget forbitret: „Do ska ha Fannen, a ha sjæl betal mi Piiv; a kjøwt bådde. Piiv å Rör å Mondbed a Ras Rask, degång vi loe i Issehow.“ Men så kam der en grusselig Howwen Fransmænd, å di rowt åsse „Piiv mæ lång Rör!“ Så tint a de æ de bæjst do rier di Vej, om do vil behåll di Piiv.“

Lige så galt er det senere, da de jyske Soldater tage Afsked med de franske: „Fåwal!“ sø vi, „Adiø!“ sø di, „*adiø Ræv å Hår* (*au revoir*)!“ „Kys wos hiæ!“ sö vi, o. s. v.

Da han senere træffer på Kosakkerne, er der en af dem, der stikker efter ham med sin Lanse og råber *Dowre* (rimeligvis Misforståelse af det polske Ord *dobry dzień*, der betyder god Dag). „Ve do ha Dowr," siger han da, „ja dessom Løgtnanten soe, hudden do sedder mæ din Knæer, så vil han nok gi dæ Dowr; kahænsæ do fik Tewand åsse." Vor jyske Landsmands gode Humør viser sig her på en uimodståelig komisk Måde; selv ikke i Krigens farefulde Öjeblikke forlader det ham lige så lidt som hans sunde kritiske Blik; da således den franske General svinger sin røde Hue og råber: „Brave Dannoa, *a æ lång*, *a æ lång* (*allons*)," bemærker han, at det ikke er sandt „få han wa kun en bette stumpet Kåel, men modde wa han."

Et Sidestykke til Jens Jensen's Misforståelser af de franske Ord findes i Hejberg's Vaudeville „De danske i Paris." Den danske Major Johannes Bruhn er kommen til Frankrig, hvorhen hans Oppasser Mikkel har fulgt ham; denne kan naturligvis ikke et Ord fransk, men da Majoren sender ham til Posthuset for at hente Breve og tilföjer: „Du kan bare sige Post, så forstår enhver, hvad du mener," svarer den gode Mikkel, „ser man det! ja, jeg har nok mærket, at der var megen Lighed mellem det danske og det franske;" og i Tillid hertil klarer han sig også fortræffelig:

„Når en Sopken eller to jeg ønsker mig,
Siger jeg til Fransken: Hör du, *Lodevig (l'eau de vie)*,
Da han springer hen,
Kommer strax igen
Og vil ej på Flasken spare."

Vil han i Stedet for Druesaft have Druer, siger

han: „*Red Seng (raisin)*,“ og vil han vide, hvor mange Klokken er, siger han simpelt hen: „Hør, Mosjø, *Klø'er ti (quelle heure est-il)*.“ Disse Folkeetymologier skyldes dog vist sikkert Hejberg selv, de ere — i det mindste de to af dem — meget vittige og ret naturlige, men det er vanskeligt at tro, at den imaginære Hr. Mikkel virkelig, hvis han overhovedet nogensinde har været i Paris, skulde have kunnet frembringe dem. Lige så naturlige og let forståelige de Misforståelser ere, der findes i Blicher's Fortælling, der i det hele udmærker sig ved en sjælden djærv Sanddruhed, lige så lavede ere vist Hejberg's Folkeetymologier.*)

Mindre bekendt end „Fransmannen“ og „De danske i Paris“ er sikkert en lille Fortælling af Jens Skytte „*Hva Palle ku hovs*,“ der findes i Mads Hansen's og Anton Nielsen's Nye Almanak for 1874. I Modsætning til, hvad der sker i Hejberg's Vaudeville, er det her to franske Soldater, der i 1808 blive indkvarterede hos en jysk Bondemand, der straks bliver meget forundret over, at de fremmede kalde ham „*Pejer*“ *(père)*, skönt han hedder Palle. Senere viser han dem sit Lintöj og alle sine Klæder, for at de kunne se, at de ikke bo hos en Stodder. „Føl blot engang paa dette Vadmel,“ siger han, da han kommer til de Benklæder, han bar ved sit Bryllup. „*E Been, e Been*“ *(eh bien)*, svarer Franskmanden. „Ja—a, dæ æ vess nok,“ svaar a, „dæ æ te e Been. Aa dæ æ pinde et Pa Kåhl, dæ ka værm om e Loor, ka do

*) Det er bekendt nok, i hvor höj Grad Fritz Reuter i Landmandsliv har benyttet sig af sådanne misforståede fremmede Ord, som særlig ere lagte Onkel Bræsig i Munden.

trov. Si kons no, Falill; hjer e me Brujgomsvest; hva sejer do om dèn? Er'n et snøg, hva do?" „E Been, e Been!" saj han igen. A ku et læ væhr å stik i å skranne! „Nej den æ pinde et te e Been," såj a, „dæ æ jo en Vest."

Da Franskmanden bliver ved med at tale om disse „Ben," mener den skikkelige Palle, at han er træt efter den lange Marche, og at han virkelig har ondt i Benene. Han kommer da med Brændevin og Eddike for at gnide hans Fødder og vil trække Stövlerne af ham; men Franskmanden, der ikke forstår et Ord af det hele, giver sig til at le og danse rundt i Stuen, og Bonden mærker endelig, at de have misforstået hinanden.

I det følgende omtales andre ret snurrige Misforståelser; således opfattes *pain de froment* som „*Penge for mange*," *non*, *mère* som „*no*(get) *meer*," *sacre nom de Dieu* som „*no må do dø*," hvilke alle give Anledning til forskellige morsomme Scener. En Del af de øvrige Misforståelser ere dog temmelig flove, nogle endog ligefrem umulige, i det de referere sig til Sætninger og Udråb som vedkommende Franskmænd, om de blot nogenlunde havde kunnet tale deres eget Sprog, vel skulde have vogtet sig for. I det hele taget må Knud Skytte's Fortælling vist opfattes som et på sine Steder mindre vellykket Forsøg på at efterligne „Fransmannen;" den gör, i det mindste på mig, fuldstændig Indtryk af at være lavet fra Ende til anden, medens Blicher's Fortælling vistnok delvis må antages at grunde sig på virkelige Begivenheder.

I Bergsøe's Roman „Fra den gamle Fabrik" (II Del, Kap. 2) bemærker den berejste og åndrige

Urtekræmmer Petersen, at han endnu fra sin italienske Rejse kan huske, hvor meget det italienske og danske Sprog ligne hinanden. „*Justement* hedder f. Eks. *justement*, *Vin* hedder *vino*; og *ved Siden af vecina* ligesom hos os. Vil man købe noget, siger man blot *Kvantum koster (quanto costa)*, og Regning hedder *Conto*, det er jo som hos os.“

I „Genboerne“ lader Hostrup Smedemadamen fortælle, at hun på Regensen har hørt Studenterne synge en Vise, „som har sådan nogle löjerlige Ord, men der er ellers en kön Tone:

En Karl med uldent Bælte,
Han tog en rød Madam.“

Men hvad der så siden blev af den Madam, det kunde jeg ikke blive klog på, for så sang de i Munden på hinanden: „*Frisk Kød og Gåselår*,“ „*frisk Kød og Gåselår*.“ Det er bekendt nok, at der her foreligger en Misforståelse af Tegnér's Sang til Karl XII:

Kung Carl, den unga hjelte,
Han stod i rok og dam,
— — — — — — — — —
Friskt mod I gossar blå.“

Ikke meget klogere end Smedemadamen er den tyske „Avanturier“ Simon i Aprilsnarrene, der kan synge Arien om de to Tanter: „*Din Tante Tæl til ti*, *din Tante Lene*“ (ɔ: *di tanti palpiti*, *di tante pene)*. Som Eksempel på, hvorledes forældede Ord kunne misforstås og forvanskes, skal jeg anføre et Vers af en jysk Vise, udgiven af Tang Kristensen,[10] hvor det hedder:

Ja! hvilter skal vi brygge *Brændevin*,
Og hvilter må vi vente Kommen din.“

Brændevin er åbenbart ikke på sin Plads her, og der bör stå, som Udgiveren rigtig har formodet,

Ja, hvilter skal vi *brygg' og blænde Vin*,

men Meddeleren har naturligvis ikke forstået det forældede[10a] Ord blænde = blande, og derfor indført et moderne, der både i Henseende til Lyd og Betydning, passede ret godt. På lignende Måde har der indsneget sig mange forvanskede Ord og rene Meningsløsheder i vore Kæmpeviser, der fra Århundrede til Århundrede have forplantet sig ved mundtlig Tradition. Endnu i vore Dage gentager det samme sig; jeg skal således minde om Kokkepigen, der havde hørt Rahbek's Vise:

Hver Glædens Ven
Og hver dens tro Veninde,

blive sungen ved et Gilde, og som, da hun kom hjem, opskrev den under følgende Form:

Vær Glædens Ven
Og *Verdens* (el. *Værtens*) tro Veninde.

Dette minder fuldstændig om, hvorledes man i Hessen, den Gang den krigeriske Begejstring for Polen nåede derhen, sang:

Polen macht sich frei
Bricht die *Thüren ein*

i Stedet for *Tyrannei*.

Aldeles kostelig er en lignende Misforståelse, som en Tjenestepige gjorde sig skyldig i, i det hun sang:

Wenn die Hochzeitsfackel lodert,
Sehet, welch ein Gott sie hält;
Niemand (Hymen) kommt, wenn man ihm fodert,
Aber (Amor) wenn es ihm gefällt.

Jeg skal herefter anføre et morsomt Skæmtesagn, som velvillig er blevet mig meddelt af Hr.

Skolelærer E. T. Kristensen i Fårup. Det drejer sig om en Vesterjyde, der engang kommer i Kirke og her hører Fortællingen om den barmhjærtige Samaritan. Hvor aldeles vidunderlig han misforstår Prædikenen og overfører den paa ham velbekendte Steder og Forhold vil fremgå af det følgende, hvor jeg meddeler Fortællingen fuldstændig, for at Læseren fuldt ud kan nyde den. Jeg tilföjer blot i indskudte Parenteser enkelte vejledende Bemærkninger.

Dæn sjæl sam' Såg.

En Kone fra Harboøre havde en Sön, der var til Kirke en Dag; han havde kanske ikke været der nogen Sinde för, og da han kom hjem, spurgte Moderen ham om, hvad Præsten prækede idag. Så sagde han:

„Æ so jæn, dæ gik åp i en Wæjerbøwl (Indelukke, Bås til Væderen) mæ en Kvarrerstejen (Kvadersten, Møllesten) om æ Hals å så swåt o æ Kråp som en Rawn, å han begønd å fåtæl åp om en sölle Mennisk, dæ gik fræ *Jærrigs i Læm**) (Jerusalem) å wild te *Jærrigs i Tåwl***) (Jeriko, gennem Udtalen Jerrikow), å så fild han imæld nåwe *Rönbowere****) å di pløndred ham å tu fræ ham, de han hå, å da di håj skamslawen ham sårren, te han kund ett rør sæ å æ Stæj, så blöw han leggend o æ Wæj. Mæn så kam dær en Præst å so ham å lo ham leg, å de sam' wa dær åw en *Læwigger*†) (Levit) dæ gjor, han gik åsse hæn å so te ham å gik ham awsides fåbi; men så kam dær en barmhjærtig *Sallengbomand* (ɔ: Samaritan) trækkend

*) Jærrigs i Læm ɔ: Erik's i Læm, en Landsby på Salling.
**) Jærrigs i Tåwl ɔ: Erik's i Tåwl (Tåbel), en Landsby ved Agger.
***) Rön, en Landsby ved Nissum (Rönboere = Røvere).
†) Lævigger ɔ: Mand fra Læwig (Lemvig).

mæ en *Tyr* (Dyr), å den såt han ham åp o, å swøwt hans Sor end i nåt *Olskend* (Åleskind, Misforståelse af Olje), å så før han ham lig te *HærbørLand* (Herberget)."

„Harre Guj, mi Sön, hår dæn Såg ett Æend ino, no ær et fæm Or lig sin æ wa te Kjærk, å da wa dæn sjæl sam' Såg lig fow'."

Det er måske ikke af Vejen at göre opmærksom på, at Folk på Agger og Harboøre — med Rette eller Urette — ikke anses for videre kløgtige, de ere på en Måde at betragte som Vestjyllands Molboer*). Således fortælles der om en Aggerbo — i et utrykt Skæmtesagn — at han en Dag kommer ind i en Kirke, hvor han hører Menigheden synge:

En Bån æ föd i *Bette-Narlæm*
Ta jær Læjerlow (Læderlue (-hue)) *åw*
Ti gleder di dæm i *Bur å i Wæm*
Ta jær Læjerlow åw."

Nörre-Lem, Bur og Vem ere tre Kirkesogne der på Egnen. I en anden Redaktion af dette Skæmtesagn, der findes i S. Grundtvig's „Gamle danske Minder" (II, 128) lyder Verset:

Et Bån er fød så bett lell lont hen,
Ta jer Læjerlow aw,
Det glæder alle Awerbo-Dreng',
Ta jer Læjerlow aw." [11]

---

*) Derfor lægger Folkeviddet også Lemvigeren følgende stedlige Talemåde i Munden: „Der kommer en, han er enten tumbet og gal, eller også er han fra Harboøre."

III.

Af specielt københavnske Omdannelser[12] skal jeg dernæst anføre enkelte noksom bekendte Eksempler; vi have alle sammen hørt Folk sige *Perpendikker* i Stedet for *Perpendikkel*, hvor jo Ordet på en meget naturlig Måde er blevet knyttet til Verbet at dikke. Derimod skyldes Formen *Peterstal* ganske simpelt Lysten til at omforme det fremmede *Piédestal* med Tilknytning til et velbekendt Ord; det er overflødigt at göre opmærksom på, at Ordet oprindelig ikke har det ringeste med nogen som helst Peter at bestille, lige så lidt som *Vœltepeter*, der jo for få År siden var en meget yndet og ret betegnende Omdannelse af *Vélocipède.* Med disse to sidste Ord kan man sammenligne *Dideriktion* for *Direktion*, der jo forekommer i den gamle Tivolivise:

„Ved Indgangen står Didriktionen“

og *Dideriktør* for *Direktør.*

Ved disse københavnske Ordforvanskninger kan det tit være vanskeligt at afgöre, om der foreligger en ægte Folkeetymologi, eller kun en søgt Omformning, en lige frem Brander. Peterstal og Dideriktion tör man vistnok henregne til den förste Gruppe, Væltepeter indtager en ejendommelig Mellemstilling,

hvorimod f. Eks. *Havelåge*, der i skæmtende Tale bruges for *Havelock*, kun skyldes Folkeviddet.

Man kan hyppig høre simple Folk, med en ikke uvittig Omtydning, sige om En, der er gået *fallit*, at han har *spillet for lidt.* Denne Form kan i øvrigt også eftervises udenfor København, da den genfindes hos Anton Nielsen, og en af mine bekendte har meddelt mig, at han har hørt den i Nord-Sjælland. Vedkommende Mand, der har været så uheldig at „spille for lidt,“ har sikkert havt en *Pottemeniks* og ikke nogen velspækket *Portemonnaie.* Det er morsomt at se, hvorledes en københavnsk Folkeetymologi her har givet det fremmede Ord en den oprindelige aldeles modsat Betydning; Pottemeniks er jo en „Potte med Niks,“ hvorimod Portemonnaie netop oprindelig betegner en Genstand, der indeholder *(porte)* Penge *(monnaie).* Når Ordet *Pantomime* forandres til *Pantomine* — med Tilknytning til Mine, Minespil, da kunne forskellige andre Sprog opvise aldeles den samme Forandring. *Pro forma* udtales som *på Forme*, *Universitet* er, som i Norge, blevet til *Undervisitet*, *Carrousel* til *Køromsel(v)* (kan høres i Tivoli og lignende Steder) og *Manuskript* til *Manuskrift.* Jeg har flere Gange hørt Folk sige: der har han gjort en rigtig *gale Matisstreg*, hvilket jo naturligvis er en Misforståelse af *Gallimathias.* Betegnelsen en *gammel Sveder*, der hyppig bruges i gemytlig Tiltale, har ikke noget med Verbet at svede at bestille, den skal nemlig skrive sig fra det tyske Udtryk *ein alter Schwede* (gammel Svensker). Med Hensyn til Oprindelsen har man henvist til, at Frederik Vilhelm tog i sin Tjeneste gamle udtjente svenske Soldater, som navnlig

udnævntes til Underofficerer, fordi de godt forstod at dressere Rekrutter, og som kaldtes „die alten Schweden.“ [13]

Så vel i København som i Kristiania kan man undertiden høre Ordet *Feuilleton* udtalt som *Følgeton*, hvorved man vel nærmest har tænkt sig det som noget medfølgende. *Galads* for *Collads* (lat. *collatio*, fr. *collation*) skyldes muligvis en Tilknytning til Galla.

Det er meget almindeligt, at man her i vort Gadesprog kan høre Endelsen *-råd* i forskjellige Titler udtalt som *-rod*, altså *Kammerrod*, *Etatsrod*, *Justitsrod* o. s. v.; man er endogså gået så vidt, at man har dannet nye Flertalsformer til disse Ord og siger: *Justitsrödder*, *Etatsrödder* og andre *-rödder*. Disse Flertalsformer ere absolut banlyste fra dannet Tale — naturligvis særlig, fordi de indeholde en nedsættende Dom over de Personer, som bære vedkommende Titel — men rent sproglig betragtet er det virkeligt ikke værre at sige Kammerrödder end f. Eks. *Musselmænd*, og det er dog en Form, som ingen vil betænke sig på at benytte. Musselmænd er dannet af Enkeltalsformen Musselmand, der bör skrives uden *d* ligesom f. Eks. Hetman, Turkoman, Osman o. s. v.; Endelsen *-man* i disse Ord er arabisk, den skriver sig fra *-mim* i moslemin (af moslem)*) og har ikke

*) Man lægge her vel Mærke til, at Enkeltalsformen Musselmand er dannet af moslemin, der er Flertal til moslem. På lignende Måde tale vi om et *Slips* (Flert. af eng. *a slip*) i Stedet for et *Slip;* omvendt have vi gjort *Ahnherr* til *Aner*, der har fået kollektiv Betydning og opfattes som Flertal. Sådanne Fejldannelser kunne også foregå ved Ord, der have lang Borgerret i Sproget; nu sige vi jo en Østers, Flert. Østers, et Møl, Flert.

det ringeste med det danske Ord „Mand“ at göre. Formen Musselmænd, der altså kun skyldes en Folke-etymologi, har imidlertid fået et sådant Fodfæste i vort Sprog*), at man næppe vil kunne fortrænge den; det vilde vist falde vanskeligt at få Folk til at sige Musselmanner, men hvorfor ikke det, lige så godt som f. Eks. Ourangutanger? i Analogi med Musselmænd burde man naturligvis sige „Ouragutænger.“ Svarende til Kammerrod-Kammerrøder har man også dannet *By- og Herredsføddør*, der jo endog ved en berömt Lejlighed er blevet anvendt i Tinget. Det er blevet mig meddelt, at Ordet *sjofel* i vulgær Udtale lyder *sjoful*, hvorved Ordet vel er sat i Forbindelse med fuld. Blandt Skoledrenge er det ikke ualmindeligt at høre *Botanismörkasse* for *Botaniserkasse*, naturligvis fordi vedkommende Kasse som oftest kun indeholder deres Smörrebrød. Aldeles på samme Måde er i Aachen *Botanisierbüchse* blevet til *Botteramisierböss*; Smörrebrød hedder i Rhinprovinserne *Botteram.*

Det er almindelig bekendt, at en vis Afdeling af Infanteriet går under Navn af *Trandunke*; dette Ord er naturligvis opstået under Påvirkning af *Trankusk*, hvilket igen er en Fordrejelse af *Trainkusk* med Tilknytning til Ordet Tran. I Tyskland har man derimod omdannet Trainsoldaten til *Tränksoldaten*. *Ambulance*-Soldater kaldtes i sin Tid her hjemme *Balance*-Soldater. Hvorvidt Løgte har været af Be-

---

Møl, i det ældre Sprog derimod en Øster, Flert. Østers, et Mal, Flert. Møl.

*) Smlg. eng. *mussulman* og Flertal. *mussulmen*; i tysk har man *Muselmann* — *Muselmänner*, dog møder man også *Muselman* — *Muselmanen*.

tydning for Formen *Løgtenant*, der jo er en Fordrejelse af *Lieutenant*, tör jeg ikke have nogen Mening om. Vor almindelige Udtale af dette Ord, Löjtnant, stammer vel fra tysk, hvor man ubevidst sætter *Leutnant* i Forbindelse med *Leute;* man hører også Udtalen *Leutmann*, hvilken Form man endog har foreslået at optage i Skriftsproget. Af rent specielle, tildels spøgende Omdannelser skal her anføres, at den italienske Sangerinde *Campobello*, der for nogle År siden besøgte København, i skæmtende Tale blev omdøbt til *Kæmpebolle*;[14] man kan just ikke sige, at dette nye Navn er særlig galant, men man må indrömme, at det er ret træffende, da vedkommende Sangerinde i Virkeligheden var i Besiddelse af en temmelig svær Legemsbygning. En fuldstændig Modsætning til hende — i ren legemlig Henseende — var Sarah *Bernhard*, der derfor meget passende blev til Sarah *Benrad.* Da for nogen Tid siden Fru *Popper-Menter* kom til Stockholm, blev hendes Navn der almindelig omtydet til *Pypar-Mynter.* General *Joncquière's* Navn blev af Soldaterne i Felttoget 1863—64 fordrejet til *Jonc-Carrière. Till Eulenspiegel* er bleven naturaliseret i vort Rigssprog under Navn af *Till Uglspil*; man burde sige og skrive — hvad man også for nylig har forsøgt at gjennemføre praktisk — *Till Uglspejl*, hvilken Form korrektest gengiver det tyske *Eulenspiegel.*

Jeg skal lejlighedsvis anføre et Par lignende Fordrejelser af Egennavne i andre Sprog. Den engelske General *Wellington*, Sejrherren fra Waterloo, blev af Franskmændene kaldet *Vilainton* med Tilknytning til Ordet *vilain* (den fæle). *Gambetta* blev for nogle

År siden omdøbt til *Grandbetta*, men senere, da hans Fjenders Tal voksede, kaldte man ham *Grandbêta*; *bêta* er som bekendt et vulgært Skældsord, der betyder så meget som en Ærkedumrian. Man fortæller endvidere, at Bønderne i et fransk Département, hvor der under Okupationen blev indsat en preussisk Præfekt *Brauchitsch*, kaldte denne *M. Bronchite.*

I Apotekersproget eller rettere det Sprog, Folk benytte, når de forlange en eller anden Ting på Apoteket, foreligger en overordentlig stor Mængde Folkeetymologier, hvoraf nogle ere særdeles morsomme. Den latinske Benævnelse på Apotekervarer, der findes trykt eller skrevet på Æskerne og Flaskerne, er vel næsten altid fuldstændig uforståelig for Folk i Almindelighed, men de søge dog, så godt de kunne, at tyde de mærkelige Ord. Det er imidlertid sjældent, at Forsøget har et i ren sproglig Henseende heldigt Resultat, og herom ville de følgende Sider afgive et tilstrækkeligt Vidnesbyrd. Uvidenhed om, hvad de latinske Benævnelser betyde, den fuldstændigste Ukendskab til, hvorledes de skulle læses og udtales, må nødvendigvis medføre de vidunderligste og mest forvanskede Former, der atter, når de gentages fra Mund til Mund, ville omdannes endnu mere. Som en Underström under hele denne Omdannelsesproces, går endelig en ubevidst Stræben efter at assimilere de fremmede Benævnelser med kendte Ord og derved give dem et mere hjemligt Udseende.

Det vrimler af Eksempler i dansk så vel som i

andre Sprog, men man må naturligvis være Fagmand indenfor Farmaciens Område for at kunne komme på Spor efter Oprindelsen og Grunden til de misforståede Former. De Eksempler jeg i det følgende skal anføre, skylder jeg for störste Delen Hr. Apoteker Alfred Benzon, der har samlet meget herhen hørende Stof og med stor Velvilje stillet det til min Disposition. Jeg tilföjer, at det ikke er mig muligt at afgöre, hvor de enkelte Benævnelser bruges; nogle af dem ere sikkert gængse her i København, andre derimod benyttes (eller benyttedes) vist kun på Landet.

Det var således ikke ualmindeligt, at Folk i ældre Tid kaldte Rhabarberdråber for *Ane Marie's Dråber*; denne mærkelige Benævnelse skyldes simpelt hen det latinske Navn *anima rhei*, der jo i meget höj Grad ligner de anførte Personnavne. På samme Måde er Benævnelsen *Theodor Bendix* opstået af *tinctura benzoes*, og hermed kan sammenlignes *Benzon's Gummi* i Stedet for *gummi benzoes*. Der findes også forskellige mærkelige Navne på Oljer, således f. Eks. *Gardinolje*, der er opstået ved en Fordrejelse af *Cadinolje*, *Habakuksolje* er Fordrejelse af *Cajeputolje* og *Susende Bekkasinolje* af *Luhson Specaolje*; endvidere forlanges *Ricinusolje* (amerikansk Olje) under Navnet *Rosinolje*. *Aqua picea* (Tjærevand) har derimod fået et mindre velklingende Navn, *Pissevand*. *Galantrod* eller *Gelinderod* er en Forvanskning af *Galangerod*, og *Kalmarrod* siges hyppig i Stedet for *Kalmusrod*. Således er også *Rhabarberrod* blevet til *Araberrod*, og *Entianrod* til *Asiensrod*. *Myrrhaessents* og *Myrrhagummi* udtales almindelig som *Myreessents*, *-gummi*, *Kokkelkorn* som *Køkkenkorn*,

og *Speciedråber* skriver sig fra *Oleum specierum*. *Potpourri* forlanges under Navnet *Propperi* og *Propperipulver*; *eau de Lavande* fordrejes til *Olevande* og *eau de Cologne* til *Ullekanaljevand* („Ole kolonne“ i Hejberg's Aprilsnarrene). *Kamille Te* udtales, som bekendt, som *Kamel Te;* derimod er *St. Germain Te* blevet forfinet under Navnet *Gentleman Te* eller *Changement Te*. Det forekommer mig dog tvivlsomt, om der i den förste Benævnelse foreligger nogen ægte Folkeetymologi, da Ordet Gentleman næppe har nogen særdeles betydelig Udbredelse; aldeles sikkert er det derimod, at Folk har forlangt *Materialsalve* for *Mercurialsalve*, og intet er jo almindeligere end *Sennopsblade* for *Sennesblade*.

Lumpen Spiritus er en Fordrejelse af *spiritus lumbricorum*, og siden Talen er om Spiritus, skal jeg benytte Lejligheden til at meddele en gammel Recept på en tidligere meget benyttet Ryste-Spiritus for Gigt; den lyder således:

Spærretus nedrig — 4 ß
Spærretus salig — 4 ß
Ole Peter — 4 ß

Disse forskellige Medikamenters mærkelige Navne ere Fordrejelser af *spiritus nitri*, *sp. salis* og *oleum petræ*.

Bismerdråber forlanges for *Desmerdråber*, og *Dulmefrø* siges hyppig for *Bulmefrø*, fordi det dulmer Smerter; *Citronplaster* er en Fordrejelse af *Citrinplaster*, og *Stikplaster* (Begplaster) skriver sig fra *emplastrum sticticum*. *Gudshåndsplaster* er blevet til *Husholdningsplaster*, og *Digestivpulver* til *Stikkenstivpulver*. De Piller, der nu på Apoteket forlanges under Navnet *Blodpiller*, hedde egentlig *Bloutpiller*

og have deres Navn fra den Læge, der först har sammensat dem. Opfinderens Navn er her fuldstændig glemt, ligesom i *Frøken Fortuna's Plaster*, der skyldes en Frøken *v. Thune.*

Der er heller ikke få Fordrejelser af oprindelig tyske Ord, således er *Weihrauch* (Virak, Røgelse) blevet til *Vejrøg; Bleiweiss* til *Bleghvidt*, nu anvender man almindelig det rigtige Blyhvidt; *Düwelsdreck* forlanges som *Dyvelsdrik*, *Siffersaat* (Ormefrø) som *Siksak* o. s. v. Endelig er *Opodeldok* blevet til *Oppedeldu* eller *Oppedilledolle.*

Et morsomt Eksempel på en folkelig Forvanskning, der gentager sig med forøget Virkning i flere Sprog, afgiver Ordet *Tusindgyldenurt*; det stammer oprindelig fra det græske *kentaúrion* (Afledning af Kentaur) og er på latin blevet til *(herba) centauria*, hvilket man har opfattet som en Sammensætning af *centum* (fr. *cent*, hundrede) og *aurum* (fr. *or*, Guld); da man oversatte dette Navn på tysk, har man, som det hedder hos Holberg, lagt et Nul til, og herfra skriver Formen *Tausendgüldenkraut* sig. Denne Form findes på dansk i Tusindgyldenurt, men i visse Dele af Landet har man, rimeligvis for at forøge Effekten, forandret det til *Hundredetusindgyldenurt*; vi se således, at Ordets kvantitative Indhold er vokset stærkt undervejs.

IV.

I Arbejdernes tekniske Sprog vil der uden Tvivl være en meget rig Høst at göre; jeg har imidlertid ikke haft Lejlighed til at anstille nærmere Undersøgelser på dette Område, og hvad jeg har at byde, er kun en Mundsmag, som muligvis kan give andre Lyst til at anstille metodiske Undersøgelser; sikkert er det, at der her er en vid Mark for Iagttagelser. En overvejende Del af vore Håndværkeres Kunstord ere komne fra Tyskland, men sædvanlig foreligge de i vort Sprog kun i en yderlig forvansket Form, og M. Hammerich har i sit förste Foredrag om „De fremmede Ord i vort Modersmål“ træffende sagt, at hvad dansk der er ved alle vore tekniske Benævnelser for en stor Del ligger i den fordærvede Udtale.

I Bogtrykkerierne benytter man således som Benævnelse på den Syl, hvormed de urigtige Typer optages af en Sats, Udtrykket *Ålen*, hvilket vel må være det tyske Ord *die Ahle.* På Glasværkerne benyttes i den senere Tid meget de Siemenske Gasovne og hertil anvendes store Beholdere eller Kummer. Det tyske Navn er *Wanneofen;* i Stedet for at benytte det tilsvarende gode danske Kummeovn, kalde Teknikerne dem Vanneovne, og dette har Arbejderne forbedret til *Vandovne*, et Navn, der vel må forbavse

den, der ikke kender dets Oprindelse, da Vand ikke spiller den mindste Rolle ved Ovnene, lige så lidt i øvrigt som ved de såkaldte *Vandure*, der kommer af t. *Wanduhr* og burde hedde Væggeure. Dette gælder naturligvis ikke de oprindelige Vandure, der — i Modsætning til Sandurene — virkelig dreves med Vand. En Oprömmer hedder på alle Værksteder, hvor et sådant Redskab benyttes, en *Rival*; man kunde jo tro, at dette Navn oprindelig var opstået, fordi det dermed betegnede Redskab skulde rivalisere med og fortrænge et ældre; men det forholder sig aldeles ikke således, i det Ordet kun er en Fordrejelse af det tyske *Reibahl*. På Smedeværksteder benyttes også en *Lokkemaskine*, hvilket Ord naturligvis ikke står i nogen Forbindelse med Verbet at „lokke" (Lokkemad, Lokkedue, Lokkemiddel), men kun er en Fordrejelse af tysk *Lochmaschine* ɔ: Maskine til at slå Huller med. Et enkelt Redskab hertil kaldes *Dörslag*, hvilket er en Gengivelse af det plattyske *Doerslag*, svarende til höjtysk *Durchschlag*. Det er jo bekendt nok, at Dörslag også er Navn på en i vore Køkkener almindelig anvendt stor Metalsi. Man overse ikke den forskellige Betydning, som dette Ord således har; i Smedesproget betegner det et Redskab, der anvendes til at slå igennem et Stykke Metal for at frembringe et Hul, i Køkkensproget derimod det Redskab, hvor igennem noget slås (sies). Disse to Betydninger findes allerede i plattysk.

Ordet *Møtrik* er på Østlandet i Norge (gennem Mittrök?) blevet til *Metrökker*, hvorved man vel har tænkt på at trykke (trökke). Den d. Biform *Møtring* skyldes vist også Folkeetymologi. Til at undersøge,

om et Stykke Træ er afhövlet lige, benytte Snedkerne et Redskab, der ser ud som en meget stor og höjkantet Lineal, og som kaldes en *Retske*, hvilket er en Fordrejelse af *Richtscheit*. *Holdskruer*, der bruges til at skrue (holde) Træ sammen, burde hedde Træskruer, da Ordets förste Del stammer fra t. *Holz*.

Et arkitektonisk Udtryk, som hyppig misforstås og omtydes, er Ordet *Frontispice*, der gærne udtales som *Frontspids*, skönt det ikke har det ringeste med Ordet Spids at göre. Muligvis er denne Omtydning kommen ind gennem tyske Arbejdere, da man i Tyskland benytter en lignende Form — *Frontenspitze* eller *Frontspitz*; på engelsk er Ordet blevet til *frontispiece* med Tilknytning til Ordet *a piece* (et Stykke), der svarer til fransk *pièce*. På plattysk siger man *Fransspis*,[15] hvilket muligvis opfattes som fransk Spids. *Facade* udtales og skrives af nogle som *Forcade*. Jeg skal også göre opmærksom på, at i Tyskland er Ordet *Kapitæl* blandt Murerne blevet til *Kapptheil*. En Arbejder på Vridsløselille, der benyttede *Talkum*, opfattede dette Ord som „Talgkum" og forandrede det derfor, da Talg vel har været ham for fint et Ord, til *Tællekum* *). Af ældre tekniske Udtryk skal jeg anføre Ordet *Vognskud*, der var Navnet på et eget Slags udsøgt knastfrit Træ og kommer af plattysk *Wagenschott* (eng. *wainscot* = Panel); Ordets Etymologi er omtvistet, men det står næppe i Forbindelse med en Vogn.[16]

Et oprindelig teknisk Udtryk er også Ordet *Runddel*, der i ældre Tid betegnede en Art runde

*) Dette minder om Pigen, der hos en Urtekræmmer forlangte *Afdøde Kyhl's Sæbe* for *Salicylsæbe*.

Tårne,[17] det er ingen Sammensætning af rund og Del, men en Forvanskning af den franske *rondelle*; på tysk er Ordet blevet til *Rundtheil*. Den udvidede Betydning, det danske Ord senere har fået, i det det overhovedet betegner en rund Plads, skyldes vel for en Del den forvanskede Form.

Siden Talen er om Håndværkernes Fagudtryk, kunne vi passende omtale enkelte af de Navne, hvormed selve Håndværkerne betegnes. En *Murpolerer* eller en *Tømmerpolerer* betyder som bekendt slet ikke en Murer eller en Tømrer, som polerer; Ordet betegner Murernes (Tømrernes) Formand; det er ham, der modtager Lönningerne af vedkommende Mester for at udbetale dem til Svendene, det er ham, der leder Arbejdet, og det er endelig ham, der ved Rejsegilder taler på Arbejdernes Vegne og udbringer Bygherrens Skål; her röre vi ved Ordets oprindelige Betydning. Murpolerer er ganske simpelt en Fordrejelse af *Murparlerer* af fransk *parleur*, altså den, der parlerer (taler) for Murerne. Vi have naturligvis ikke fået Ordet direkte fra fransk, men fra tysk, hvor man siger *Maurerpolierer*, *Zimmerpolierer*. Fra tysk have vi også optaget Ordet en *Dugmager*, hvilket betyder en Töjmager, en Klædevæver, og aldeles ikke en Mand, der laver Duge; Ordet er en Forvanskning af *Tuchmacher*.

En *Skærsliber* opfattes i Almindelighed som en, der sliber skærende Instrumenter, men noget sådant betyder Ordet fra förste af ikke; man burde sige Saksesliber, da Skærsliber kun er en Fordrejelse af *Scherenschleifer*. Det er ligeledes en Folkeetymologi, der har skabt den nu noget forældede Betegnelse for

en Barber, *Badskær*, endnu bevaret i Diderik Badskær's Gang. Til Grund for Ordet ligger det tyske *Bartscherer* (Skæggerager), der först blev fordansket under Formen Bartskærer; nu vare disse Bartskærere altid tilstede i de i tidligere Dage så meget anvendte Badstuer, hvor de, foruden at udøve deres almindelige Bestillinger, tillige optrådte som Badere, og den Omstændighed, at således Badstuemandens Gærning faldt sammen med Bartskærerens, har sikkert givet Anledning til Formen Badskær.[18]

Der er overhovedet en urimelig stor Mængde af vore Betegnelser for Værktöj, Håndværkere, Laugstitler o. s. v., som kun ere Forkvaklinger, hyppigst uden folkeetymologisk Tendens, af tyske Ord; nogle af dem ere vel nu til Dels gåede af Brug, men mange have trolig holdt sig. Jeg behøver blot at minde om Ord som Görtler, Isenkræmmer, Forbundter, Oldgesell, Skorstensfejer, Spækhøker, Sværdfeger o. s. v.; i Begyndelsen af Århundredet sagde man også Feldbereder, Foermand (Fuhrmann) Gärtner og Kukkenbager.

V.

Jeg skal herefter anføre en Del Plantenavne, der ere opståede ved Fordrejelse af fremmede, som oftest latinske, Ord; nogle af dem ere trængte ind i det litterære Sprog, andre føre derimod en mere beskeden og tilbagetrukken Tilværelse, idet de kun anvendes og forstås i enkelte Dialekter.[19]

Et fortræffeligt Eksempel afgiver Ordet *Agermåne*, der benyttes både her og i Norge; man kunde jo tro, at Ordet ganske naturlig betegnede en måneformet eller -farvet Blomst, der voksede på Agrene, men enhver, der kender Planten vil vistnok finde, at denne Betegnelse er lidet passende. Ordet har ikke det ringeste med Ager og Måne at bestille, det er ganske simpelt en Omtydning af det latinske Navn *agrimonia*. Hvis nogen nu skulde nære Tvivl om, det i Virkeligheden forholdt sig således, og vilde antage, at det danske Navn — der ganske sikkert ser meget naturligt ud — alligevel var det oprindelige og det latinske det afledede, behøver man blot at kaste Blikket udenfor Danmark, og man vil da straks se, at det latinske Ord også spøger i andre Sprog under forskellige forvanskede Former. På fransk er det således blevet til *aigremoine* (ordret, den sure Munk) — ingen vil vel mene, at det er vort Agermåne, der

har fundet Vej til Frankrig; på tysk optræder det under forskellige Former, såsom *Adrianmennig*, *Ackermennig*, *Agermennig*, *Odermennig*, her er altså Ordets sidste Del blevet knyttet til *Mennig*, d. Mønje; men dette er jo Benævnelsen på en rød Farve og står altså i Modstrid til Agermåne, hvorved man nærmest måtte tænke på en gul Farve. Man ser heraf, hvor underordnet en Rolle Betydningen undertiden kan spille ved Folkeetymologier; det er med andre Ord ikke nogen bevidst psykologisk Proces, der fremkalder dem, de skyldes ikke altid en Bestræbelse efter at omforme det fremmede Ord på en sådan Måde, at der fremkommer en til Genstanden svarende Benævnelse, der på en udtryksfuld Måde fremhæver en af dens mest fremtrædende Sider — tvært imod Folkeetymologien har skabt mange mer eller mindre meningsløse Ord. Og hvorfor? fordi denne vigtige Faktor i Sprogudviklingen i yderste Instans kun går ud på at omforme fremmede Ord på en sådan Måde, at de assimileres med eller indgå i Lydgrupper, der alt ere bekendte og have en (hvilken som helst) Betydning i det modtagende Sprog. Ordet Måne er således i Agermåne lige så lidt på rette Plads som i *Månesä*, der i Omegnen af København bruges for at betegne Valmuefrø (Birkes), og endnu vil kunne findes skrevet på Skuffer i mange Urtekramhandler; Månesä er en Fordrejelse af det tyske *Mohnsaat* (*Mohn* betyder som bekendt Valmue). Hvad dernæst den förste Del af Ordet angår, er Ager her lige så urimeligt som i svensk *åkerleja* (d. Akkeleje) af *aquilegia* („som søger til Vandet“); sml. dansk *Markrubike* af *marrubium*. I Holbæk Amt er *Abrotanum* blevet til

Ambrød. Det bekendte Ord *Gallebær* er mange Steder blevet til *Galnebær*, ligesom *Bøllebær*, på en, hvad skal man sige, mindre appetitlig Måde udtales som *Byldebær.* På den anden Side har man derimod forfinet Ordet *Charlotter*, der slet ikke er opkaldt efter nogen som helst Frøken Charlotte; de bör benævnes Skalotter eller Chalotter, da de ere opkaldte efter *Ascalonium*, en By i Palæstina. Personnavne have i øvrigt trængt sig fejlagtig ind i flere andre Benævnelser på Planter, således er f. Eks. *Siren* på Bornholm blevet til *Severin*, *Arum* (dansk Ingefær) til *Aron*; på Æbelø siger man endogså *Aron's Stav*; *Valeriana* er bleven til *Velantsurt*, *lombardiske Nødder* kaldes *Lambert's Nødder* ligesom i Tyskland *Lambertsnuss* (el. *Bartnuss*). *Klematis* er blevet til *Klyv Mathis* og *Jutehamp* til *Jødehamp*,[20] rimeligvis foreligger her i dette sidste Eksempel kun en oprindelig tysk Folkeetymologi -- en Sammenblanding af *Jule* og *Jude* vil i alt Fald være langt naturligere end af *Jute* og *Jøde.* Sikkert nok er det i ethvert Tilfælde, at der i *Lærketræ* foreligger en anden Hånds Forvanskning; den danske (og svenske) Benævnelse er en Oversættelse af tysk *Lerchenbaum*, der atter er en Forvanskning af det latinske *(pinus) larix*; at Ordet virkelig ikke står i Forbindelse med Lærke (således hedder Træet på Bornholm), kan også engelsk lære os, hvor man siger *larchtree* eller blot *larch.*

Omvendt ere undertiden oprindelige Egennavne blevne fuldstændig forvanskede, som f. Eks. Blommen *Reine Claude*, der i daglig Tale kaldes *Renekloder*, og hyppig fordrejes til *grönne Kloder* (på Møen *Ellekloder*), ligesom i Berlin, hvor man siger *grüne*

Globen; i Thüringen derimod er Ordet blevet til *grüne Knoten* (grönne Boller). *Bergamotter* udtales i daglig Tale som *Perkemutter*; svenske Dialekter ere gåede videre endnu i Omdannelsen, i det man f. Eks. på Gotland siger *päramutter*.

Benævnelsen *Kinabark* kan give Anledning til Misforståelse, da enhver ved dette Ord vel straks tænker på Kina; der er nu blot det at mærke, at *Kinatræet* stammer fra det vestlige Syd-Amerika, og Ordet skyldes kun en Fordrejelse af et gammelt peruviansk Ord for Planten *quinaquina* (smlg. fr. *quinquina*).

At *Kamille Blomst* fordrejes til *Kamel Blomst* er almindeligt nok, ligesom at *Kartofler* bliver til *Kantøfler*; ved denne Flertalsform er Ordet öjensynlig bragt i Forbindelse med *Tøfler*, hvilket også fremgår af den gamle Fortælling om Manden, der på sit Skilt meddelte, at han havde Udsalg af „Træ- Læder- og Kantøfler.“ Enkeltalsformen *Kantøffel*, der er i Brug på Sjælland og flere andre Steder, skriver sig vel fra den gale Flertalsform.

På Falster siger man *Fennekål* (sml. svensk *fänkål* og platt. *fennkôl*, *vennikôl*) for *Fennikel* (lat. *feniculum*), skönt Planten har lige så lidt med Kål at bestille som *Spargræs*, Fordrejelse af Asparges, med Græs (cfr. engelsk *sparrowgrass*, Spurvegræs). På samme Måde har man enkelte Steder forandret *Kabbeleje* til *Kabbeløg*, og den københavnske Udtale af *Artiskok* sætter som bekendt dette Ord i Forbindelse med *Ært*, *Ærteskok* (sml. sv. *kronärtskokka*).

Regnfang eller *Regnfald*, der er den almindelige

Form, så vel her som i Norge for *tanacetum*, er en Fordrejelse af tysk *Rainfarn* (ordret Agerbregne).

Det oprindelig engelske Rajgræs (*raygrass**)) er på Falster blevet til *Radgræs*, hvilket for så vidt er en ret passende Benævnelse, da Aksene sidde „på Rad" på Stængelen. *Artemisia Dracunculus* (fr. *estragon*) benævnes almindelig Dragon eller Dragonurt. *Misteltenen* kaldes flere Steder *Mestertjene*, og *Hyben*, der jo er en Betegnelse for den vilde Roses Frugt, omtydes hyppig til *Hybær*.

Eföj, der i Almindelighed anvendes som Betegnelse for Vedbend, omtydes nogle Steder spotvis som *æ föj*, *æ fy*; i Tyskland kan man høre *Epheu* blive udtalt *Ep-heu* og opfattes som en Sammensætning af *Ep* (smlg. *Eppich*) og *Heu* (Hø), det forvanskes også undertiden til *Ewig*. Aldeles svarende til „Æ fy" ere de spøgende Benævnelser: *Spark Ane om* af *Sparganium* (ɔ: Pindsvineknop) og *Kanske I narre mig* af *Calceolaria* (ɔ: Tøffelblomst). *Levisticum* er blevet fordansket til *Løvstikke*, *Løvstilk* eller *Løvestok* (Bornholm).

I Nærheden af Kristiania siger Almuen almindelig *Balberreps* for *Berberis*. I Sverrig er *Svampinjon* hørt for *Champignon*.

Som Tillæg til Plantenavnene skal jeg anføre enkelte Dyrenavne, der ligeledes på Grund af deres Form kunne give Anledning til Misforståelser. Ordet *Muldvarp* (den, der „værper" Muld op) er blevet fordrejet til *Muldhvalp*. På tysk hedder Ordet oprindelig *Multwurf* (*Moltwerf*), hvilken Benævnelse ganske

*) Ved Siden heraf findes også *ryegrass*, der vel er en Omtydning af *raygrass* med Tilknytning til *rye* (Rug).

svarer til den danske, men da man senere glemte Betydningen af *Mult*, forandrede man det til *Maul* og dannede *Maulwurf*, altså den, der kaster med Snuden. Enkelte Dialekter have dog endnu bevaret den ældre Form *Multwurf*, men også her har Folkeetymologien virket og fremkaldt Formen *Mullwurm*, naturligvis fordi Dyret roder som en Orm i Jorden; det er ikke umuligt, at Sproget her i den Grad vil kunne beherske Tanken, at mange, vildledede af den fejlagtige Benævnelse, virkelig ville antage at Muldvarpen er en Orm; sikkert er det, at f. Eks. Ordet Hvalfisk hos os har bidraget til at forvirre Folks Begreber om vedkommende Dyr.

En *Havkalv* eller, som det også rigtigere skrives *Havkal*, Navnet på en Art af Hajer, har — set fra et sprogligt Standpunkt — intet med Hav (fr. *mer*) at bestille; man burde skrive *Håkal*, da Ordets förste Del er et gammelt nordiskt Ord (sml. det oldn. *hár*, *hákarl*), der svarer til det tyske Låneord Haj[21] (sml. holl. *Haai*, t. *Hai*) og endnu under Formerne Ho og Hå anvendes ved Vesterhavet. Endelsen *-kalv* er lige meningsløs, enten man betragter den fra et sprogligt eller fra et naturvidenskabeligt Standpunkt; den er fremkommen ved en Fordrejelse af vort almindelige Ord Karl (Ka'l), og Havkalv = Håkal betyder således oprindelig „den store Haj.“ At nu Endelsen -kalv i Virkeligheden er = -ka(r)l fremgår blandt andet af den norske Form *Håkjærring*.

I *Isfugl* foreligger der en Folkeetymologi på anden Hånd, i det nemlig den danske Form må betragtes som en tillæmpet Oversættelse af det tyske *Eisvogel*, men Fuglen er nu ingen Polarfugl, og det

tyske Navn er derfor også uforståeligt; det er imidlertid en Sammentrækning af det ældre *Eisenvogel*, hvilket giver en fortræffelig Mening, i det det herved bliver klart, at Fuglen har fået Navn af sin stålgrå Farve; vi burde vel derfor egentlig på dansk sige *Isenfugl* (smlg. Isenkræmmer, Isenvarer, isengrå).

På norsk kaldes en Sommerfugl *Fivrelde*, hvilket er det samme som det svenske *fjäril* og tysk *Feifalter* og stammer fra oldh. *vîvaltra*, af *faltan*, sammenfolde, „Dyret, der folder Vingerne sammen.“ Ordet er i flere Dialekter omtydet til *Foreldre*, *Fiskeforeldre*, og på Island finder man foruden den normale Form *fifrildi* også *fiðrildi* med Tilknytning til *fiðri* (Fjerbeklædning); i Tyskland siges enkelte Steder *Pfeifholter*.

I Sverrig kan man høre Folk tale om *Anchofisk* for *Anchovis*.

VI.

Af misforståede og fordrejede Stednavne[22] har jeg kun fundet forholdsvis få, hvilket til Dels skyldes den Omstændighed, at der kun har staaet meget få Materialesamlinger til min Rådighed; Stednavnene indtager imidlertid en så betydningsfuld og ejendommelig Stilling i Sprogforskningen, at der sikkert her med Tiden vil kunne göres mange flere og vel langt interessantere Iagttagelser end dem, jeg har gjort; men jeg gentager, hvad jeg tidligere har sagt, min Bog er kun et förste Forsøg og gör aldeles ikke Fordring på at være udtömmende.

Lad os begynde med København. Her træder straks en af Byens Hovedgader os i Møde under en fordrejet Form; det er nemlig *Købmagergade*, hvis ældre Form, der endnu brugtes i Begyndelsen af forrige Århundrede, er *Kjødmangergade*, hvilket vil sige så meget som Slagtergade; da Ordet *manger* (-handler) efterhånden gik af Brug, blev det erstattet af *mager*, der jo benyttes i så mange Sammensætninger. *Zahlkammerporten* ved Kristiansborg Slot er i daglig Tale blevet til *Saltkammerporten*. *Linnésgade* kan man hyppig høre udtalt som *Lindegade* (sml. Lindevej), og *Ørstedsparken* er af nogle tilrejsende fra Provinserne blevet opfattet som *Østers-*

parken. I Holberg's „Mascaraden" omdøber Arv *Kristenbernikovstræde* til *Kristen-Copernikovstræde*, hvilket Navn endnu til Dels har holdt sig i skæmtende Tale.

Den Mølle, der ligger i Gyldenløve's Bastion lige udfor Lavendelstræde hedder officielt *Luciemølle*, hvilket i daglig Tale fordrejes til *Lusemølle*; man må dog vel her huske på, at den gamle danske Form for den hellige Lucie netop er St. Ludse. En velbekendt, men ikke velberygtet Knejpe på Vesterbro fører Navnet *Lysets Kælder* eller blot *Lyset*; oprindelig hed den „Lyses" Kælder, i det den har fået Navn efter en derboende Værtshusholder *Lyhs*. *Kigkurven*[22a] ved Kallebodstrand kaldes med en spøgende Omtydning af københavnske Drenge for *Køkkenkurven*. Bekendt nok er også den københavnske meningsløse Fordrejelse af Ordet *Sorgenfri* til *Sorgenfryd*, der også forekommer i Litteraturen; således siger Ravn i „En Spurv i Tranedans" (4de Akt, 14de Scene): „Hør, lille Kammerjunker, kan du huske den Historie, du havde haft med en Hofdame på Sorgenfryd?"

Siden vi nu allerede ere komne udenfor København, kunne vi jo se os om her i Omegnen og undersøge Stednavnene. Det er bekendt, at København har opslugt en större Bondeby *Solbjærg*, der antages at have ligget, hvor Vesterbro nu findes. Man kunde være tilböjelig til at tro, at dette Bynavn svarede til det norske Solbakke (sml. Synnøve Solbakken) og altså betød et Bjærg (en Bakke), hvorpå Solen skinner, men således forholder det sig næppe. Man må huske, at Byen lå vest for København, og det er derfor meget rimeligt, at Solbjærg betegner

det Sted, hvor Solen bjærger sig ɔ: går ned. Solen bjærges, ved Solbjærgs Tid, Solbjærgs Lag ere Ord, man endnu kan høre anvendte. Ude i Lyngby ligger der et Par Gæstgivergårde, hvoraf den ene fører Navnet *Holland.* At en Kro har antaget et sådant Navn, behøver i og for sig ikke at overraske os, men sammenlignet med mange andre Kronavne på Landet, er det dog temmelig afstikkende. Det er ikke ualmindeligt, at man på dansk danner Substantiver, både Egennavne og Fællesnavne, af Imperativer; sådanne Ord ere f. Eks. Tagfat, Pasop, Svingom, Rivaf, Töraf, Rivihjel, Farimag, Ole Luköje, og som Betegnelser for Kroer synes Imperativformer at være ret almindelige; således har man f. Eks. Slukefter, Krybily, Rundforbi, Springforbi, Tappenöje, Lægbi (ved Tønderå) o. l. a. Sammenligner man Holland med disse Ord, vil man ikke blive overrasket, når man erfarer, at Navnet på Kroen i Kongens Lyngby i Virkeligheden er en Fordrejelse af *Hold an**).

I Følge en sindrig Hypotese af Dr. V. Thomsen er Navnet på den fynske Kro *Korinth* på lignende Måde opstået af *Kør ind.* Dette er höjst sandsynligt, og herved forklares på en simpel Måde dette mærkelige udenlandske Navn på et dansk Krosted. I Korinth foreligger der således rimeligvis en officiel Forfinelse af samme Art som i *Ekodalen* på Bornholm og *Herthadalen* ved Roskilde; den oprindelige Form af disse to Steders Navne er nemlig *Kodalen* og *Ærtedalen.*

Forlade vi Lyngby og göre en Afstikker til

*) Andresen anfører S. 123 ff. i sin Bog om tysk Folkeetymologi en Række Egennavne, der ere Fordrejelser af oprindelige Imperativer.

Dyrehaven, træffe vi her på Navnet *Ulvedalene*, der ser meget uskyldigt ud; imidlertid skal det ikke, som man let kunde antage, skrive sig fra, at Ulvene engang have huseret her, det skal derimod skyldes en Opkaldelse efter en Skovrider *Uldal*. Man påstår ligeledes, at *Råvad* ikke skal betyde Råernes Vadested, men være opkaldt efter en vis *Rodewald*, der tidligere skal have bestyret den derværende Fabrik; dette er dog meget tvivlsomt, og min Broder Cand. jur. C. Nyrop har så vel skriftlig som mundtlig bestemt udtalt sig herimod.[28]

Gå vi lidt længere mod Nord, træffe vi på *Fuglevad-Møllen*. Dette Navn må straks vække vor Mistanke; Fuglevad*) betyder jo Fuglenes Vadested, men et Vadested for Fugle synes at være temmelig meningsløst; vi have flere andre Stednavne, der ere sammensatte med Ordet *Fugle*, således Fuglevang, Fuglehegn, Fuglehave, og med disse Navne betegnes som oftest en Fredskov. Her synes Ordet Fugl at kunne passe bedre, skönt det alligevel ikke giver en tilfredsstillende Mening; vi må derfor se os om efter et eller andet Ord, som kan ligge til Grund for Forstavelsen Fugle. Der findes nu rundt omkring i Landet forskellige Steder, der benævnes Hestevang, Hestehave, ja man finder også Folevang og Folehave, og disse Ord må forklare de oven anførte. Fuglevad er naturligvis kun en Fordrejelse af *Folevad*, hvilket vil sige så meget som Føllenes Vadested, og således må også Fuglevang, Fuglehegn og Fuglehave stå i Stedet for Folevang o. s. v. At Ordene Fugl og

*) Vad = Vadested er almindeligt i Stednavne; det findes blandt andet i Vejle = Vedel = Væthel, oldn. vaðill.

Fole her ere blevne blandede sammen, skyldes dels den store Lydlighed mellem disse Ord, dels den Omstændighed, at Fole er blevet forældet og uforståeligt. Muligvis kan der også göre sig nogen Indflydelse gældende fra de forskellige Stednavne, der virkelig ere dannede af Fugl, såsom Fuglede, Fuglbjærg, Fugl(e)sang o. f. a. *Fuglevangsvejen* i København's Villakvarter burde således korrekt hedde *Folevangsvejen.*

Der findes så vel på Sjælland som i de øvrige Dele af Landet Stednavne, der ere sammensatte med Ordet *Brænde*, således Brændeholt, Brændegård, Brændekilde (Rasmus Rask fødtes, som bekendt, i en Landsby af dette Navn ved Odense), Brændemose, Brændeskov; Brænde er her en Fordrejelse af *Bregne* og altså det samme Ord, som vi have i Bregnede, Bregentved, Bregnegård, Bregningegård, Bregnemose, Bregnerød o. a.

Ålemose ved Hesselrød betyder ikke, som man kunde være tilböjelig til at tro, en Mose, hvori der findes eller fandtes Ål, det er en Sammensætning af det oldnordiske *áll*, der svarer til det jyske (og norske) *Ål*, hvilket betyder en Vandrende (dyb Grøft), og Navnet Ålemose er således i Følge sin Oprindelse og Betydning forskelligt fra f. Eks. Ålebæk.

Hjulebæk bör skrives uden *H* ligesom Julemose; det har nemlig ikke det ringeste med Ordet Hjul at göre, og *H* er kun tilsat ved en Forveksling.

Århus må, som bekendt, ikke opfattes som en Sammensætning af Ordet Hus (smlg. Koldinghus, Randershus, Riberhus); den ældre danske Form er

Arus, hvilket afledes af oldn. *ár-óss**) og betyder Åmunding. Århus må således kun betragtes som en officiel, „lærd“ Skrivemåde, der grunder sig på en Misforståelse af den ældre Form. Man lægge vel Mærke til, at Skrivemåden her som oftere har virket tilbage på Udtalen, i det vi i dannet Tale virkelig sige Århus. Den af Holberg og andre Forfattere i ældre Tid anvendte Form Års, der er fremkommen ved en aldeles naturlig Lydudvikling af Arus (udtalt Åros), er i jysk blevet til Os, med hvilket Navn Byen endnu benævnes. Den samme Ordforbindelse, der ligger til Grund for Århus, genfindes også i svenske Stednavne, således hedder *Vesterås* (ɔ: Væstræ Aros) oprindelig blot Aros; at også dette Navn er blevet misforstået, fremgår af Byens Våben, hvori der findes et *A* og en *Rose*; man har altså fejlagtig opløst Ordet: A-ros i Stedet for Ar-os.[24] En lignende Misforståelse har sikkert også fremkaldt det Våben, Århus nu fører, og som man f. Eks. kan finde aftrykt foran i hvert Nummer af Århus Stiftstidende; det består af en liggende Løve med et Skjold og ovenover et Hus med tre Arer.

Hindsgavl på Fyn må ikke udledes af en Hind, da den ældre Form er Hægnæthsgavl (af gl. dansk *hægnæth*, Indhegning); hermed falder også den Tradition, der vil, at Stedet skal have sit Navn efter to Kæmper Henze og Gaul. I Hundstrup Sogn ligger en Mølle, hvis Navn i daglig Tale er blevet forvansket til *Elskovsmølle*, og denne mærkelige Benævnelse er

*) Det samme Ord *os* findes i Randers = Randar-óss.

endogså optagen på Vid. Selskabs Kort over Fyn; den rigtige Form må sikkert være *Elleskovsmølle.*

Drejø, Navnet på en lille Ø syd for Fyn, har ikke det allerringeste med det tyske Ord *drei*, at bestille; en sådan Sammensætning af et tysk og et dansk Ord vilde være en höjst besynderlig Fremtoning, og dog har man virkelig ment, at det forholdt sig således, fordi det fra Søen kan se ud, som om Øen består af tre Dele; Ordet kommer ganske sikkert af gl. dansk *dragh*, en smal Landstrimmel, hvilket er det samme Ord, som vi finde f. Eks. i Dragør.[25] Den ene Ende af Ærøskøbing kaldes *Bøssehage*, hvilket er en Fordrejelse af *Bysenshage**). På Bornholm findes forskellige Landsbyer, der ende på *-ker*, Afslibning af Kirke; således Ibsker, Olsker, Pedersker og Larsker, hvilket sidste Navn betyder St. Laurents Kirke; man har nu også et *Ny-Larsker*, der ikke må forstås som den nye Lars' Kirke, men kun er en Fordrejelse af *Nilaus (Nikolaj)* Kirke.

Yderst interessant er det at iagttage den Forvanskning, som de danske Stednavne have undergået i Slesvig. Man har nemlig ikke ligefrem oversat dem på tysk, derved vilde hyppig den nye Form komme til at skille sig alt for meget fra den gamle, og man udrydder kun meget vanskelig gængse og velbekendte Stednavne; man er derfor slået ind på en langt simplere, langt folkeligere Vej, — man har fortysket dem og ved denne Proces stadig holdt sig så nær som muligt til den oprindelige danske Form, i det man kun

---

*) I Formen Bysens for Byens findes — i det dobbelte Genitivmærke — en interessant Rest fra ældre Sprogforhold; sml. Livsens, Dødsens, Havsens.

har bestræbt sig for at opnå en vis ydre Lighed i Lydene. Man har med andre Ord uden at tage Hensyn til Betydningen assimileret de danske Benævnelser med omtrent ligelydende tyske, og enhver vil let forstå, at der herved er fremkommet de mest meningsløse og urimelige Navne. Ser man bort fra alle mulige historiske og sproglige Fakta, kunde man jo måske et Öjeblik være i Tvivl om *Sønderborg* eller *Sonderburg*, *Rye-Kloster* eller *Ruhkloster* var den oprindelige Form, skönt ganske vist et Ord som Sonderburg, der vel nærmest måtte betyde „uden Borg", må forekomme enhver uhildet höjst besynderligt, men sammenstiller man Ord som *Sønderskov* med *Sonnenschau*, *Lyngsted* med *Löwenstedt*, *Sundeved* med *Sonnewitt*, *Egernfjord* med *Eckernförde*, *Skovhus* med *Schaafshaus* o. s. v., kan der ikke være Spor af Tvivl tilbage; den danske Form må her nødvendigvis være den oprindelige, den tyske er kun en — bevidst eller ubevidst — folkeetymologisk Omdannelse. Man se blot rigtig på de tyske Former, og det vil straks stå klart, hvor meningsløse og urimelige nogle af dem ere. *Löwenstedt* f. Eks. måtte vel betyde Løveby, men hvorledes skulde Byen have fået det Navn? Det er ikke ualmindeligt, at Byer benævnes efter forskellige hjemlige Dyr, man har jo således Ørnebjærg, Hareskov, Gedebjærg o. fl.; men i Slesvig har der sikkert aldrig været Løver. Som yderligere Bevis for, at de danske Former i slesvigske Stednavne må være de oprindelige, kan også følgende ret interessante Omstændighed tjene. Enkelte tyske Navne gengive nemlig ikke de danske, således som de foreligge i Skriftsproget, men således som de lyde i sønderjysk Dialekt. *Udmark* er f. Eks.

blevet fortysket til *Ohrfeld*; *feld* er naturligvis en ligefrem Oversættelse af Mark, men at *ud* er blevet til *Ohr*, forstås kun, når man husker, at det bløde danske *d* almindelig i Slesvig udtales som *r*, således siger man f. Eks. *ur* for ud, *Knur* for Knud o. s. v. På samme Måde må tysk *Ausacher* være fremgået af dansk *Oksager*, i det Ordet er dannet af den jyske Udtale af *Okse* som *Ous*.

Et Pendant til de fortyskede Navne i Slesvig findes rundt omkring i de oprindelig slaviske Dele af Preussen. Det slaviske *bor* (en Skov) i *Brannibor*, *Mezibor* er således blevet omdannet til *burg*, *Brandenburg*, *Merseburg*; *Ratibor* derimod er gået over i tysk under Formen *Rothwurst*.

I Normandiet kan man iagttage aldeles lignende Forhold ved de gamle nordiske Stednavne; den almindelige Endelse *-fleur*, der f. Eks. findes i *Barfleur*, *Fiquefleur*, *Villefleur*, er kun en Fordrejelse af det old. *fljót*, en Flod; Endelsen *-boeuf* skriver sig fra det old. *buð*, en Bod, en Træhytte; *-bec* i *Caudebec*, *Bolbec* og fl. er det oldn. *bekkr*, en Bæk. Den almindelige Benævnelse på et Forbjærg, ikke blot i Normandiet, men også i andre Provinser *nez* (Næse) er det nordiske *nes*, et Næs o. s. v.

Jeg skal endnu meddele et Par morsomme Omdannelser af Stednavne i Norge. I Kristiania findes en Gadehældning der benævnes *Svartfejerbakken*, Skorstensfejerbakken, men oprindelig hedder den *Schwertfegerbakken* og har vel altså fået sit Navn, fordi der her engang har boet nogle Våbensmede eller, som de jo også kaldtes hos os, Schwertfegere. En Skanse på Fæstningen i samme By kaldes *Kontra-*

skæret, hvilket er en ret passende Omdannelse af det franske *Contr'escarpe*, da næmlig Stedet ligger ved temmelig bratte Klipper. En anden Skanse, der ligger på Toppen af en Bakke 1/2 Mils Vej udenfor Kristiania, kaldes *Skarpsno*; dette Navn er höjst besynderligt, da *Sno* på norsk betyder den skarpe Luft, som strömmer ned gennem Dalene i Frostvejr; Ordet er også kun en Fordrejelse af fransk *Escarpe du nord.* I Bergen er endelig *Corps de garde* blevet til *Kortegården.*

Alle disse sidste Fordrejelser kunne imidlertid i og for sig ikke overraske os, da det jo er fremmede, tyske eller franske Ord, der ligge til Grund for dem. Folket stræber nu engang efter nogenlunde at forstå, hvad det siger, og det er derfor meget naturligt, at det søger at omdanne fremmede Ord, som f. Eks. Contr'escarpe; dette betyder jo i Virkeligheden slet intet for de jævne Folk, der daglig skulle bruge det, Kontraskæret derimod er langt mere hjemligt og indeholder en ret antagelig Mening. På samme Måde have de gamle Nordmænd i den tidlige Middelalder på en meget træffende Måde omdannet *Venedig* til *Feney* eller *Feneyjar*[26] (ɔ: Sumpøer), hvilken Form slutter sig i Lyd meget nær til det italienske Navn og er fremkommen på Grund af, at Byen er bygget på Øer i Lagunerne; *Athen* er blevet til *Oðinsborg*, og den gamle nordiske Form for *Jerusalem*, *Jórsalir*, skyldes ligeledes en Folkeetymologi, i det Formen er opstået under Indflydelse af Ordet *jór* (Hest) og *salir* (Sale, Bolig, sml. *Uppsalir*). Denne By har i øvrigt i flere Lande været Genstand for sådanne Fordrejelser; på græsk kaldes den *Hierosólyma*, hvilket vil sige den

hellige Stad (*hierós* = hellig, det samme Ord som findes i Hierarki). Katalonierne have omdannet Ordet til *Gesusalem*, med Tilknytning til *Gesu* (= Jesus), altså Jesusbyen; en nyere tysk Omtydning er *Jerusaleben*.

Siden Talen er om Jerusalem, mindes vi en lignende Fordrejelse af Navnet *Bethlehem*; mine Læsere kende sikkert Navnet på det tidligere Galehus i London, *Bedlam*; dette Ord, må man ikke tro, har noget som helst med *bed* (en Seng) og *lamb* (en lam) at göre. Hospitalet var oprindelig indviet til den hellige Maria af Bethlehem, og Bedlam er kun en fordrejet Form af dette sidste Ord; på svensk, hvor jo et Hjem hedder *hem*, er man tilböjelig til at finde dette Ord i den sidste Stavelse og skiller derfor Bethle-hem i Stedet for Beth-lehem.

VII.

Efter disse mere specielle Ord, hvoraf kun enkelte ere trængte ind i Skriftsproget, skal jeg gå over til at behandle nogle mere almindelige og mere velbekendte Ord, der så godt som alle tilhøre det danske Rigssprog.

Först et Par Adjektiver (Tillægsord). Ordet *ugleset* står ikke i nogen Forbindelse med en Ugle, det bör hedde og hed oprindelig *ulveset*, men det er gået med dette Ord som med Ordsproget „der er Ugler i Mosen"; det er blevet forvansket, efter at Ulvene ere forsvundne her fra Danmark. I flere Lande véd Folket at fortælle om Ulvenes „onde Öjne", således hedder det allerede hos Plinius († 79 ved Vesuv's Udbrud): „I Italien tror man, at Ulvenes Blik er skadeligt, og at de berøve det Menneske Stemmens Brug, som de först betragte."

Skinsyg skrives jo nu i Almindelighed uden *d* og opfattes vel altid ligesom Ordene Skinglæde, Skingrund, skindød og skinhellig, som en Sammensætning af Ordet Skin; men dette, kan man jo straks indse, må være galt, da Ordet i dette Tilfælde vilde være meningsløst. Et skinhelligt Menneske er jo et Menneske, der ved sin ydre Optræden får Skin af at være helligt uden i Virkeligheden at være det; i Ana-

logi hermed måtte altså en skinsyg Mand betegne en, der forsøgte at få Folk til at tro, at han var syg; men vi vide jo alle, at Ordet aldeles ikke har en sådan Betydning. Man bör skrive *skindsyg*, hvilket betyder syg ɔ: vred over Skindet. Dette Udtryk synes ved förste Öjekast temmelig besynderligt, hvilket følger af, at det refererer sig til en gammel Skik, der forlængst er gået af Brug, og som jeg derfor skal omtale med et Par Ord. Man har i ældre svensk Ordet *skinnrädd*, hvilket er at opfatte som ræd for Skindet (i Kærlighedssager) og betyder omtrent det samme som det danske skinsyg. Oprindelsen til dette Ord må søges i den endnu i vore Dage levende svenske Talemåde at *få skinn* eller *få kalfskinn*, hvilket anvendes om den uheldige Frier, der har fået Kurven. Det er vel næppe rimeligt, at man i vore Dage i Sverrig sender et Kalveskind som benægtende Svar på et Frieri, lige så lidt som man hos os sender en Kurv; det er blevet en blot og bar Talemåde, men man tör sikkert antage, at der ligger en nu glemt gammel Skik til Grund for den. I ethvert Tilfælde er det endnu Brug blandt Lapperne at medgive den Mand, der på Frierens Vegne henvender sig til den attråede Kvindes Forældre, et garvet Kalveskind, såfremt man afslår hans Forslag; hos Lapperne vilde således Talemåden referere sig til en håndgribelig Virkelighed. Det svenske *skinnrädd* anvendes altså om den, der er bange for at få (Kalve)skindet, eller med andre Ord bange for, at hans Frieri skal blive afslået, hvoraf han naturlig drager den Slutning, at en anden foretrækkes for ham, og hermed er altså *skinnrädd* kommet til at betyde det samme som

jaloux. Den samme Oprindelse må sikkert også vort danske skinsyg have, og vi burde derfor skrive skindsyg, således som man skrev i ældre Tid.[27] *Hoffærdig*, som man nu nærmest måtte være tilböjelig til at udlede af et *Hof*, udgår i Virkeligheden fra gl. tysk *hôchvertig*, „som farer höjt“ (sætter sig på den höje Hest). *Samfuld* hed i ældre Sprog *samfæld* (sv. *samfält* ɔ: sammenföjet) og skylder sin nuværende Form en Tilknytning til Ordet fuld. *Dårlig*, i Betydningen slet, har sikkert oprindelig heddet *dålig* (sv. og n. *dålig*, oldn. *dáligr*); *r*'et skyldes kun en Sammenblanding med dårlig (af Dåre) = tåbelig. *Ömfindtlig*, der er meget almindeligt i København, må ikke sammenstilles med ömfølende, ömskindet o. desl.; den förste Stavelse *öm* er kun en Fordrejelse af det tyske *em* i *empfindlich*. En lignende Germanisme er vel også til Stede i *velbåren* og *höjvelbåren* (*hochwohlgeboren*).

Vi gå herefter over til en Del forskellige Substantiver (Hovedord), der for störste Delen ere almindelig benyttede i dannet Tale og Skrift og således tilhøre det danske Rigssprog; jeg skal först udskille forskellige Benævnelser på spiselige og drikkelige Genstande.

I en *Bøfsteg* må Endestavelsen Steg næppe opfattes som i Kalvesteg og Oksesteg; selve Ordet Bøf er jo fremmed, og det rimeligste bliver vel derfor at antage, at Bøfsteg er en Forvanskning af det engelske *beefsteak*. Dette Ord er jo trængt ind i mange nyere Sprog, således i fransk under Formen *bifteck*, og i Tyskland er det flere Steder blevet naturaliseret som

*Biefstück**). En *Søsterkage* er ikke en Kage, der er tilberedt af eller opkaldt efter en Søster, men derimod en Kage, der stammer fra Byen *Soest* i Westphalen; vi burde altså udtale Ordet med langt *ø* og Stødtone, Sōsterkage; sikkert er det, at Folk i Almindelighed ikke have nogen Anelse herom, så at man tör formode, at dette Ord endog har givet Anledning til den i flere Kogebøger anførte Broderkage. Intet er almindeligere, end at forskellige Produkter, så vel spiselige som alle mulige andre, få Navn efter den By eller den Landsdel, hvor de for förste Gang ere blevne fabrikerede, jeg behøver blot at minde om Ord som Wienerbrød, Brunsvigerkage, Angosturabitter o. m. a.; undertiden indskrænker man sig til at benævne Genstanden med selve Byens eller Provinsens Navn; således har man jo: Cognac, Champagne, Fajance (efter en italiensk By Faenza) o. s. v. Marengs, der er en forvansket Udtale af det franske *méringue*, har også oprindelig Navn efter en By, næmlig Mehringen i Tyskland, hvor denne Kage fra først af er bleven lavet. En *Klejne*, som man vil være tilböjelig til at sætte i Forbindelse med det tyske *klein*, da det jo sikkert betegner en „klejn“ Kage, har intet direkte med dette Ord at göre; det er oprindelig det samme som Ordet Klenodie, hvis egenlige Betydning er „lille Ting.“ Man kan vel ikke straks se, at disse to Ord høre sammen, men man huske vel på, at Klenodie er en lærd Form, dannet med Tilknytning til det latiniserede Clenodium, hvorimod den tyske folkelige Form er *Kleinod*, ældre også *Kleinet*.[28]

*) Således er også *roastbeef* i Tyskland blevet omdannet til *Rossbeef* (ordret Hestebøf).

At Chokolade er blevet til *Sukkerlade* er yderst let forståeligt, da denne Drik ved sin søde Smag naturligvis måtte minde om Sukker. Ordet findes såvel i Gadesproget som i Bondesproget og kan også eftervises hos ældre Forfattere, således f. Eks. hos Holberg, hvor det hedder i „Den vægelsindede“ (1ste Akt, 5te Scene): „Hænder det sig, at den ødsle Sjæl får Overhånd, så vil hun have Sukkerlade.“ I Norge er Ordet blevet fordrejet på samme Måde.

Benævnelsen en *Fedtegreve (Tællegreve)* eller blot en *Greve* skyldes enten en Fordrejelse af det tyske *Griebe* eller må muligvis snarere betragtes som en bogstavret Overføring af den platt. Form for dette Ord, *Greve.* Bevidste spøgefulde Omdannelser ere „Ål i *Geledder*“ for „Ål i *Gelée*“ og „Höns i *Carrière*“ (*Carry*)*).

Af drikkelige Varer skal jeg anføre Ordet *Finkel-Jokum* eller, som man også siger, *Finkel*, hvilket er det københavnske Udtryk for dårligt Kornbrændevin; der foreligger rimeligvis her en Folkeetymologi på anden Hånd; vi have fået Ordet fra tysk, hvor det hedder *Fincheljochen*, der er sammensat af Ordet *Finchel*, hvis Oprindelse er usikker, og *Jochen*, der er et jødisk tysk Udtryk for Vin og stammer fra det hebraiske *jajin.* Det er dette Jochen, der har givet

*) Et morsomt Eksempel på en Folkeetymologi indenfor det kulinariske Område afgiver den tyske *Palästina-Suppe*, der tilberedes af nogle Artiskokker, ved Navn *Jerusalem-Artiskokker.* Jerusalem er her en Forvanskning af det italienske Navn for selve Artiskokken *girasole;* det er altså en Folkeetymologi, der ligger til Grund for Benævnelsen Jerusalem-Artiskok, og denne Benævnelse har igen medført, at man har kaldt den deraf tilberedte Suppe for Palæstina-Suppe.

Anledning til Misforståelsen, da det i Formen fuldstændig falder sammen med det nedertyske *Jochen*, en Sammentrækning af Joachim; at man i tysk aldeles har tabt Ordets oprindelige Betydning af Syne, fremgår deraf, at man også har Formen *Funkelhans*.

Siden vi ere komne ind på drikkelige Varer, skal jeg minde om, at det danske (og engelske) *Dram* er en Forvanskning af *Drachme*. Drachme er som bekendt Navnet på et Apotekermål, og Ordet indeholder således en hel kulturhistorisk Oplysning, i det det er et Minde fra den Tid, da Brændevin kun solgtes som Lægemiddel på Apoteker. Dette anføres kun i Forbigående, da Ordet jo ikke grunder sig på nogen Folkeetymologi. En sådan have vi derimod i den dialektale Udtale af *Singot* som *Syng (Synk) godt*. Udråbet Singot skriver sig i øvrigt fra den gamle Skik under Runddrikningen at lade Bægeret gå videre til sin Nabo med et Håndtryk og et *Signe Gud (segne Gott)!* Udtrykket *god Tår*, der ligeledes er en Opmuntring til at drikke, kunne vi måske også medtage her; man sagde og skrev oprindelig *godt År*. Således anfører en ældre tysk Forfatter fra det 17de Århundrede, at man i Norden drak Gudernes Skål for at erholde et eller andet, for at bede om Fred og et godt År. „Daher der Gebrauch unter den Nordischen Völckern noch beybehalten, dass man bey dem Zutrincken pflegt zu sagen: *Gott Aar*, das ist, ein gutes Jahr“.[29]

Herefter anføres en Del andre Substantiver, der ikke godt lade sig ordne i Begrebskategorier og derfor opstilles i alfabetisk Orden.

Med Udtrykket *Asgårdsrejen* forstås som bekendt et Tog af fordömte fredløse Ånder, der om Natten

fare gennem Luften på skummende, sorte Heste under et øredøvende Spektakkel, det er, som et stort Jagttog nærmer sig, Rytterne stöje og knalde med Pisken, Hornene skingre og Hundene halse —

Vandreren kaster sig ræd på Vejen
Hør, hvilket Gny, — det er Asgårdsrejen!

Denne Overtro genfindes i en Mængde forskellige Lande så vel i som udenfor Europa og går sikkert overordentlig langt tilbage i Tiden; det er vanskeligt at komme på Spor efter, hvad der kan have fremkaldt den, og man har da også forsøgt adskillige Forklaringer, men ingen af dem synes tilfredsstillende. Thiele mener, „at det turde vel være med Grund, at man tillægger Svanerne, Vildgæssene eller andre Trækfugle den Larm, som har givet Anledningen," Liebrecht derimod tror, at Oprindelsen må søges i urgamle Folkefester, hvor man fremstillede Vinterens Jagen efter Sommeren. Hvorledes man end vil forestille sig Sagnets Oprindelse, er det sikkert nok, at Folket til forskellige Tider har lokaliseret det og knyttet det til bestemte Personer og Begivenheder. Her i Danmark har man jo mange forskellige Benævnelser; på Sjælland siges „den flyvende Jæger" at være Kong Volmer, på Møen Grön Jætte (Jøden fra Upsal), på Fyn Palne Jæger, i Jylland Jons Jæger eller Horns Jæger, i Slesvig Kong Abel o. s. v. Den oprindelig norske Benævnelse, *Asgårdsrejen*, leder Tanken uvilkårlig hen på Asgård, som om det var de gamle nordiske Guder, der flakkede om ved Nattetid som Mörkets Ånder, efter at de vare blevne gjorte fredløse og landflygtige af „den hvide Krist." Således er sikkert den almindelige Opfattelse,

der også kommer til Orde i Welhaven's storslåede Digt, hvoraf de ovenfor anførte Verselinjer ere tagne, men sproglige Grunde kunne tale for, at Ordet oprindelig betyder noget andet. I. Åsen og S. Bugge[30] anse nemlig Asgårdsrejen for at være en fejlagtig Gengivelse af det i norsk Folkesprog brugelige *Oskereid* (*Åskurei*, *Ålskorei* o. s. v.), der sikkert står i Forbindelse med sv. *åska*, Torden, og det synes således, at man i Norge har været tilböjelig til at forklare Sagnet på naturalistisk Måde. Er dette Tilfældet, må „Asgårdsrejen" opfattes som en litterær Folkeetymologi. Der er dog i øvrigt intet i Vejen for, at man ved Benævnelsen „Oskereid" har kunnet sætte Sagnet i Forbindelse med de gamle Guder, da jo Thor særlig var Tordenens Gud, og man synes at have gjort det i Tyskland, hvor man har benævnet Toget *Wuotans Heer*, Odin's Hær, hvilket senere, da man havde glemt, hvem Wuotan var, blev omformet til det nu gængse *wüthendes Heer.* En Omtydning skal der også ligge i det fr. *Chasse Hérode*, hvor Hérode må opfattes som *Hruodo*, en anden Benævnelse for Odin eller Tyr; „den flyvende Jæger" kaldes ellers på fransk *le chasseur sauvage*, *le grand veneur*, og Toget benævnes *la chasse furieuse*, *la maisnie Hellequin*; dette sidste gådefulde Udtryk er i ældre Tid blevet opfattet som *la maisnie Charles Quint.*

Avindskjold bruges og brugtes især tidligere som et billedligt Udtryk for Fjendskab; „ingen Riddersmand", hedder det i en Lovbestemmelse fra det sekstende Århundrede, „skal forbryde sit Jordegods, uden han fører Awendzskioldt mod Kongen og Riget." Man tör næppe opfatte dette Ord som en

Sammensætning af Avind (oldn. *öfund*, Nid, Had), da man tillige har Formen *Avugsskjold* (med omtrent samme Betydning) svarende til det gl. sv. *avog skiöld*; Oprindelsen til Ordets förste Del må derfor snarere søges i oldn. *öfugr*, der betyder bagvendt (sml. vort nuværende avet) og dernæst, overført, fjendtlig. Ved denne Forklaring bliver Ordet langt simplere og lettere at forstå; Avindskjold, ordret „Hadskjold", er absolut en mærkelig Dannelse, „Avetskjold" derimod tilfredsstiller alle Fordringer, i det det omvendte Skjold synes at have betegnet Sorg, Død eller Strid.

Barfred var i ældre Tid Navnet på et med Vagttårn forsynet Hus eller også blot på Tårnet alene; Formen synes at tyde på, at man har opfattet Ordet som en Sammensætning af bar og Fred, altså: hvor der er bar Fred (smlg. Barfrost, Barland, Barhage). Barfred er imidlertid en Omdannelse af det middelalderlige *belfredus*, *berfredus*, der rimeligvis er en latiniseret Form for gammeltysk *bervrit*, *bercvrit* (muligvis af *berc*, et Tårn og *vrit*, *Friede)*. Mærkelig nok har Ordet i flere andre Lande antaget lignende uorganiske Former, således it. *battifredo* under Indflydelse af *battere* (at slå, kæmpe) og engelsk *belfrey*, *belfry* med Tilnærmelse til *bell* (en Klokke). I Tyskland er det ældre Bercvrit blevet omdannet til *Bergfriede*. At Ordet nu virkelig i dansk har været opfattet som en Sammensætning af bar og Fred, fremgår tydelig af den udvidede Betydning, man senere tillagde det, når man anvendte det for at betegne visse Steder (oprindelig vel kun bestemte Tårne eller Fæstninger), som havde den Rettighed, at fredløse, som

tyede dertil, havde Sikkerhed på Livet, så længe de opholdt sig der.

At *bedage* bruges i det danske Rigssprog i to vidt forskellige Betydninger; oprindelig betød det blot at fastsætte en vis Frist, eller at give en længere Frist, man talte således om at bedage en Gæld o. s. v. I denne Betydning, der nu er forældet (sml. dog bedaget), er det naturligvis en Afledning af Substantivet Dag. Ordet benyttes nu kun refleksivt, når man siger, at Vejret bedager sig; men i denne Betydning står det ikke i nogen etymologisk Forbindelse med Dag og dages; det burde hedde som på norsk *bedare*, da det kommer af nedert. *bedaren*, blive rolig, (dat weer bedaart); den moderne Form med *g* skyldes kun en fejlagtig Tilknytning til Dag.

At *börste* en i Betydningen at prygle, hed på ældre Dansk at *bøste* (oldn. *beysta*, slå), og skylder kun sit *r* en Tilknytning til det i etymologisk Henseende forskellige Ord at börste ɔ: behandle med en Börste.

En *Dødbider*, der jo betegner et trægt og sløvt Menneske, er en Forvanskning af det hollandske *Doodbidder*, en Bedemand. Ordet har i Dialekterne undergået endnu en Forandring, i det det er blevet til *Døvbider*, hvilken ny Form vel skyldes en Ideassociation med en Kniv, hvis Æg (Bid) er bleven stump (døv). På lignende Måde finder man Dødnælde ved Siden af Døvnælde.

Den oprindelige Form for *Enemærker* skal være *Endemærker* (sml. oldn. *endimark* og *endiland)*, og Ordet betyder altså de Mærker (Pæle), der angive, hvor Ejendommen ender.

Fåremåned, det folkelige Navn på April, forklares i Almindelighed deraf, at „Lammene nu fødes, og Fårene igen komme ud på Græs.“ Denne Forklaring ser meget fornuftig ud, men Ordets oprindelige Form er vist *Faremåned* (sml. Fardag), således som P. Syv skriver med Tilföjelsen: „thi da begynder mand at fare og reise.“

Filippine er en Forvanskning af *Vielliebchen* med Tilknytning til Navnet Filip (Philippchen); under den samme Form er Ordet optaget i eng. *philippina*; på fransk siger man både *philippine* og *philippe.*

Görsum, et juridisk Udtryk, der betegner den Bod, som Drabsmanden betalte den dræbtes Slægt for at undgå Hævn og Fejde, står ikke i nogen Forbindelse med Sum (lat. *summa*), men kommer af et Ord, der svarer til isl. *gersemi* (en Kostbarhed).

En *Høtyv* betegner ingenlunde et Redskab, der som en „Tyv“ borttager Høet; den ældre Form, der endnu kan høres brugt på Landet, er *Høtyve*, hvilket kommer af oldnordisk *heytjúga* (svensk *hötjuga*) af *tjúga*, en tvegrenet Fork eller Gaffel (jvf. Sveinn *tjúguskegg* = Svend Tveskæg).

„Der er noget *igære*“ skreves tidligere i Gjærde og kommer af det forældede *Gjærd* (oldn. *gerð*, Gærning), Verbalsubstantiv til at göre (oldn. *gera*); efterhånden som *d* er blevet afslebet i Udtalen, har man tabt Bevidstheden om Ordets Oprindelse og uvilkårlig sat det i Forbindelse med at gære, være i Gæring, hvilket har ført til, at man tilsidst også bortkastede *d* i Skriften. At genindføre dette Bogstav og skrive i Gjærde, som flere af sproghistoriske Grunde have foreslået, vilde være aldeles urimelig. Hvorfor således

tvinge Sproget tilbage? Når Udtalen igære er fastslået, og vi forbinde en fornuftig Mening med dette Udtryk, selv om vi sætte det i Forbindelse med ubeslægtede Ord, hvorfor så forandre det? Det er ikke Grammatikerens Opgave at forandre Sproget, han skal kun påvise og göre Rede for Udviklingen, men ikke søge at indvirke på denne, ti „den færdige Sprogbrug fejler ikke.“

En *Kahyt* eller, som man tidligere sagde, en *Kahytte*, er opstået ved Tilknytning til en Hytte af *Kajytte*, hvilken Form genfindes i tysk *Kajüte* og holl. *kajuit*.

En *Kokasse* skrives rigtigere *Kokase*, da den sidste Del af Ordet ikke er vort Kasse, men et ældre Kase (oldn. *kös*), der betyder Dynge.

En *Krabask* står lige så lidt i Forbindelse med at baske, som Tamperdag, Tamperret, med at tampe; dog synes man at antage en Forbindelse mellem disse Ord, når man spøgende danner et Verbum, som at krabaske (sml. t. *karbatschen*); Krabask, t. *Karbatsche*, er sikkert et Lån fra polsk, hvor Ordet hedder *karbacz*, det er også gået over i fransk under Formen *cravache* (Ridepisk).

Et *Levebrød* betyder ingenlunde et Brød (en Livsstilling), som man kan leve af; der foreligger i dette Ord en Dobbelthed i Udtrykket, i det Leve netop betyder et Brød og svarer til det islandske *hleifr* og det engelske *loaf*. I Slesvig betegner Lev endnu de små Brød, som bages til Jul for at give Fattigfolk, og i ældre dansk var Ordet meget almindeligt; de fleste huske vel de berömte Vers af Visen om Niels Ebbesen:

Så gæsted han sig en Kærling,
Hun havde ikke uden to Leve,
Dem gav hun Niels Ebbesen,
For han vog den kullede Greve.

Det er i øvrigt ikke ualmindeligt i Sprogene at træffe sådanne pleonastiske Udtryk; et godt Eksempel afgiver Ordet *Lindorm* (af oldn. *linnr* = Orm, Slange), altså ordret Slangeorm. På fransk hedder en Varulv *loup garou*, men garou er netop en Omdannelse af vort Varulv, og når Franskmændene da til yderligere Forståelse have tilföjet Ordet loup, göre de sig skyldige i en lignende Fejltagelse, som når Folk hos os sige *Guerillakrig**), *durch igennem* eller *Ølbier* (hørt i Jylland) o. l. *Vindskæv* (af oldn. *vindr*, skæv) er optaget i Skriftsproget, til Trods for det at man endnu kan anvende Ordet vind alene i Betydning skæv (vind og skæv, vindöjet). En Sandmile forholder sig måske på samme Måde, da Mile rimeligvis svarer til oldn. *melr*, der betyder en Sandbakke; i Begyndelsen af Århundredet sagde man: Solparasol og Medkollega**), og lignende Udtryk kunne vel høres endnu. Som Pleonasmer vise de sig kun for den, der kender det fremmede Ords Oprindelse og rette Betydning; for andre er f. Eks. Kollega kun et uforståeligt Lydkompleks, og Benævnelser som Medarbejder, Medhjælper fremtvinge naturlig en Form som Medkollega, skönt Kollega (lat. *collega* af *con* og *legare*) netop betegner en, man har fået et Hværv sammen med.

---

*) *Guerilla* (Deminutiv af *guerra*, fr. *guerre*) er et spansk Ord, der betyder „lille Krig.“

**) Lignende til Dels forstærkende Dobbeltheder foreligge f. Eks. i Udtrykket at bortfjærne sig eller i det fr. *se retirer en arrière.*

I *Markskriger* er Mark ikke at opfatte som vort bekendte danske Ord Mark = Ager; det er tysk *Markt* = Torv, og vi burde altså sige en Torveskriger eller Markedskriger. *Maskepi* kommer af holl. *maatschappij* (Kompagniskab, af *maat*, Kammerat) og har intet med Maske at bestille; den ældre Stavemåde af Ordet *Madskabi (Madskaberi)* er ret interessant, da her naturligvis også foreligger en Folkeetymologi, hvilket klart fremgår af Colding's *Dictionarium Herlovianum* (Kbhvn 1626), hvor Udtrykkene Madskab, Madskaberi og Madskabsbroder öjensynlig alle betragtes som Sammensætninger af Mad.

Mundgodt benyttes i Almindelighed, som om det betegnede en fin Drik eller en lækker Spise; således skriver Christian Winther: „der var med Vin og Mundgodt så mangen pyntet Bod.“ Denne Betydning er kun fremkommen ved en Misforståelse, da Ordet ikke står i nogen Forbindelse hverken med Mund eller med Godt, men kommer af det oldn. *mungát*, der betyder tyndt Øl (den samme Betydning har endnu det norske Mungott). Når man kender denne Ordets egentlige Betydning, bliver Meningen ofte pudsig nok, hvor det anvendes; når således Oehlenschläger et Sted siger: „der drak vi ikke Øl, men Mundgodt,“ kommer han jo til at sige næsten det modsatte af, hvad han mener.

Pakkenellike hed tidligere *Bakkenellike* (platt. *backenêl*) og betød endnu i det 16de og 17de Århundrede en Hjælm. Den moderne Form med *p* skyldes Tilknytning til det fuldstændig ubeslægtede Ord Pakke. Det er vanskeligt at påvise, hvorledes den nuværende Betydning er fremkommen; jeg tænker mig, at Bakke-

nelliker fra at betyde Hjælme er gået over til at betyde Jernsager og derpå Småsager i Almindelighed.

En *Rakkermær* skylder sit förste *r* en Tilknytning til Ordet Rakker; på tysk siger man *Ackermähre* (Plovøg) og således også på ældre dansk; endnu Holberg skriver jo i Jeppe på Bjærget: „Fanden ta' Nille, den Akkermær."

Med Udtrykket *flyvende Sommer* betegner man i Almindelighed de svævende Masser af Spindelvæv, som, især ved Høstens Tid, flyve omkring i Luften. Flyvende Sommer kan derfor betragtes som en ret poetisk Benævnelse; hvor vidt den også er træffende, kan man have forskellige Meninger om, og muligvis er også Sommer her et helt andet Ord end vort almindelige danske Sommer. På engelsk kaldes Fænomenet *gossomer*, altså Guds Sommer; men da denne Betegnelse vel kan synes noget mærkelig, og da man tillige finder Formen *gossamer*, har man ment, at Ordets sidste Del skulde være en Forvanskning af *samare* (eller *simare*), hvorved forstås en lang, vid Overklædning (fr. *chamarre*). Herved kommer man dog næppe meget videre, et Udtryk som „Guds Kappe" for at betegne flyvende Spindelvæv er i og for sig ikke mindre påfaldende end „Guds Sommer," selv om man tager Hensyn til de forskellige Sagn, der knytte sig til denne Spindelvæv, at den — således hedder det f. Eks. i England — skulde skyldes de Tråde og Småstykker, der faldt til Jorden af Jomfru Maria's Klædning ved hendes Himmelfart. Dette forklarer i det mindste ikke „Guds" Sommer. Lignende Sagn fortælles i øvrigt under varierede Former i mange andre Lande, hvor der dog ikke er nogen

som helst Forbindelse mellem Sagnene og Fænomenets Benævnelse, der kan støtte Forklaringen af Sommer = Samar; på it. siger man således *estate volante*, på fransk *été volant* eller blot *été* (man finder også *fils de la Vièrge*, *fils de Notre Dame*), på polsk *lato latające*, på bømisk *babí leto* (lignende Betegnelser findes på russisk og serbisk), og disse forskellige Udtryk betyde ordret enten „flyvende Sommer“ eller „gammel Kone Sommer.“ Forsvarerne af den anførte Hypotese må altså först bevise, at disse Benævnelser ere overførte fra et gotisk Sprog, hvor Samar kunde sammenblandes med Sommer, indtil dette er sket, må det hele stå hen som en løs Gætning. På tysk har man flere forskellige Navne, således *Mariengarn*, *Alteweibersommer*, *Mädchensommer*, hvilke referere sig til forskellige Sagn og overtroiske Meninger; endvidere *fliegender Sommer* og *Sommerfäden*, og disse sidste forekomme mig så naturlige, at jeg, selv om andre Grunde ikke talte imod Forvanskning, bestemt vil benægte, at de skyldes en Folkeetymologi.

Spanskgrönt, hvormed vi betegne Kobberilte, er en Omdannelse af tysk *Spangrün*, eller som man også finder *Grünspan**); det har sikkert slet ikke noget med spansk at bestille, og man taler jo også både om engelsk og fransk Spanskgrönt. Det skal dog indrömmes, at dette sidste ikke er noget gyldigt Modbevis, da vi jo både har norsk Bajerskøl og dansk Schwejtserost. Af andre kemiske Udtryk er *Könrøg* omdannet af tysk *Kienrauch* (af *Kien*, Fyrretræ,

---

*) Smlg. i dansk kæphöj, der på Als hedder höjkæppet; i sjællandsk Dialekt siges visnæset for næsvis.

nu siges almindeligere *Kienruss*), og *Skedevand* af *Scheidewasser*, det burde altså hedde Skillevand.

Skørbug er som bekendt en Sygdom, der især angriber Menneskene i Polarlande; den ytrer sig på forskellig Måde, blandt andet ved at Tænderne blive løse og falde ud, men aldeles ikke ved nogen „skør Bug.“ Til Grund for Ordet ligger vel det lat. *scorbutus* (nedert. *schorbuch*, fr. *scorbut*), der er blevet overført og omtydet på forskellig Måde i mange Sprog.

En *Spidsborger* burde hedde en Spydborger, da det er det tyske *Spiess*, som ligger til Grund for den förste Del af Ordet, og det er måske ikke unødvendigt at göre opmærksom på, at t. Spiess og d. Spids ikke stå i nogen etymologisk Forbindelse. Alle Borgere vare, særlig i det 16de og 17de Århundredes Krige, som Medlemmer af Borgervæbningen, forpligtede til at besidde et sådant Våben, der gærne i Datidens Sprog kaldtes en „Spids;“ Spidsborger er nu gået over til udelukkende at være en komisk Betegnelse for en ægte Borgermand, men oprindelig brugtes Udtrykket i fuldt Alvor i Modsætning til de fremmede, hværvede Lanseknægte.[31] Det gik dog meget snart over til at betegne en simpel Borger, i det det senere blev en naturlig Benævnelse på de Borgere, der ikke havde andet Våben end et Spyd, og hverken Harnisk eller Bøsse. Det samme Ord Spids foreligger også i *Spidsrod*, der kommer af tysk *Spiessruthe*, hvor Spiess altså betyder Spyd og ikke Spids, og Ruthe ikke Rod, men Ris. J. C. Lange har også i sin Tid foreslået i Stedet for Spidsrod at sige Spydferle.

Formen *Ukvemsord* skyldes sikkert en Tilknytning til Stavelsen „kvem“ i bekvem, ubekvem, med

hvilken den imidlertid er helt ubeslægtet. På svensk siger man *okvädinsord*, hvor Stammen bedre er bibeholdt; til Grund for begge Ordene ligger næmlig det oldn. *ókvæðis orð* (gl. d. *uquæthens ordh*), ordret: Ord, der ikke må siges.

Over den gamle Tivoliport prangede Inskriptionen *Vauxhall*, hvilket i Almindelighed af Folk udtaltes og opfattedes som Vokshal, væsentlig vel på Grund af Havens Illumination med (Voks)lamper og -lys; Ordet har imidlertid en hel anden Oprindelse, i det det skyldes en Englænderinde *Jane Vaux*, der levede i Begyndelsen af det 17de Århundrede og ejede et Stykke Jord, på hvilket man indrettede en Have med Forlystelser.

Det er også et Egennavn, der ligger til Grund for Benævnelsen *russisk Kavalleri*, der betegner et Slags Dans. Det er næmlig en Forvanskning af *Roger de Coverley*, en bekendt Type på en elskværdig Adelsmand fra Dronning Anna's Tid, der spiller en Rolle i Addison's Spectator, et Blad der udkom 1711—12.[82]

Man vil have bemærket, at flere af de i det foregående omtalte Folkeetymologier ikke ere foregåede på dansk Grund, men hyppig i Tyskland; de kunne derfor kun uegentlig anføres som danske Folkeetymologier, da der jo i dem kun foreligger Resultaterne af Forvanskninger i andre Sprog. Skulde man medtage alle sådanne Folkeetymologier på anden Hånd, vilde der være en ret anselig Række af Former at anføre, og det vilde vise sig, at en stor Del af vore almindeligste Udtryk bero på Misforståelse og oprindelig betyde noget ganske andet, end de se ud til.

Hvem kender ikke Udtrykket „den sorte Kunst?“ Adjektivet sort synes her fuldstændig at være på sin rette Plads og giver god Mening, og dog skyldes det kun en Misforståelse. Til Grund for det danske Udtryk ligger *Schwartzkunst*, hvilket igen er en Oversættelse af det senere latinske *nigromantia;* men bag ved det latinske Ord ligger det græske *nekromanteia*, hvilket vil sige de dødes Besværgelse. Da Ordet gik over på latin, forvekslede man det græske *nekrós* (død) med det latinske *niger* (sort). *)

Det kan ikke undgås, at man ved Ordet *Syndflod* tænker på Bibelens Fortælling om Vandfloden, Herren sendte ud over Verden for at straffe Menneskenes Synder; og dog har Ordet ikke det ringeste med Synd at göre. Syndflod kommer af tysk *Sündfluth*, hvor Forstavelsen *Sünd* er en Fordrejelse af et ældre Ord *Sint (Sintfluot)*, hvilket betyder stor; Syndflod betyder altså blot den store Vandflod. Endnu Luther skrev *Sinfluth.*

Der er en Mængde danske Ord, der således oprindelig betyde noget helt andet, end hvad man nu på Grund af deres ydre Form er tilböjelig til at antage, og största Delen af disse Ord er netop sådanne Folkeetymologier på anden Hånd, på hvilke jeg endnu skal give et Par Eksempler.

Armbrøst (t. Armbrust) af lat. *arcubalista*; *Jubelfest (t. Jubelfest)* af hebr. *jobel*, en Basun; *Kammerdug (t. Kammertuch)* af engl. *Cambric*; *Kælderhals* (Plantenavn) af t. *Kellenhals* (af *quälen* „som river i Halsen“ ?); *Ditmarsken (t. Dithmarschen)* af t. *Dietmars-gau.*

*) *Niger* eller den sorte Flod (i Nord-Afrika) er oprindelig Omtydning af *n'e girreu*, Vandet.

Overhovedet have vi taget os Sagerne meget let, når vi have overført fremmede Ord, især tyske, på dansk, hvorved vi efterhånden have fået en Mængde höjst uheldige og sletdannede Former ind i vort Sprog. Således sige vi f. Eks. Stedfortræder (t. *Stellvertreter*), Statholder (t. *Statthalter*), Skildvagt (t. *Schildwache*), Skildpadde (holl. *Schildpad*), Valdhorn, Bomuld, Bomolje, Bomskole og så fremdeles i det uendelige. I Sorø holdes der endnu hvert År et *Pæremarked*, hvor der mærkelig nok sælges Heste; Ordet er kun en Fordrejelse af *Pferdemarkt*. I ældre Romaner, der ere oversatte fra fransk, spiller *Grevepladsen* hyppig en stor Rolle; i Paris har der imidlertid aldrig eksisteret nogen *place du comte*, men vel en *place de grève* (nu *place de l'hôtel de ville)*, til hvilken der knytter sig mange uhyggelige Minder, da Skafottet Århundreder igennem har været rejst der. Navnet skriver sig fra, at Pladsen går ned til Seinen, og *grève* betyder netop en sandet Strandbred.

I en Del Ord har der også indsneget sig forskellige Bogstaver, der kun bero på en fejlagtig Stræben efter at bringe dem i en vis ydre Overensstemmelse med andre, som de tilfældig ligne i Udtalen. Dette er således Grunden til, at man skriver Ukru**d**t i Stedet for Ukrut (tysk *Unkraut*, platt. *unkrût*), fælle**d**s for fælles (fællegs), baglæn**d**s f. baglæns (el. -længs), Ba**g**last for Ballast, Ste**d**fader for Stefader eller Stiffader, **G**jordemoder for Jordemoder, Gi**v**tov for Gitov o. s. v. Sådanne fejlagtige Stavemåder genfindes i alle Sprog. De kunne naturligvis ikke alle henregnes under Begrebet Folkeetymologi, da dette jo væsentlig betegner en sproglig Misforståelse, der grunder sig

på en fejlagtig Lydopfattelse, og altså kun vedrörer det talte Sprog; de skyldes halvdannede Folk, der ikke have kunnet skrive deres Modersmål rigtig, og dog have flere af deres sproglige Fejltagelser efterhånden fået Hævd og ere blevne antagne af alle andre. Enhver Skoledrengs Stil vil frembyde Eksempler, der ere fuldstændig tilsvarende til de oven anførte; betragtet fra et sproghistorisk Standpunkt er det ikke bedre at skrive Ukrudt end f. Eks. interessan**d**t og igår**d**. Undertiden har også Sprogbrugen medført, at vi skille Ordene fejlagtig, således Al-fred i Stedet for Alf-red (ɔ: Alfekonge), Bi-frost i S. f. Bif-rost o. s. v.

VIII.

I det foregående have vi væsentlig sysselsat os med enkelte Gloser som Avindskjold, Dörslag, Spidsborger, og vi have set, hvorledes disse og mange andre Ord kun havde forskelligartede sproglige Misforståelser at takke for deres nuværende Form, i enkelte Tilfælde også for deres Betydning; i det følgende ville vi derimod få at göre, ikke længere med enkelte løsrevne Ord, men med Ordgrupper eller Sætninger, med Ordsprog, Talemåder og Mundheld.

Ligesom det enkelte Ord kan afslibes og omdannes delvis eller fuldstændig, således kan også et mere sammensat Lydlegeme undergå forskelligartede Forandringer. Ord som Mund og Fedt repræsentere i og for sig aldeles regelmæssige, organiske Udviklinger af de til Grund liggende Stamord, men så snart de indgå i Talemåder som „Morgenstund har Guld i Mund“ eller „at få sit Fedt,“ ser man straks, at deres sædvanlige Betydninger aldeles ikke her kunne give nogen passende Mening, og man må da forsøge at komme på Spor efter deres oprindelige Form og Betydning; det vil da vise sig, at der enten foreligger Forvanskninger af fremmede Ord eller Misforståelser af ældre, som man ikke længere forstod, men dog beholdt, fordi de afgav passende Rim. Spörger man om Grunden

til, at sådanne Talemåder, skönt de ikke længere efter de enkelte Ords Betydning give Spor af Mening, alligevel have kunnet fortsætte deres Liv i Talesproget, og at man stadig har kunnet anvende dem som Udtryk for den samme Tanke, må Grunden vist nok søges deri, at en Talemåde — så vel som et enkelt Ord — hyppig kun kan betragtes som en Samling af Lyd, hvortil der en Gang er knyttet en bestemt Sum af Tanker, de ere så at sige blevne Bærere for visse Forestillinger, og disse ændres ikke, selv om en eller anden enkelt Lyd indenfor den samlede Lydgruppe forandres. Man har på en Måde vænnet sig til at opfatte Talemåden som é t Ord og tænker ikke over, om de Dele, hvoraf den består, i og for sig kunne give Mening. Hvem formår, for at tage et Eksempel, at forbinde nogen klar Tanke med Udtrykket „op ad Dage" (han ligner sin Fader op ad Dage), når man tager hvert Ord for sig? og dog anvende vi det alle og vide, hvad det betyder. Grunden hertil må, som jeg har sagt, søges i at „op ad Dage" opfattes som ét Ord, for hvis enkelte Dele man ikke gör sig Regnskab, altså som et Lydkompleks, der fremkalder visse Forestillinger for Tanken. Et fortrinligt Eksempel, der er fremdraget af E. Tegnér i hans åndfulde Bog om Sprogets Magt over Tanken, afgiver Ordsproget „Krage søger Mage;" i Sverrig anføres det som „*kaka söker maka*", hvilken meningsløse Form skyldes den Omstændighed, at Krage, ældre *kraka*, i Tidens Løb er forandret til *kråka*; da nu dette Ord ikke kan rime med *maka*, har man erstattet det med det fuldstændig betydningsløse *kaka*. I Norge har Ordsproget, efter hvad Asbjörnsen oplyser i sine Huldreæventyr, været gængs under Formen

„Kråke søker Måke“; her er den förste Del bleven bevaret, men i Stedet for Mage er trådt Ordet Måke, uagtet Kragerne aldeles ikke søge Mågernes Selskab, tvært imod de sky snarere hverandre. At sådanne Meningsløsheder kunne indsnige sig i Ordsprog, turde være et Bevis for Rigtigheden af den Betragtningsmåde, som ovenfor er gjort gældende.

Vi skulle nu undersøge en Række danske almindelig anvendte Talemåder og se, hvor misforståede og meningsløse mange af dem ere. *Høg over Høg* skyldes således sikkert en Misforståelse; på norsk hedder det tilsvarende Ordsprog: *„Der er høg yver høg (ɔ: d'er ein, som er høgre en den høge)*, dette taler for, at man på dansk bör skrive höj over höj, og under denne Form anføres det også af Grundtvig og Mau. Som denne sidste antyder,[83] er Talemåden rimeligvis af bibelsk Oprindelse og stammer fra Præd. 5,7, hvor det hedder: „Når du ser den fattiges Undertrykkelse og Rettens og Retfærdighedens Berøvelse i et Land, da forundre dig ikke over den Ting; ti en höj er der, som giver Agt på en höj, og höje ere over dem.“ Forvekslingen med Høg skyldes naturligvis först og fremmest den sjællandske Udtale, Høg = höj, og dernæst rimeligvis den Omstændighed, at der findes Ordsprog, i hvilke Høgen spiller en Rolle, således „der er Høg over Hane“ (norsk „Der er Hauk yver Hane“).

Jeg har alt tidligere omtalt Ordsproget *„der er Ugler i Mosen“*; at Ugler her er en Forvanskning af Ulve, synes blandt andet at fremgå deraf, at P. Syv endnu har Ulve og ikke Ugler, således som også Moth i hans store utrykte Samlinger om det danske

Sprog. Peder Syv's Ordsprog udkom 1682, og Moth døde 1719, men allerede i 1727 findes Ugler i Nysted's Rhetorica; jeg tilföjer, at man endnu i Sønderjylland[34] og flere andre Steder siger „der er Ulve (Uller) i Mosen" *).

At få Syn for Sagen er, som bekendt, en Fordrejelse af Syn for Sagn (smlg. Ordsprogene, „Syn går altid for Sagn," „Syn er Sagn rigest"); dette har allerede R. Nyerup gjort opmærksom på, og efter ham flere andre. Foruden de ældre danske og svenske Former, til hvilke Molbech henviser for yderligere at støtte denne Forklaring, kan man også jævnføre det norske „Det gjeng Syn fyre Segn" eller „Syn gjeng yver Segn", det svenske „Syn går för sägen" og isl. „Sjón er sögu rikari."

Morgenstund har Guld i Mund er et Ordsprog, der har været særdeles meget omstridt, naturligvis på Grund af Ordet „Mund", som man ikke rigtig har vidst at forklare sig. I Almindelighed opfattes det som Mund, det fr. *bouche*, altså den Legemsdel, gennem hvilken Føden indføres i Legemet; man har således oversat det på engelsk under Formen „the morning hour has gold in his mouth", og i Tyskland har

*) Det vilde være interessant at få undersøgt, hvorledes Ordsproget lyder i alle Landets Dele; medens filologiske og historiske Grunde tale for „Ulve", må det indrömmes, at „Ugler" bedre tilfredsstille naturhistoriske Fordringer. At Ulve ikke særlig opholde sig i Moser, lægger jeg ingen Vægt på; men derimod desto mere på den Omstændighed, at der her hjemme findes en Sumpugle, der dræber andre Fugle og således ødelægger Jagten; tillige göre disse Ugler et så stærkt Spektakkel om Natten, at der nok kunde være Grund til at bemærke, at der var kommet Ugler i Mosen. Det er derfor ikke umuligt, at Ordsproget oprindelig kan have haft en dobbelt Form.

L. Tobler søgt at forklare denne mærkelige Talemåde ved Hjælp af Mytologien.[35] Sikkert er det, at man, hvis „Mund“ virkelig er det almindelige Ord Mund, må tage sin Tilflugt til ekstraordinære Hjælpemidler for at forklare Ordsproget; ti det er dog virkelig en höjst besynderlig Tanke, at Morgenen skulde være opfattet som en Person, der har Munden fuld af Guld — hvilket poetisk Billede! Det er nu imidlertid aldeles ikke nødvendigt at tage Mytologien til Hjælp; i Stedet for således ad ræsonnerende Vej at forklare Talemåden, bör man langt hellere se, under hvilken Form, den foreligger i andre Sprog, for derved at få Nøglen til Gåden. På tysk siger man „Morgenstunde hat Gold im Munde“, på svensk „Morgonstund har guld i mun“, på norsk „Morgonstund heve Gull i Munn“, ingen af disse Former kan altså hjælpe os; men på Island lyder Ordsproget *morgunstund hefir gull i mund*, og her kan „mund“ umulig være det samme, som det danske Ord Mund, da dette på islandsk hedder *munnr* og i Dativ *munni*; „mund“ kan kun komme af oldn. *mund* = Hånd, et Ord, der genfindes både i angelsaksisk og oldhöjtysk og svarer til det latinske *manus* (fransk *main*)*). Vi burde altså på dansk sige „Morgenstund har Guld i Hånd“, hvilket også betragtet fra et æstetisk Synspunkt vilde være ulige smukkere; når vi alligevel både her og i Nabolandene vedblivende sige „Morgenstund har Guld i Mund“, så er denne Meningsløshed kun fremkaldt af

*) Spor af dette Ord kunne også eftervises på dansk; et Vandfad, der i det 16de Århundrede benævnedes Håndfad, hed på gl. dansk *Mollug* = isl. *mullaug* af *mund*, Hånd og *laug*, Vask.

og vel for evige Tider beskyttet ved, at Mund er et fortræffeligt Rimord til Stund.

Forord bryder ingen Trætte har ligeledes været Genstand for megen Misforståelse og Mishandling af dets Fortolkere. I Almindelighed opfattes det vel som: Forord rejser ingen Trætte, forhindrer al Trætte, men hvorledes kan denne Betydning fremkomme af „bryder“ ingen Trætte? Man har villet omskrive og forandre det til: Forord *börjer* (begynder) ingen Trætte, og under denne Form anføres det af Peder Syv, men det er kun en Gisning fra hans Side, og intet synes at berettige til denne Rettelse. Molbech anser det for rimeligst, at Ordsprogets oprindelige Form, er: Forord bryder al Trætte,*) og således anføres det allerede af C. Ostersen; men herimod må indvendes, at „bryde“ efter dansk Sprogbrug ikke kan betyde „forebygge“, hvad det jo dog måtte, hvis Molbech havde Ret; og desuden vilde det være vanskeligt at forstå, hvorfor Folket skulde have omformet denne simple Sætning og indsat Ordet „ingen“ i Stedet for „al“, hvorved der absolut måtte vendes op og ned på Meningen. På svensk har man også Nægtelsen og siger *förord bryter ingen träta*, og det hollandske Ordsprog, som Molbech beråber sig på for at støtte sin Opfattelse: *Vorwarden breken alle strijt*, må næppe sammenstilles med det danske, da det sikkert betyder det samme som det lat. *Præcedens pactum bellandi perimit actum* næmlig: Forord (foreløbig Aftale, ind-

*) Under denne Form er Ordsproget også blevet anvendt i „Manden bedre end hans Rygte“, et Digt af 101 (ɔ: Ole Bang):

Forord, man siger, Trætte bryder,
Forord er i en Bog ej spildt o. s. v.

gået Stilstand) ophæver alle Fjendtligheder. Skal man beholde „ingen", mener Molbech, at Ordsproget må udlægges på følgende Måde: „Uagtet der er sket Forord, kan Trætte eller Sag vel rejses, når Forordet ikke var vidnefast og skriftlig befæstet", men herimod må man med afdøde Rektor Thortsen indvende, at Ordsproget aldrig anvendes i daglig Tale for at göre opmærksom på Forords Unytte, men netop modsat, og at „bryde", som tidligere bemærket, ikke kan bruges i Betydningen forebygge. Thortsen har fremsat en ny Forklaring,[36] i det han mener, at der her foreligger en i Ordsprog ikke ualmindelig Inversion, og at Trætte ikke må opfattes som Objekt men som Subjekt; Ordsproget skulde altså med den i almindelig Tale brugelige Ordstilling hedde: „ingen Trætte bryder Forord", og Meningen måtte altså være, at ingen senere opstået Uenighed kan bryde den gjorte Aftale. Denne Forklaring er særdeles tiltalende, men for at den kan blive mere end en ren Gisning, må man bevise, at Ordsproget i ældre Tid virkelig har haft den Betydning, som Thortsen tillægger det, ti denne fjærner sig betydelig fra den nuværende. Det er vel ikke aldeles umuligt, at den misforståede Ordstilling kan have bevirket en fejlagtig Opfattelse og Anvendelse af Ordsproget; derpå har man jo flere Eksempler, hvoraf det bekendteste muligvis er: „det er ikke alt Guld, som glimrer"; men indtil videre tillader jeg mig dog at nære en beskeden Tvivl om Thortsen's Forklaring. Jeg tager Ordsproget i dets almindelige Form: „Forord bryder ingen Trætte" og tillægger bryder Betydningen skaber (frembringer, fremkalder), hvilket, jeg tror, kan forsvares. Ordets

Grundbetydning findes vel nærmest i Udtryk som at bryde et Brev, et Segl o. desl., hvor det er = at göre Brud på; man siger nu også at bryde en Vej (smlg. at bryde Jorden), og her tillægges absolut bryde en Bibetydning af at „frembringe“, hvorved Overgangen dannes til at bryde en Trætte. I en lignende Betydning anvendes Ordet i Kristjan den 5tes danske Lov: „— — da må mand hannem pante for hans Ulydighed og ej bryde dermed enten Vold, Hærværk eller andet“ (III, 13, 31).

Et Ordsprog som *Æren er det fagreste Træ i Skoven* (sv. *Åran är det vackraste trädet i skogen)* vilde i og for sig være meningsløst, hvis der i Virkeligheden kun var Tale om Ære, således som det jo i Almindelighed antages. Det forholder sig også helt anderledes, i det der fra först af er tænkt på et virkeligt Træ, en Ær ɔ: Valbirk, Lön, og den oprindelige Form skal være: „Æren er det fejreste Træ i Skoven — dog visner det.“ Herved har man altså, med et smukt, omskrivende Udtryk, villet sige, at al jordisk Pragt og Glans er forgængelig, men efterhånden har man afkortet Ordsproget i daglig Tale, „dog visner det“ er faldet bort, hvorved det med en forandret Betydning er kommet til at hvile på et Ordspil og kan under denne Form sammenstilles med det norske *Jamnen er eit godt Gras*, hvor „Jamne“ ligeledes har en dobbelt Betydning; det er næmlig dels Navn på en Farveplante *(lycopodium complanatum)*, og dels betyder det Jævnhed, Stadighed (smlg. „Jamnen gjerer meste Munen“, „Jamnen dreg seg“). Det danske Ordsprog er som bekendt —

i den afkortede Form — benyttet som Omkvæd til Visen om „Hr. Peters Formaninger“:

Herr Peder tager sin Fæstemø at lære,
Hvor hun skal leve med Tugt og Ære;
Æren er det fejreste Træ i Skoven.

Ingen tænker nu mere på den dobbelte Betydning, „Æren“ har, og dette fremgår måske klarest af H. C. Andersen's Digt „Hyrden græsser sine Får“, hvor han har overført Billedet på Kærligheden i Omkvædet: „Kærlighed er det fejreste Træ i Lunden“; Ordsprogets oprindelige Karakter og Mening er således efterhånden bleven grundig forvansket.

Det vil være vanskeligt at forbinde nogen Mening med den gængse Talemåde: at være *løs på Tråden*, hvis Tråd her virkelig skal have sin almindelige Betydning. På svensk siger man *let på tråden* og herved komme vi — efter en sindrig Gisning af Dr. Noreen i Upsala[37] — den oprindelige Form nærmere; Tråd er næmlig her måske at opfatte som et Verbalsubstantiv til at træde, det bör derfor udtales med kort *å*, og Talemåden burde hedde at være *let* (eller *løs*) *på Trådet* (Tråddet), det vil sige at være let, (usikker, vaklende) på Foden. Den under sin nuværende Form uforståelige Talemåde er således oprindelig et udtryksfuldt Billedsprog, der træffende karakteriserer en letsindig Optræden; Grunden til Forvanskningen ligger tydelig deri, at Ordet et Tråd efterhånden er gået af Brug — det findes vist endnu kun bevaret i en „Trådtörv“ — hvorfor man senere har sammenblandet det med en Tråd.

Hos Moth findes Talemåden, *hand galer som en Vejrhöne*, ɔ: han spår det, som aldrig indtræffer. Her

må absolut være noget galt, da jo Höner ikke pleje at gale, og man desforuden ellers kun taler om Vejrhaner. Vejrhöne står også rimeligvis i Stedet for *Hvejrhöne* hvilket skal være et i Vejle Amt anvendt Spottenavn for Fruentimre, der altid gå og synge; Ordet er dannet af at hvejre, der efter Molbech betyder at synge idelig, især med skingrende Stemme, og fornemmelig bruges om Höns.

„Blår“ i Talemåden at *sætte (stikke, putte) én Blår i Öjnene* har intet med Blår = Hör at göre, men er opstået af det noget forældede Udtryk en Blåne d. v. s. en blå Sky eller Tåge (smlg. svensk *blår* = *blånor* og det tyske *einem einen blauen Dunst vormachen*). I Begyndelsen af Århundredet brugte man også her hjemme — som en ordret Oversættelse af det tyske *blauer Dunst* — Udtrykket blå Dunst for Öjenforblændelse.

At *spille Hejduk med én* ɔ: at have en til Nar, er i Jylland meget almindelig blevet omformet til at spille *Hejgut* med en; man kan her i København høre Talemåden omformet dels som i Jylland at spille *Hejgut*, og dels at spille *Hejdu.*

En anden i øvrigt nu forældet københavnsk Talemåde er: *at holde Rotten ud*, hvilket vil sige så meget som at gennemgå en pinagtig Tilstand, at holde Pinen ud. Der kan vel ikke her være Tale om Ordet Rotte i dets almindelige Betydning; det rimeligste er, som V. Kristiansen antager, at her foreligger en Fordrejelse af det tyske *Ruthe* (Ris; smlg. Spidsrod S. 74), der på platt. har Formen *rode.* Det tilsvarende holl. *roede* har også den overførte Betydning, Straf.

At gå flöjten har næppe noget med Verbet at

flöjte at bestille; til Grund for Talemåden ligger det platt. *fleuten gaan*, hvilket svarer til höjt. *flöten gehn.* Muligvis er *flöten* her det samme Ord som det engelske *flit*, der betyder at flytte og dernæst at liste sig hemmelig bort (uden at betale).

Når man siger *at give én hans Fedt* eller *at få sit Fedt* (t. *sein Fett haben*, *(kriegen)*, *einem sein Fett geben)*, er der så virkelig her Tale om Ordet Fedt i dets almindelige Betydning? det forekommer mig meget tvivlsomt. Det synes mærkeligt, at Fedt, der i overført Betydning må være = det bedste, i denne Talemåde skulde være brugt ironisk for at betegne det modsatte. Til Grund for Udtrykket ligger snarere det franske *avoir son fait*, *donner (dire) à qn. son fait* (*t* udtales), der gennem Tyskland er nået op til os. Hvad denne Talemådes Betydning angår, behøver man blot at jævnføre en Replik som „*Ton homme a son fait*“ (har fået, hvad der tilkommer ham, har fået sit Fedt; Molière, Ec. d. maris II, 5), for at se, hvor nær den står danske.

I Udtrykket *på Tro og Love*, har „Love“ slet intet med vort danske Ord *Lov* at bestille; Talemåden er kommen til os fra tysk, hvor man siger *auf Treu und Glauben*, men det er naturligvis plattysk, der er Mellemleddet, ti det tyske *Glaube* kunde vel ikke give Anledning til nogen Misforståelse. Det er meget almindeligt, at der til höjtyske Ord, som begynde med *g(e)*, svarer Former uden denne Forstavelse i nedertysk; til höjtysk *gleich*, *Glück* svarer således platt. *lîk* og *Luck*, til *genau*, *nau (nouwe)* og til *gewiss*, *wiss(e)*; på samme Måde hedder *Glaube* på platt. *Love.* Den plattyske Form for „auf Treu und

Glauben" lyder nu *Uppe Truwe unde Love(n)*, og vor danske Talemåde kan derfor kun betragtes som en tillæmpet unöjagtig Oversættelse af den plattyske; vi have således her endnu et Eksempel på, i hvor höj Grad dette sidste Sprog har påvirket vort Modersmål. Den plattyske Påvirkning stammer vel væsentlig fra den senere Middelalder, da de nordtyske Hansestæder havde Overmagten i Norden, og denne Påvirkning blev særlig betydningsfuld, fordi den ikke foregik ad boglig, litterær Vej, men gennem det daglige Omgangssprog. De rige Købmænd bragte andet med dem end deres Varer, de bragte deres Sprog, og da de vare de mægtige, måtte deres fattige Kunder lære at forstå dem; de måtte læmpe deres gode danske Mål efter den fremmede Dialekt, og Følgen blev, at en overordentlig stor Mængde almindelige plattyske Ord og Talemåder gik over i vort Sprog.

Et Sidestykke til den sidst omtalte Talemåde, have vi muligvis i det meget almindelige Udtryk *med Liv og Lyst*, der, efter hvad Tegnér mener, skal gengive det tyske *mit Lieb' und Lust.* Det forekommer mig dog noget tvivlsomt, om denne Forklaring er rigtig. Fra plattysk kunne vi i ethvert Tilfælde ikke have fået Talemåden, da *Liebe* her hedder *leve**), den må være indkommen fra höjtysk; men er denne Antagelse nødvendig? Hvorfor kan Liv her ikke have den samme overførte Betydning „Livlighed", som Ordet f. Eks. har i „med Liv og Sjæl;" om end

---

*) Smlg. det platt. *mit leve*, gærne, frivillig. Det tilsvarevde Adjektiv findes i ældre dansk under Formen *lew (leff)* og anvendes endnu af Holberg: Min leve Søster Gedske (Den pol. Kandestøber IV, 9).

Liv her oprindelig er = Legeme (smlg. t. *mit Leib und Seele*), er det nu ganske glemt. Eller ligger ikke den samme Betydning i „livfuld", når vi tale om et livfuldt Foredrag? Det kan måske derfor synes uberettiget at ville søge at forklare „med Liv og Lyst" ved Hjælp af en tysk Talemåde*).

Derimod tör det anses for temmelig sikkert, at den i og for sig meningsløse Talemåde: *han er Karl for sin Hat* beror på en gal Oversættelse fra tysk; her siger man nemlig**) *er ist Kerl für seine Hut* (sin Post), hvilket er blevet galt opfattet som *seinen Hut* (sin Hat). Det ligger i og for sig nær at forveksle de to Ord, *der Hut* og *die Hut*; i Tyskland har deres store Lydlighed medført, at de anvendes til Ordspil, således skriver Börne et Sted: „Die Deutschen lassen sich leicht unter eine Hut bringen, aber unter einen schwer!"

Fra tysk have vi muligvis også fået Udtrykket *at være i sit Es* = *in seinem Esse sein*; der er naturligvis her ikke Tale om et Es (lat. *as*). Udtrykket skriver sig enten fra fransk *être à son aise* (smlg. eng. *to be at ease*), eller også foreligger her den lat. Infinitiv *esse* (at være) brugt som Substantiv.

Når vi anvende Forbindelsen *end sige* (han er ikke velhavende, end sige rig), da er det aldeles ikke

---

*) Til Fordel for Tegnér's Forklaring taler dog den Omstændighed, at Liv vistnok sjældnere anvendes alene i Betydningen Livlighed. Man siger vel: der kom Liv i Sagerne, men næppe: de dansede med Liv; der mangler noget her, og man vil uvilkårlig tilföje: „og Lyst." Dette er dog ikke nok til at bevise, at Talemåden er indført.

**) Eller rettere sagde, ti nu anvendes almindeligere *er steht seinem Mann*.

Verbet: at sige, der oprindelig findes her; Formen „sige“ skyldes kun en Folkeetymologi. Til Grund for Forbindelsen ligger det oldn. *enn síðr*, hvilket betyder „end mindre“, og i ældre dansk finde vi også „end sider“ (smlg. det endnu bevarede omsider), men efterhånden er *d* i sider blevet stumt, og man har da sammenblandet dette Ord med Verbet siger, hvor *g* også var blevet stumt. Da man nu engang i „end si(g)er“ så Verbet siger, har man fundet det mere passende at bruge Infinitiv, og end siger blev da til vort nuværende „end sige.“

På lignende Måde sige vi ved Folkeetymologi: *at vælte sig ind på én*; vi burde sige, som man sagde i ældre Tid, at *vælde* sig ind på én ɔ: med „Vold“ at trænge ind på én.

I Stedet for *på vid Gab* skrive enkelte Forfattere, f. Eks. Povl Møller, *på vid Gavl*, og muligvis komme de herved den oprindelige og rigtige Form nærmere, i det man også på svensk siger *på vid gafvel*. Det er dog ikke hermed bevist, at på vid Gab er en fejlagtig Form, som kun skyldes en Misforståelse i Forbindelse med lydlig Afslibning; man kan, synes jeg, både forsvare og forklare begge Formerne.

Når man i Whist kun gör et eller slet intet Stik, er man jo i Følge Spillets tekniske Udtryksmåde bleven gjort *slem*, men man må nu ikke tro, at der her foreligger det danske Ord slem, der kun vilde passe temmelig dårlig. Vi have fået de fleste af vore Kunstord i Spil fra England, men vi anvende dem sjælden under den oprindelige engelske Form, vi udtale dem på dansk og forvanske dem herved på mange Måder. Selve Ordet *Whist* er sluppet for-

holdsvis heldig fra Omdannelsesprocessen, men *a trick* (egl. List) er blevet til *et Træk*, *a rubber* (egl. Kamp) til en *Robert*, og således må da også Ordet „slem“ være en Omdannelse af *to slam*, at slå eller göre „slem“. Have vi lært at spille Whist af Englænderne, må vi takke Franskmændene for vort Kendskab til L'hombre; de Kunstord, der komme til Anvendelse ved dette Spil ere jo alle af fransk Oprindelse, men naturligvis have de lidt en Del undervejs. *Faux-Matadorer* er således almindelig omtydet til *For-Matadorer*, jeg er endogså sikker på at have hørt *Få-Matadorer*; den uvirksomme eller imaginære Makker, som vi betegne som blind, betegnes af Franskmændene som død, *mort*, der hyppig udtales og opfattes som vort danske *Mår*.

Det turde være en vel dristig Etymologi, når nogle ere tilböjelige til at opfatte Ordet *Höns* (at give eller få Höns) som en Sammentrækning af det franske *honneurs*; at hönse i Betydning af at rykke ud med Penge er et platt. Ord *(hensen)*, der egentlig betyder at optage i en Forening (*hanse*, smlg. Hansestæder), dernæst at betale.

I Billardspil er *Karoline* en Sammentrækning af *Caramboline*, hvilket er det rette Udtryk for den Kugle, der lægges midt på Bordet. Angående sådanne tekniske Fremmedord har Hammerich gjort følgende træffende Bemærkninger i det tidligere omtalte Foredrag: „Ved at sammenstille de mange Ord, vi have optaget fra så mange forskellige Sprog, kunde man skaffe sig en ret fuldstændig Oversigt over Kulturens Gang i Europa. Man vilde se, at vi for störste Delén have fået vor Dannelse udenlands fra; at vi

— men just ikke altid på første Hånd — have haft Grækerne til Lærere i Tænkning, Digtekunst og flere andre Kunster og Videnskaber, Romerne blandt andet i Retslære; at vi have lært Håndværk m. m. af Tyskerne, Sømandskunst af Hollænderne, Musik og Handel af Italienerne, Selskabelighed, Statskunst, Krigskunst af Franskmændene, Damp- og Væddeløbsvæsen af Englænderne; man kunde påvise, at Franskmænd have lært os at spille Billard, Tyskere at afrette Hunde o. s. v.“

En svensk Sprogforsker Dr. Tamm, der har skrevet forskellige Afhandlinger om de fremmede Ord i hans Modersmål, har for nylig fremsat den Gisning, at Ordet *katt*, der bruges som Eufemisme for Djævelen i svenske (og danske) Eder, skulde være det i flere slaviske Sprog forekommende Ord *kat*, en Bøddel; det anvendes f. Eks. i bømisk i Talemåden *aby tě kat*, hvilket svarer til det tyske *dass dich der Henker*![38] Tamm mener, at svenske Soldater have hørt Ordet anvende på Felttogene i Begyndelsen af det 17de Århundrede, at de uden at kende dets Betydning have assimileret det med det svenske katt (lat. *felis*). Denne Hypotese er vist mere sindrig end overbevisende. Der synes ikke at være den mindste Grund til at antage, at Ordet Kat = Djævel skulde være indkommet ved en Misforståelse af et fremmed Ord; Katten anses jo ikke blot særlig i nordiske, men også i mange andre Lande, for at stå i meget nær Forbindelse med Djævelen og Heksene eller at være, som Asbjörnsen siger, et Troldkærringdyr. Herved synes Ordets Brug i Eder, som Katten ta' mig, Katten rive mig, tilstrækkelig be-

grundet*); Kat må her opfattes som en Eufemisme for Djævelen, og hvor mange andre formildende Omskrivninger frembyde ikke Sprogene, netop i Eder? Man undgår at nævne enten Gud eller Djævelen eller Helgene ved deres rette Navne og forvrænger dem derfor i Udtalen på forskellig Måde eller anvender formildende omskrivende Benævnelser.

I de almindelige franske Eder *corbleu*, *morbleu*, *sambleu*, *ventrebleu*, *vertubleu*, *nom d'un bleu***) er således *bleu* en Fordrejelse af *Dieu* og har intet som helst med *bleu* = blå at bestille; på samme Måde forholder det sig med Ordet *gris* i Henrik den 4des Yndlingsed *Ventre-saint-gris*, det er kun en Fordrejelse af *Denis*. På engelsk siger man *good gracious*, *my goodness* etc., hvor *good* er trådt formildende i Stedet for *God*; man hører også *by gum* (ɔ: *God*), og i tidligere Tid sagde man *by cock* og *cocks bones*, hvor *cock* (Hane) ligeledes står for *God*; *devil* (Djævel) er blevet til *deuce* o. s. v. Tysk frembyder ligeledes mange Eksempler på det samme, i det man i Stedet for *Gott's Welt*, *Gott's Wetter* o. s. v. siger *Potz Welt* og *Potz Wetter*; *Tausend* skal være en Eufemisme for *Teufel* (smlg. sv. *jag ger honom tusan*), og i *Potz Tausend (= Gott's Teufel)* finde vi således i samme Ed en Forbindelse af Guds og Djævelens Navn. Dette er næppe så mærkeligt og ualmindeligt, som man skulde antage; man kan således høre Folk her hjemme bande „ved Guds Satan,“ og Kristjern den II's almindelige Ed, når han blev opbragt, var *Guds*

*) Med den danske Anvendelse af Kat for Fanden kan man vel sammenholde det platt. *Diefkater* med samme Betydning.

**) Man hører også *nom de nom* for *nom de Dieu*.

Drost (el. *Dross*), hvor Drost er et nedert. Ord, der betyder Djævel.

„Fanden ta' mig“ hedder almindelig på plattysk i Angel *de Deutscher hål* eller *hål mi de Deutscher*, hvilken Ed kunde synes meget mærkelig, hvis *Deutscher* virkelig betød Tysker, men til Grund for Ordet ligger rimeligvis det ældre plattyske *Deus* eller *Deuse* = *Düwel* (ɔ: Djævel).[39]

På dansk er man i Almindelighed ikke så fintfølende, man plejer at nævne både Guds og Djævelens Navne helt ud; vi have vel enkelte Talemåder, som ere blevne stærkt afslebne i daglig Tale (Herre je; Jøs Kos; og i Dialekterne Pinde = Pine Død, smlg. n. Gusinde = Gud signe dig); men vort Sprog frembyder næppe Eksempler på, at Folkeetymologien har gjort sig gældende på dette Område. En anden Sag er det, når man f. Eks. i Jylland og på Fyn bruger Ordet Mand som Omskrivning for Fanden*). Blicher skriver således i E Bindstouw: „men Rikmejsteren ba den *bette Mand* ta sæ,“ og Varming har oplyst, at man endnu flere Steder kan høre *dennemand* anvendt som Ed. I et Æventyr af Knud Skytte hedder det om en Dreng, at han kom løbende, ligesom Fanden — Gud forlade mig det „a sku et sejj så slemt“ — ligesom den *lille Mand* var efter ham. Selve Ordet Fanden er for Resten et Eksempel på Omskrivninger i Eder; det er næmlig oprindelig samme Ord som Fjende (oldn. *fjandi*).

En norsk Talemåde, der i øvrigt begynder at gå af Brug, er *at göre svenske af sig;* hvilket betyder

*) På svensk anvendes Ordet *hin* i Stedet for Fanden; således står der i Gluntarne: „det är hin til Eriksgata.“

så meget som at løbe sin Vej og forklares i Almindelighed således: i ældre Tider plejede Nordmændene, når de vilde unddrage sig Krigstjenesten eller havde gjort sig umulige i Landet, at flygte over Grænsen og ind i Sverrig, hvor de vare sikre mod al Forfølgelse — de gjorde „svenske“ af sig. Imod denne Forklaring indvender en anonym Forfatter i norsk illustreret Tidende, dels at Talemåden ikke er oprindelig norsk, men er kommen fra Danmark, hvor den var i Brug i det 18de Århundrede*), dels at den oprindelig ikke betyder at desertere, men „ikke at indfinde sig“: han gjorde svenske af sig i den Anledning, ɔ: han indfandt sig ikke, han blev hjemme. Ordet skal komme af det tyske *schwänzen*, hvilket betyder „müssig umhergehen“ og særlig „die Schule versäumen,“ altså skulke; det må være blevet indført med de mange Tyskere, som indvandrede her i forrige Århundrede. Han „schwänzer“ har Folket gjort til „svensker“ og dette igen til at göre svenske af sig. Det er således en i sin Oprindelse fuldstændig uskyldig Talemåde og har i Virkeligheden slet ikke fortjent, at man i sin Tid gjorde store Ophævelser over, at det norske Sprog bevarede en mod Broderfolket så hadefuld Talemåde**).

---

*) Efter hvad der er blevet mig meddelt, skal at „skulke“ i Vest-Jylland hedde at svenske, og i Egnen om Ribe anvendes det samme Udtryk for, hvad Skoledrenge ellers kalde at snyde; muligvis kan dette stå i Forbindelse med den anførte Talemåde. Det kunde ellers være interessant at få oplyst, hvorpå den norske Forfatter støtter sig, når han siger, at Talemåden oprindelig er dansk; jeg har ikke fundet Spor af den i vor Litteratur.

**) Lige så lidt som Svenskerne stå i nogen Forbindelse med den omtalte Talemåde, stå Tyskerne i Forbindelse med det franske

Ligesom Svenskerne i dette Tilfælde uden Skyld ere blevne Ofre for en sproglig Misforståelse, i det deres Navn blev synonymt med Desertør, således er det gået Börstenbinderne hos os. De have fået Ry for at drikke stærkt, og dette skyldes ene og alene Talemåden at *drikke som en Börstenbinder*, da der aldeles ikke foreligger positive Beviser for, at deres Lav skulde tælle særlig mange Drukkenbolte. Talemåden er kommen til os fra Tyskland, hvor man ligeledes siger *saufen wie ein Bürstenbinder*, men her beror den kun på et Ordspil, i det man spøgende har sat Ordet *Bürstenbinder* i Forbindelse med Verbet *bürsten* (oprindelig *bürschten*, af *Bursch*), der betyder at drikke eller solde. På lignende Måde siger man hos os om en Landstryger, at han er fra Flakkebjærg-Herred eller fra Bisserup. Hermed kan man sammenstille de jyske Talemåder: Man kan gå i Seng i Mörke og stå op i Dagstrup (M. og D., to Byer ved Kalø Vig); at gå til Ferup = at gå i Seng (F., By ved Kolding); at gå til Gryderup = at koges o. s. v. Tilsvarende Eksempler på forblommet Tale*) findes i alle Egne af Landet, men Pladsen tillader mig ikke at meddele flere.

Udtryk une *querelle d'Allemand*, hvormed der betegnes en Trætte om Kejserens Skæg. „Alleman" skal næmlig være Navnet på en gammel, meget trættekær og stridslysten Familje, der boede i Dauphiné.

*) Smlg. fr. prendre le chemin de Niort = at lyve (*nier*); faire Jacques Déloge = at skynde sig bort (*déloger*); it. andare a Legnago = at få Prygl (*legnata*); andare in Piccardia = at blive hængt (*impiccato*) o. s. v.

IX.

Största Delen af de i det foregående omtalte og forklarede Folkeetymologier kan kun siges at have ren sproglig og psykologisk Interesse. Vi have fået at se, hvorledes Folket stadig tumler med Sproget, fremskynder og forandrer dets Udvikling på forskellige Måder, således at den rolige organiske Vækst forstyrres; gamle Ord bevares på Grund af Omstændighederne uforandrede i Form, men antage de mærkeligste Betydninger, når de tilfældigvis i Lyd træffe sammen med nyere, livskraftige; fremmede Ord, så vel som hjemlige, undergå så stærke og gennemgribende Omformninger, at de spotte ethvert Forsøg, der går ud på at forklare dem ad ren fysiologisk Vej; Ord, der ligne hinanden i Lyd, der stemme overens i Betydning, eller som hyppig anvendes sammen, udvikle sig ikke sjælden under en betydelig gensidig Påvirkning og Udjævning. Alle disse forskellige Processer have som Resultat Former, der i Almindelighed må benævnes uorganiske, ɔ: Former, der ikke ere opståede ved en naturlig, organisk Udvikling og ikke lade sig forklare ad fysiologisk Vej; der træder ved dem nye Faktorer til af ren psykologisk Karakter.

Ved alle de anførte Eksempler på uorganiske,

ved Folkeetymologi opståede Former var Resultatet — ligesom ved alle organiske Sprogudviklinger — af ren sproglig Art; det fremmede eller forældede, uforståelige Udtryk blev omformet således, at det kom til at ligne andre, mere bekendte Ord, og herved skabtes der mange nye Betegnelser, der hyppig fjærnede sig i en meget höj Grad fra den til Grund liggende. Hvor forskelligartede end disse Betegnelser vare, så benyttedės de dog stadig om en og samme Genstand, og denne forandredes selvfølgelig ikke ved at blive benævnet på en ny Måde. Hvad enten man kalder et Drainrör for „(tuyau) souterrain“ eller „Sutterende“, forstår man dog stadig den samme Ting derved, selv om de forskellige Benævnelser kunne lede Tanken i forskellige Retninger, og Processen kan altså betegnes som væsentlig omformende. Undertiden kan dog den nye Benævnelse fremkalde helt nye Betragtningsmåder og derved medvirke til, at man efterhånden opfatter vedkommende Genstand på en ganske anden Måde end tidligere og underlægger den en ny Betydning. Vi have således set, at Ordet Barfred oprindelig blot betegnede et særligt Tårn på en Fæstning; men senere dannede der sig den Forestilling, at dette Tårn var et Tilflugtssted for forfulgte Mennesker; Barfred blev derved ensbetydende med Asylsted, og denne Opfattelse, der sikkert ikke har nogen historisk Hjemmel,[40] er naturligvis ene og alene opstået derved, at man har søgt at forklare sig Grunden til, at et sådant Tårn kaldtes Barfred. Barfred, ræsonnerer man uvilkårlig, kan kun betegne et Sted, hvor der er „bar Fred“, det må altså være et Fristed, hvor forfulgte Mennesker kunne

ty hen, og Sproget har således her, som så ofte, behersket Tanken, i det der Hånd i Hånd med den omformende Proces er gået en omtydende.

I det følgende skulle vi nu undersøge flere Eksempler på Folkeetymologier eller, om man vil, etymologiske Legender, hvor det omtydende, det mytedannende Element er det væsentligste. Jeg skal begynde med at anføre nogle Tilfælde fra andre Sprog end det danske.

I oldfranske Heltedigte omtales der ikke så sjælden et fjærnt liggende Land *Femenie*, om hvilket Sagnet fortæller, at det bebos af krigerske Kvinder (Amazoner). Det er nu bevist, at Femenie kun er den franske Form for det latinske *Philomelium*, Navnet på en By i Lille-Asien, til hvilken der dog ikke knytter sig noget Sagn om, at den skulde være en Hjemstavn for Amazoner. Det er imidlertid let at forstå, hvorledes et sådant Sagn har kunnet fremkomme i Frankrig, i det man meget naturlig har sat „Femenie“ i Forbindelse med Ordet *feme (femme)*, en Kvinde, og derfor tolket Ordet som Kvindelandet. Hele Sagnet hviler altså kun på en sproglig Misforståelse.

I Schweiz knytter der sig til Pilatusbjærget og den på Toppen af samme værende Sø mange forunderlige Sagn, hvorved dette Sted bringes i Forbindelse med Jødernes Landshøvding Pilatus; atter her har en tilfældig Overensstemmelse mellem fuldstændig forskellige Ord afgivet Stof til Sagndannelse. Bjærgets Navn skal komme af to keltiske Ord *pil* (Bjærg) og *lat* (Vand), og Ordet Pilatus betyder således i Virkeligheden kun Bjærgsøen.

Det er overhovedet meget almindeligt, at Sagn, der knytte sig til et eller andet Stednavn, i Virkeligheden ikke have anden Rod end Folks Lyst til at bringe omtrent ligelydende Ord i etymologisk Forbindelse med hverandre. I Sverrig fortæller således Sagnet, at *Malmø* har sit Navn af en der i gamle Dage sönder-*malen mö*, og Sagnet har endogså i den Grad slået Rod, at man endnu på Torvet viser den store Sten, med hvilken Misgerningen forøvedes. Det er næsten overflødigt at göre opmærksom på, at Malmø ikke har noget med en Mø at bestille; man bör skille Ordet Malm-ø = *Malm-högar* (ↄ: Sandhöjene). Her er altså også Navnet det oprindelige og Sagnet det afledte; Sagnet er först opstået, da man ikke længer forstod Navnet, da dets oprindelige Betydning var bleven udvisket på Grund af Lydenes Afslibning. Man har da søgt at lægge nogen Mening ind i den uforståelige Lydgruppe, og man har søgt at opløse Ordet i dets formentlige Bestanddele; men da Folket naturligvis ikke kender noget til „videnskabelig“ Etymologi, men kun til „folkelig“ og derfor, bedraget af Ordenes ydre Form, tager dem for, hvad de synes at være, har det i det foreliggende Tilfælde opfattet Malmø som en Sammensætning af Mø. På Grundlag heraf er så Sagnet om den unge, uskyldige, mishandlede Kvinde opvokset, — det måtte jo dog have sin Grund, når en By bar et sådant Navn, det kunde ikke være grebet ud af Luften, og Folket med sin let bevægelige Fantasi har da hurtig dannet sig en Forestilling om Navnets og hermed tillige om Byens Oprindelse.

Når endvidere Byen *Heilsbronn* i Baiern i lang

Tid har været anset for et fortræffeligt Kursted, skönt de derværende Kilder i Virkeligheden ikke skulle have nogen lægende Kraft, skyldes dette også kun Byens Navn, som man har sat i Forbindelse med Verbet *heilen* og tydet som en „lægende Brönd.“*)

I Frankrig er det almindeligt, at døve Folk henvende deres Bönner om Helbredelse til den hellige *Ouen*; der foreligger nu intet i denne normanske Biskops Liv, der særlig kan berettige ham til at være døve Folks Skytshelgen; han er kun bleven det, fordi Navnet *Saint-Ouen* (det samme Ord som Edwin) har en lovende Klang for dem, hvis höjeste Ønske det er at komme til at høre, fr. *ouir*. — Under den franske Revolution blev Poplen af Folket særlig betegnet som Frihedstræet. Denne Hæder skyldte dette Træ væsentlig kun sit Navn *peuplier*, hvilket man på Grund af Lydligheden satte i Forbindelse med og opfattede som en Afledning af Ordet *peuple*, Folk (smlg. poire — poirier).

Enhver, der i den senere Tid har været i Paris, kender sikkert Betegnelsen *un boc* for et Glas Øl. Ordet kommer af t. Bock i *Bockbier*, og at man i Tyskland har opfattet dette som „Bukke-Øl“, ses deraf, at Etiketterne fremstille en Buk, der står på Bagbenene og i Forbenene holder et skummende Krus Øl; det går ikke dette Billede bedre end de oven nævnte Sagn og overtroiske Meninger, det hviler kun på en Misforståelse. Øllet skriver sig fra den hannoveranske By *Eimbeck*, efter hvilken det blev kaldet „Eimbock,“ hvilket opfattedes som „ein Bock.“ En lignende Mis-

*) *Heilsbronn*, ældre *Halesbrunnen* ɔ: Haholt's Kilde.

forståelse findes også på Titelbladet af vort danske illustrerede Vittighedsblad *Punch*, hvor der, ved Siden af den traditionelle, med de nødvendige Attributer forsynede Spasmager Punch, findes tegnet en *Punschebolle.* Punsch, som Betegnelse for en Drik, har imidlertid intet som helst med det andet Ord Punch at bestille, da dette kun er en afsleben, engelsk Form for det italienske *Pulcinella* (fr. *Polichinelle*).

I den i den senere Tid så sörgelig berömte *Føniks-park* ved Dublin, hvor Lord Cavendish og Statssekretær Burke bleve myrdede, findes et stort Monument, der foroven bærer en Føniks svævende over et Bål. Parken er imidlertid ikke opkaldt herefter, men efter et Springvand, der findes ved Indgangen til en derværende zoologisk Have. Et sådant Springvand hedder på irsk *finn-uisge* (af *finn*, ren, klar og *uisge*, Vand), hvilket Ord af Englænderne er fordrejet til *Føniks*.

Disse Eksempler vise, hvorledes Sagn, Legender og Billeder kunne opstå af sproglige Misforståelser, og der kan anføres en overordentlig stor Mængde andre Eksempler på sådanne Mytedannelser i den nyere Tid. Vende vi os til Oldtiden og undersøge f. Eks. den græske Mytologi, viser det samme sig at være Tilfældet der. Vi have alle set Billeder, der vise, hvorledes den græske Kærlighedsgudinde Afrodite fremstiger nøgen i hele sin vidunderlige, sansebedårende Skönhed af Havets Skød, men de ældste græske Gudesagn fortælle os intet om nogen særlig Forbindelse mellem Afrodite og Havet, og Oprindelsen til Myten må man søge i den Omstændighed, at den förste Del af Gudindens Navn fuldstændig

falder sammen med Ordet *áfros*, Skum; Afrodite kom derved til at betyde den „skumfødte", og på Grundlag heraf udviklede den senere Myte sig. Fortællingen om, hvorledes Deukalion og Pyrrha, efter at en Vandflod havde bortrevet alle andre Mennesker, frembragte en ny Befolkning ved at kaste Stene bag over deres Hoveder, hviler sikkert også kun på den tilfældige Lydlighed, der er imellem det græske Ord, der betyder Folk *(laós)*, og det, der betyder Sten *(lãas)*.

I Folkenes Mytedigtning må man, som bekendt, adskille forskellige Lag efter den Måde, hvorpå de enkelte Myter ere blevne til; de ældste og oprindeligste ere vel i Almindelighed opståede af en vis ubestemt Frygt for Naturkræfter, som Mennesket ikke har noget Herredömme over, og af en medfødt Lyst til at forklare de Naturfænomener, som må synes uforståelige. Mange Myter kunne dog sikkert ikke göre Fordring på en så ærværdig Oprindelse; en stor Del er f. Eks. bleven til ved en urigtig Opfattelse af Billeder, særlig sådanne, som ved en ubehjælpsom kunstnerisk Fremstilling lagde Hindringer i Vejen for en umiddelbar Forståelse af den oprindelige Mening. Hele Myten om Minotauros, dette mærkelige Menneske med Tyrehovedet, hvorledes han skulde være en Sön af Pasiphae og den af Havet fremstegne Tyr o. s. v., har sikkert, som Julius Lange har påvist,[41] sin Rod i et misforstået ægyptisk Gudebillede, og når den ægyptiske Gud Harpokrates (Horusbarnet) af Grækerne er bleven gjort til Tavshedens Gud, skyldes dette en Misforståelse af de

ægyptiske Billeder, der fremstillede Guden som en Dreng med Fingeren på Munden.

Myter kunne nu også opstå på mange andre, höjst forskelligartede Måder, men det er ikke Stedet her til at behandle disse Spörgsmål; jeg har kun villet give nogle få, let forståelige Eksempler på, hvorledes de kunne fremgå af Misforståelser, og særlig hvorledes Lydligheden mellem ubeslægtede Ord kunne spille en ikke ubetydelig Rolle. Sådanne Myter, der kun grunde sig på sproglige Misforståelser, genfindes i et stort Antal hos alle Folkeslag og ere levende Beviser for Folkeåndens skabende Kraft. I det følgende skulle vi göre Bekendtskab med nogle Eksempler på den mytedannende Folkeetymologis Virksomhed særlig i dansk, — jeg tager Ordet Myte i dets videste Betydning.

Det er en almindelig udbredt Overtro her hjemme, at *Ellefolket* bor i Ellemoser og i Elleskove, men dette Forhold beror sikkert kun på den Lydlighed, der findes mellem to oprindelig forskellige Ord; Ellefolk betyder Alfefolk og har intet med El, i Betydning af Elletræ, at göre. Når man på tysk oversætter Ellekonge ved *Erlkönig*, så finder her den samme Misforståelse Sted; smlg. også det franske *le roi des aulnes*, der jo ordret betyder Elletræernes Konge. I Sverrig har Ordet givet Anledning til en anden Misforståelse. Ellefolket kaldes her med et Navn, der står det oprindelige nærmere, næmlig *älfvor*, og Sagnet fortæller, at disse om Natten træde Dansen, når Nøkken spiller sin *älfvadans*. Denne Dans, der er særdeles vild og berusende, kan også Menneskebörn lære at spille; man lægger et passende Vederlag på sin Violin og nedsænker den i Strömmen til Nøk-

ken, der da altid vil stemme Instrumentet til „älfvadansen.“ Dette Ord sætter nu Folkesagnet i Forbindelse med Talordet *älfva*, og det hedder derfor, at Spillemanden må spille Dansen elleve Gange, men spiller han den tolv, tilhører han Nøkken.[42]

Ligesom Ellefolket aldeles uberettiget er blevet sat i Forbindelse med Ellemoser, har man opfattet *Hyldemor* som et Slags Dryade, der bor i Hyldetræet; Thiele anfører i Danmarks Folkesagn forskellige Fortællinger, der knytte sig til „Hyldekvinden,“ og Andersen's lille Æventyr er jo bekendt nok. Hyldemor er imidlertid kun en Omformning af Huldemor eller Mor Hulda, et overnaturligt Væsen, der under Navnet *Frau Holde* endnu spiller en stor Rolle i tysk Overtro og i den ældre germaniske Mytologi var en betydningsfuld Sagnfigur.

Megen anden Folketro[43] må sikkert forklares på lignende Måde. Det kan tit være vanskeligt, for ikke at sige umuligt, at komme på Spor efter Oprindelsen til de overtroiske Meninger, der findes eller fandtes blandt Almuen; hvorfor tror man f. Eks. nogle Steder, at når en Loppe sætter sig på et Menneskes Hånd, da betyder det, at en god Ven ønsker at tale med vedkommende? Eller hvad er Grunden til, at man siger, at når en Hund spiser Græs, varsler den Død? Det vil vist blive yderst vanskeligt at give nogen fyldestgörende Forklaring herpå. Derimod forstår man let, hvorledes Folket kan komme til at antage, at der dør et Menneske på Jorden, når der viser sig et Stjærneskud på Himlen, eller at man får Besøg af en sladderagtig Ven, når Ilden „sladrer“ i Kakkelovnen, eller at den kommer til at rejse, der ser Storken

komme flyvende förste Gang i Året, og så fremdeles Disse overtroiske Meninger skyldes for en stor Del en vis Ideassociation; man overfører Naturbegivenheder på menneskelige Forhold og underlægger dem derfor en „overført“ Betydning, i det man betragter Mennesket som stående i et bestemt Afhængighedsforhold til Alnaturen. I andre Tilfælde må man søge Oprindelsen til megen lokal Overtro i det uhyre Overherredömme, Sproget udøver over Tanken, i det omtrent ligelydende Ord på forskellig Måde sættes i indbyrdes Forbindelse; mangen klog Kones Råd og Lægemidler afgive Beviser herfor. Således bruger man i Øst-Jylland mod Kinkhoste (Kighoste) at lade Barnet drikke varm Mælk af et Kinkhorn (Muslingeskal). I Nord-Sjælland anvender man på forskellige Måder en Gulerod mod Gulsot; andre Steder bruger man for at fordrive denne Sygdom at spise Suppe kogt på en gulbenet Höne.

Mange andre overtroiske Meninger må forklares på samme Måde; således tror man i Vendsyssel, at når en Angermus (Spidsmus) løber over en Hest eller Ko, får Dyret Ange (Lungesyge). Andre Steder hedder det sig, at når nogen får den såkaldte Kattesten i Hånden, udsætter han sig for at få Kattebylder; for at undgå dette, må han kaste Stenen bag over Hovedet og spytte tre Gange. På Fyn siger man, at når en Ko bander ɔ: bröler ad en forbigående, kan denne let få en Sygdom, som kaldes Kobande (Udvækst på Öjelåget). Navnet Fandens Mælkebøtte har medført, at man på Landet tror, at Skarnsfolk ved Hjælp af denne Plante kunne malke Folks Kør.

Vi have også her hjemme mange Sagn, der

knytte sig til Stednavne, og som kun ere opståede af Folkets Lyst til at forklare de pågældende Navne ved at bringe dem i Forbindelse med omtrent ligelydende Ord. Der fortælles således, at da Kong Kristjan den tredje var i Jylland, kom han til den By, der nu hedder Ringkøbing, men stansede uden for Byen og sendte sine Tjenere afsted for at bestille Herberge. Lidt efter kom de tilbage med den Besked, at der ikke var Husly at finde. Kongen udbrød da, at det måtte være en ringe Købing og deraf fik Byen sit Navn*).

Man behøver kun at gennemgå de Sagn om Stæder, der findes hos Thiele eller Tang Kristensen, og man vil da her finde et særdeles stort Antal Eksempler på sådanne etymologiske Legender; nogle af dem gå sikkert langt tilbage i Tiden, andre derimod ere af meget ny Oprindelse og have et stærkt anekdotemæssigt Præg. Som Eksempel skal jeg anføre, at man i det sydlige Fyn fortæller, at Olderup-Kirke, som ligger höjt på en Bakke, skal have sit Navn af, at en Jyde, som bosatte sig der og ikke var meget gudsfrygtig, undskyldte sig, for at han ikke gik i Kirke, med de Ord: „*A vender åller (aldrig) åp.*"

På sådanne tilfældige Lydoverensstemmelser bero også, i forbigående bemærket, mange af vore Ordsprog, stedlige Talemåder og Ordspil, som f. Eks.: „Alting forgås, men aldrig forgås (får Gås) Træsko," der er et almindeligt dansk Ordsprog. I Jylland siger man: „Man ager til Grenå med Grin (ɔ: Gryn) og kommer tilbage med Latter (ɔ: Lægter)," eller som

*) Ringkøbings ældre Navn er *Rænnukøping*, d. v. s. den Købing (By), der ligger i Rænnum (nu Rindum).

det også hedder: „Di kere' te Os å fo Latter få Grin.“ Om Fredagen bruger man som Ordspil at svare, når der spörges om, hvad Dag det er: „Det er Freda' (Fridag) for den, der ingen Hug får.“ Når man har dejnet i et Hus, siger man: „No ska vi læ æ Dæjnkowen Hus i Næt“ (Ordspil mellem Degnekone og Dejnekone). Når der spörges: „Hwa Daw ær et?“, kan der f. Eks. om Mandagen svares: „De ær den Daw, vi holder far Tisda',“ (*far* = för høres som for). „Han drow til Riw' (Ribe) å kjøwt Wår (Varer eller Varde) få to Skjælleng.“ Der var Held ved det, sagde Manden, da han væltede, o. s. v. På Fyn siger man: „I Kjerteminde spiser man sine Rådmænd“ (således kaldes et Slags Flyndere, som fiskes der*). På Bornholm er det forbudt, at der må komme Bæller (ɔ: Småbörn) på Ærterne, o. s. v. Almindelig bekendt er den gamle Recept: „Ingenting er godt for Öjnene“ (smlg. t. Nichts ist für die Augen gut). Ingenting er den danske Benævnelse for *Nihilum album* (t. weisser Nichts, ældre dansk Witten Nix), et Zinkilte, der fremkom som Biprodukt og fik sit Navn, fordi det ingen Anvendelse havde; da Lægerne opdagede, at det, udrört i Fedt, var en ypperlig Öjensalve, opstod den anførte Talemåde.

*) Som et Kuriosum kan hermed sammenlignes „törre Jyder,“ hvormed man i Norge benævner vindtörrede Flyndere; hos os er Udtrykket særlig bekendt fra nogle Vers af Grete's Aria i „Kærlighed uden Strömper“ (I, 5):

Når dig nogen Karper byder,
Og du får kun törre Jyder,
Bliver du lidt flau derved.

X.

Herefter skulle vi gå over til nogle Bemærkninger om sproglige Misforståelser, der vel ikke godt kunne komme ind under Begrebet Folkeetymologi, hvor elastisk dette end er, men som dog ret passende kunne behandles i Forbindelse med det. Det er nemlig Misforståelser af afkortede Ord, Ord af hvilke kun Begyndelsesbogstaverne skrives.

Folket har til alle Tider haft travlt med at tyde disse enkelte Bogstaver, der prangede som Inskriptioner på Bygninger eller udhuggedes på Gravmonumenter og lignende Steder, der prægedes på Mynter og anbragtes på Uniformer, på Skilte, i Dokumenter o. s. v., og det har søgt på sin Vis at finde Mening i dem. Imidlertid tilhørte disse Bogstaver meget ofte afkortede latinske Ord, og Følgen heraf blev naturligvis, at man fuldstændig naivt misforstod dem, eller også med Forsæt underlagde dem en Betydning, som oprindelig var dem ganske fremmed, og som hyppig kunde fjærne sig fra den rigtige på en höjst ubehagelig Måde. Det er jo bekendt nok, at Kristjan den fjerdes Valgsprog: *R. F. P.* (regna firmat pietas ɔ: Gudsfrygt styrker Riget) hyppig er blevet tydet som: „*R*iget *f*attes *P*enge.“ På lignende Måde er den tyske Kejser Frederik den tredjes Motto: *A. E. I. O. U.*

(Austriæ est imperare orbi universæ ɔ: det tilkommer Østrig at herske over den hele Verden) blevet forstået som: „*A*llerlei *E*rdreich *i*st *O*esterreichs *U*nglück.“ I disse og mange andre Eksempler foreligger der utvivlsomt en bevidst Bestræbelse efter at tolke Bogstaverne på en forkert Måde, men hyppig kommer dog den folkelige (enfoldige) Udtydning den oprindelige Mening temmelig nær, som når f. Eks. det oprindelig katolske Symbol: *J. H. S.* (Afkortning for Jesus, skrevet med græske Bogstaver IHSUS), der findes på mange Kirker, læses som *J*esus *H*errens *S*ön, *J*esus *h*jælper *s*ine eller *J*esus *h*ominum *s*alvator (Jesus, Menneskenes Frelser).

Det er ikke ualmindeligt, at Bogstaverne *L. S.* der findes ved Foden af trykte Dokumenter og betyder *locus sigilli* (Seglets Plads), læses som *L*ak*s*egl eller *L*andets *S*egl, ligesom *S. T.* (Afkortning af *salvo titulo*), der endnu anvendes på Breve, undertiden udtydes som *S*endt *t*il. Af mere spøgende Art er det, når *F. F.* Portorico opfattes som noget *F*andens *f*int Tobak; ligesom når Bogstavet *M.* på Militær-Arbejdernes Kasketter forklares som en Forkortelse af *M*adkjæreste, eller *E. S.* (Elevskole) som *E*lendige *S*laver. Fra ældre Tid stammer Tydningen *V*iborg *T*ugthus af *V. T.* på de til vestindisk Tjeneste udtagne Soldaters Uniformer; ældre Folk mindes også endnu, hvorledes Inskriptionen på de gamle Treskillinger — Rigsbanktegn for 3 Skilling — tydedes som: *R*iget *i* *G*æld, *S*atan *B*anken *a*namme, *n*år *K*ongen *t*il *E*sler *g*iver *N*orge. *F*ribo, *O*ppen, *R*ömling, 3 *s*ådanne *K*æltringer *i* *L*andet *l*ove *i*ngenlunde *n*oget *g*odt.

Dette Slags frivillige eller ufrivillige Misforståelser

finder man i alle Sprog og til alle Tider; undertiden have de kunnet give Anledning til Dannelsen af Myter. Der fortælles således om den hellige Ursula, at hun fra sit Fødeland, Britannien, blev sendt som Brud til en tysk hedensk Fyrste, ledsaget af 11000 Jomfruer. Selv om man nu kender de Overdrivelser, Middelalderens Forfattere hyppig göre sig skyldige i, må man vel undres lidt over dette enorme Tal; det bör i Virkeligheden også reduceres ganske betydelig. I Ursulakirken i Cöln findes ved et helligt Billede Indskriften *XI. M. V.*, hvilket må læses som *XI M*artyres *V*irgines (ɔ: XI jomfruelige Martyrer), og det fremgår altså heraf, at der kun har været 11 Jomfruer med hende, men dette Antal har ikke forekommet Efterslægten stort nok, og man har derfor tydet Bogstaverne som *XI M*ilia *V*irginum = 11000 Jomfruer.

Misforståede Afkortninger kunne også undertiden danne helt nye Ord, som når f. Eks. Medlemmerne af engelske Mådeholdsforeninger benævnes *tea totalers*, hvorved man betegner, at deres Drik alene skal være Te (eng. *tea*). Den oprindelige Form for Ordet er imidlertid sikkert *tee totalers*, hvilket er dannet af *T. totalers*, der er opstået af *T. total*, en Forkortelse af *Temperance total* (fuldstændig Afholdenhed) *). Herved komme vi ind på Spörgsmålet om, hvorvidt der virkelig er opstået nye Ord af sådanne enkelte, indbyrdes uafhængige Bogstaver; man tör vel ikke benægte, at noget sådant kan finde Sted, — det nylig anførte

*) Smlg. Ordspillet i Kapuzinerens Tale hos Schiller i Wallensteins Lager:

Hinter dem *U* kommt gleich das *Weh*,
Das ist die Ordnung im A B C.

engelske Ord kan vel til Dels tjene som Eksempel, — men det sker sikkert langt sjældnere, end man i Almindelighed antager, og mange af de Ord, som man har ment skulde afgive Beviser, bevise i Virkeligheden slet intet. Lige så meningsløst, som det er at aflede det bekendte Råb efter Jøder: *Hep* af „*H*ierosolyma *e*st *p*erdita" (Jerusalem er gået tabt), lige så meningsløst er det f. Eks. at ville finde Oprindelsen til det engelske Partinavn *Whig* i „*We* *h*ope *i*n *g*od;" men dette Spörgsmål ligger os for fjærnt og kan ikke behandles her.

Selv om der således sjælden eller aldrig vil opstå helt nye Ord af enkelte Bogstaver, der hver for sig repræsentere et fuldstændigt Ord, er det ikke ualmindeligt, at afkortede Forstavelser (særlig Helgenmærker) uadskillelig indgå i de Ord, som de knyttes til; således findes der på Sjælland en *Solskilde*, hvis oprindelige Navn er *St. Ole's* Kilde, ligesom *Spedermark* sikkert er en Sammentrækning af *St. Peder's* Mark. *Sliparebacken*, en Höj udenfor Lund, hvor de danske Konger fordum hyldedes, beror på en Sammentrækning og Omtydning af *St. Lyber's* Bakke.

XI.

Vi have nu set, hvor mange, på forskellig Måde forvanskede Ord der findes i vort Sprog, hvor mange Misforståelser der ere fremkomne på Grund af lydlige Overensstemmelser mellem ubeslægtede Ord, og hvor hyppig Ordene i Virkeligheden betyde noget helt andet, end de ved förste Öjekast se ud til. Vi have dermed set, hvorledes Tanken i mange Tilfælde behersker og leder den sproglige Udvikling, men vi have også haft Lejlighed til at iagttage forskellige Eksempler på, i hvor höj Grad Sproget kan beherske Tanken, i det misforståede Sprogformer kunne bevirke, at der lægges en hel ny Betydning ind i Ordene, ja de ere endog undertiden tilstrækkelige til at fremkalde overtroiske Meninger og skabe hele Myter.

Jeg har herved søgt at give et lille Bidrag til Læren om dansk Folkeetymologi; jeg siger udtrykkelig et Bidrag, da jeg aldeles ikke ved en metodisk Gennemgang af de forskellige Ordklasser har tilstræbt at levere noget udtömmende om dette Æmne.

Det kunde være höjst interessant og lærerigt, om en nordisk Filolog vilde påtage sig at skrive en udførlig dansk Folkeetymologi på et fuldstændig videnskabeligt Grundlag. Det følger af sig selv, at

en sådan Afhandling måtte anlægges og gennemføres på en hel anden Måde og efter andre Principer end dem, jeg har fulgt; — jeg har kun haft til Hensigt at skrive en populær Bog, let forståelig for enhver, der har Interesse for sproglige Problemer. Af denne Grund har jeg blandt andet ikke villet begynde med at give en teoretisk Indledning om Folkeetymologiens Væsen og Betydning, jeg har anset det for rigtigere först at fremsætte min Mening om disse Spörgsmål ved Slutningen af min Afhandling. De af mine Læsere, der ikke ere Filologer af Fag, ville da bedre på Grundlag af det i det foregående sammenstillede Stof kunne følge mig her i dette sidste Kapitel, hvor jeg vil göre Rede for min Opfattelse af den foreliggende Sag.[44] Jeg skal fatte mig i störst mulig Korthed og vil derfor fremstille min Anskuelse i nogle Paragrafer.

§ 1.

Når et fremmed Ord optages i et eller andet Sprog, vil det, hvis Optagelsen sker ad folkelig Vej (ɔ: gennem det talte Sprog), med Nødvendighed undergå forskellige Forandringer i lydlig Henseende; ti dels indeholder det fremmede Ord som Regel Lyde og Lydforbindelser, der ikke ere kendte i det modtagende Sprog, og dels er det nyt for den hørende, så at han ubevidst vil forvanske det på Grund af svigtende Hukommelse. Dette Forhold er jo bekendt nok fra det daglige Liv, og vi have sikkert alle hørt Folk, der — med ringe Held — have forsøgt på at gengive fremmede Kunstord. Sådanne forvanskede Former få sproglig Betydning, når de blive gængse i Omgangssproget og herfra muligvis trænge ind i

Rigssproget. Det er dog ikke alene Fremmedordene i et Sprog, der således omformes; alle de andre Ord, der have fælles Oprindelse og Afstamning og således udgöre Sprogets Grundbestanddele, ere også en stadig Omformning underkastede. Lydene forandre sig i Tidens Løb, de veksle med nærbeslægtede eller bortfalde helt, flere Stavelser sammentrækkes til én, betydningsfulde For- eller Endestavelser afslibes o. s. v. Hvad der således oprindelig er klart og gennemsigtigt, bliver uforståeligt, og det går, for at bruge et Billede, med Ord som med Mønter; jo mere de anvendes, jo livligere de cirkulere, desto hurtigere udviskes Præget. Hvem kan f. Eks. nu se, at *Vindue* eller, som det tit hedder i daglig Tale, *Vindve* egentlig betyder *Vindöje*, eller at *Davre* kommer af *Dag* og blot betegner det Måltid, som holdes om Dagen, i Modsætning til *Nadver* (i Dialekterne Narer, Nætter o. s. v.), der betyder Aftensmåltid. På islandsk siger man *dagverðr* (smlg. sv. *dagvard*) og *nattverðr* (sv. *natvard*), og disse Ord ere gennemsigtige nok; de ere begge sammensatte af *verðr* (et Måltid), hvortil er föjet *dag* og *natt* for at betegne den Tid af Døgnet, på hvilken Måltiderne holdtes.

Således ere alle Sprogets levende Bestanddele en stadig Omformning underkastede, men vi anvende ikke Benævnelsen Folkeetymologi på enhver afsleben og ugennemsigtig Form eller på forvanskede Ord, der grunde sig på fejlagtig Lydopfattelse; först når Ordene under deres Udvikling bringes i Forbindelse med eller påvirkes af ubeslægtede Ord, og der således kan forbindes en hvilken som helst, fra den oprinde-

lige afvigende Mening med den forvanskede (afslebne) Form, kunne vi tale om Folkeetymologi.

§ 2.

Det er jo ikke så sjældent, at to ubeslægtede Ord inden for det samme eller i forskellige Sprog ligne hinanden i en påfaldende Grad, og det Tilfælde kan da indtræde, at man, når man hører det fremmede Ord blive udtalt, mener at høre et helt andet*). En *Orlofsseddel* er således i svenske Dialekter blevet til *Olofsseddel.* Der er ikke her Tale om nogen bevidst Omtydning; den Bonde, der siger „Olofsseddel," har hørt Ordet under denne Form og mener, det er den rette Benævnelse. Jeg vil derfor som förste Sætning udtale, at

Folkeetymologi er en ved et Tilfælde meningsgivende Forvanskning af et fremmed Ord, der ene og alene begrunder sig på fejlagtig Lydopfattelse.

§ 3.

Folkeetymologier kunne altså undertiden bero på rent fysiologiske Tilfældigheder, men det er også kun undertiden. I mange Tilfælde frembyde Folkeetymologierne en så stærk Omforming af det fremmede Ord, at man ikke kan forklare dem som beroende på en blot fysiologisk Proces. En iöjnefaldende Mislighed ved et fremmed eller forældet Ord er jo, at det ikke giver den, der er ubevandret i fremmede

*) Et klassisk Eksempel findes i Blicher's „E Bindstouw," hvor Ole fortæller om den Gang han var „ind i e Sönnen; nærensti a dæhr fålångt få tow Skjælling Wost (ɔ: Ost), så ga di mæ ålti få fih Skjælling Pöls (ɔ: Wurst)."

Sprog eller i Modersmålets Historie, den fjærneste Antydning af, hvad det betyder*), og det er derfor i fuld Overensstemmelse med, hvad der er kendt fra andre Områder af Sprogvidenskaben, når et fremmed Ord omformes på en sådan Måde, at det bliver bragt i Forbindelse med hjemlige Ord.

Det kan undertiden være vanskeligt at afgöre, når der er en sådan Stræben til Stede, og når det beror på en ren Tilfældighed, at det fremmede Ord har fået netop den og den Form. Jeg skal anføre et Eksempel. I förste Bind af det svenske Dialektselskabs Skrifter findes en lille morsom Historie om en Bonde, der ser nogle Studenter gå ude på hans Mark, og da han spörger dem, hvad de vil der, svare de, at de vil plukke Champignoner o. s. v. Bonden, der er „litet harmsen," slutter sin Fortælling med de Ord: „det duer ikke at sige Svamp nu, som det hed tidligere, det er for simpelt, nu skal det hedde *Svampinjoner.*" Bonden hører virkelig her Champignon som Svampinjon; men hvorfor hører han netop Ordet under denne Form? Han kunde jo for så vidt lige så godt have hørt Slampinjon eller Stampinjon; når han derimod opfatter Ordet som Svampinjon, så må dette siges at være begrundet i en Idéassociation.

---

*) Fremmedordene optræde ikke desto mindre med samme Krav til Hukommelsen som de hjemlige, og derfor kan man hyppig høre mindre dannede forveksle navnlig de fremmede Ord, der have nogen Lighed i Form eller Betydning. Dr. Henry Petersen har velvillig meddelt mig nogle sådanne Forvekslinger, han har hørt på sine arkæologiske Udflugter; som Eksempler hidsættes: at regulere (ɔ: rekvirere) Middagsmad, at ekspedere (ɔ: respektere) en Mand, at insultere (ɔ: inspicere) et Dampskib, et Dokument (ɔ: Gespenst) viste sig, Information (ɔ: Inflammation) i Blodet o. s. v.

Han kalder til daglig Brug Planten for Svamp, og dette Ord foresvæver ham sikkert, når Studenterne sige Champignon, og kun derfor opfatter han Ordet, således som han gör.

Her kommer da altså et nyt Element til: der foreligger her en Folkeetymologi begrundet på fejlagtig Lydopfattelse og på Idéassociation. Dette sidste Element gör sig dog i dette Tilfælde ikke gældende i nogen særdeles höj Grad, men det kan hyppig medvirke på en ganske anderledes iöjnefaldende og fremtrædende Måde. Når således det franske Ord *buffetier* på engelsk er blevet forvansket til *beefeater* (ɔ: Kødspiser), så foreligger her en Folkeetymologi, hvor det psykologiske Element er stærkere medvirkende; „Buffetier“ betegnede jo den Tjener, som var ansat ved „le buffet“ d. v. s. det Bord, der stod ved Indgangen til Spisestuen, hvor de rejsende og de fattige bleve bespiste; og når man på engelsk har forandret Ordet til „beefeater“, er dette naturligvis kun sket, fordi vedkommende Tjeneres Ydre og Optræden har kunnet lede Tanken hen på en sådan Benævnelse. Jeg vil derfor som anden Sætning udtale, at

Folkeetymologi er en på Lydlighed og Idéassociation beroende naiv, til Dels ubevidst Omformning af et fremmed eller forældet Ord.

Anm. 1. I nogle Tilfælde spiller Idéassociationen kun en underordnet, næsten forsvindende Rolle, i det de forskellige Ord blot omformes på en sådan Måde, at de komme til at ligne andre bedre kendte. I Tapetserernes Sprog er således det t. *Rückwand* blevet til *Rygvante*, — der skal en dristig Fantasi til at finde ud af, hvad dette Udtryk kan betegne, og til at finde Lighedspunkter mellem det og en Bagklædning. Det holl. *bowspriet* er på fransk blevet

til *beaupré*; et Bugspryd benævnes altså en „smuk Eng" — en Metaphor, der sikkert endog vilde forekomme hin Borgmester altfor dristig, der ved en Fest skal have sagt: „denne Sabel er den skönneste Dag i mit Liv." Hvad er her da sket? Ganske simpelt, hvad der næsten altid sker med fremmede Ord, der indoptages ad folkelig Vej; de fremmede (uforståelige) Lydgrupper ere omformede efter andre Lydgrupper, der ere kendte, og til hvilke der knyttes en bestemt Betydning i det modtagende Sprog. Det er altså her en ren Tilfældighed, om det omformede Ord kan give Spor af Betydning, ligesom det er en Tilfældighed, at netop de eller de Ord (Lydgrupper) ligne de fremmede i Udtalen.

Anm. 2. Beslægtede med disse Folkeetymologier, ere de rent grammatikalske Analogidannelser, der bestå i en lydlig Udjævning mellem forskellige Ord, der enten fungere på samme Måde eller hyppig anvendes sammen. Jeg skal som Eksempel anføre, at man på klassisk latin sagde *noster* (vor) og *vester* (eders), men i det senere Sprog *noster* (fr. notre) og *voster* (fr. votre). På lignende Måde kan man også forklare Bibeholdelsen af Formen *fjærmer* (i Stedet for fjærner), som Betegnelse for den höjre Hest, der vel kun har beholdt sit *m* på Grund af Ordet nærmer (Betegnelse for den venstre Hest).

Anm. 3. Jeg betegner Folkeetymologi som en naiv, til Dels ubevidst Omformning af et uforståeligt Ord. Når Omformningen ikke er umiddelbar naiv, men absolut bevidst, således at den kun er en søgt, bestemte Formål tjenende Leg med Ord, kalde vi det ikke Folkeetymologi, men Brander eller Vittighed; således må man opfatte Forandringen af *Civilverdienstorden* til *Zuvielverdienstorden*, *Sarah Bernhardt* til *Sarah Benrad*, *Våbenbrødre* til *Sopkenbrødre* o. s. v.

§ 4.

Folkeetymologi kan også bero på en Sammenblanding af to aldeles eller næsten ligelydende Ord i det samme Sprog, der, skönt af forskellig Oprindelse, dog af Sprogbevidstheden føles og opfattes som etymologisk sammenhørende og derfor bringes i Forbindelse med og påvirke hinanden. Under denne Kategori henhøre Misforståelser som „Morgenstund har Guld i Mund", „saufen wie ein Bürstenbinder, o. s. v. Et godt Eksempel afgiver også det

franske Ord *plantureux*; det burde skrives og skreves tidligere med *e*, *plentureux*; men da den förste Del af Ordet faldt sammen med *plante*, er Skrivemåden bleven forandret under Påvirkning af dette Ord og tildels også Betydningen, i det det fra blot at betyde „rigelig“ er kommen til at betyde „frugtbar“ og nu kun bruges i Forbindelser som „un pays plantureux.“

§ 5.

Som Tilslutning til de i den forrige Paragraf omtalte Folkeetymologier vil jeg her opstille dem, der udelukkende bero på Folkets Lyst til at underlægge Ord en ny Betydning eller rettere finde Ordenes oprindelige Betydning ved at opløse dem i deres formentlige Bestanddele. Her passer Benævnelsen Folkeetymologi bedst, da Folket her virkelig søger at komme på Spor efter Ordenes Oprindelse og Afledning. Det væsentligste Element ved denne Proces er det psykologiske. Man har meget passende på disse Folkeetymologier anvendt Benævnelsen mytedannende; Udslaget af dem viser sig jo også kun i Folkets Tankesæt, hvorimod der så godt som aldrig resulterer noget nyt Ord af dem. Den mytedannende Folkeetymologi er særlig virkende ved Sted- og Personnavne, men kan også vise sig på andre Områder*). Jeg skal til de tidligere anførte Eksempler föje endnu et. Byen *Carcassonne* i Syd-Frankrig skylder, i Følge lokale Traditioner, følgende

*) Det tidligere omtalte Ord *Barfred* har således udviklet sig under en dobbelt folkeetymologisk Påvirkning; först har den omformende Proces af *belfredus* frembragt Formen Barfred, og derpå har den mytedannende Proces nedlagt en ny Betydning i dette Ord.

Begivenhed sit Navn: Karl den Store belejrede engang Byen, men da han mistvivlede om at kunne indtage den, hævede han Belejringen og vilde drage bort. Da en omvendt hedensk Kvinde, *Carcas*, så dette, vilde hun ikke følge ham, men greb sit Horn og blæste vældig i det; en af Soldaterne råbte da til Karl: „*Carcas te sonne*“ — hvoraf Byen fik sit Navn; Karl vendte da om og fornyede heldigt Belejringen. Et oplysende Eksempel hentet fra en anden Ordklasse afgiver Ordet *argent* (Penge), der jo til alle Tider har forårsaget Menneskene Ubehageligheder, og som man i Middelalderen i Overensstemmelse hermed opfattede som „*ce qui art gent* (hvad der brænder, piner Folk).“

Anm. 1. Her under henhøre på en Måde også de grammatikalske Fejltagelser, der bero på en fejlagtig Opløsning af Ord. Når man således i Københavns Gadesprog siger: jeg har *undvåren*, i Stedet for „undværet“, beror det på, at Infinitiven „undvære“ opfattes som en Sammensætning af „være“; i nogle svenske Dialekter siger man *regjorde* i Stedet for *regerade*, i det man antager „regera“ for at være en Sammensætning af „gera“ (= göra). En lignende Fejldannelse foreligger også i Formen en *Drot* i Stedet for en *Drotten* (isl. *drottinn*); man har her opfattet Endelsen „en“ som den efterhængte bestemte Artikel og i Analogi med: Manden — en Mand, har man sagt: Drotten — en Drot.

Anm. 2. Beslægtede med Folkets naive, mytedannende Folkeetymologier ere også ældre, ukritiske og lettroende lærdes i fuldt Alvor fremsatte Etymologier. Som Eksempler skal jeg, efter Såby, anføre, at J. Madsen i sin Visitatsbog forklarer *Fåborg* af *få Borgere*. En anden, ligeså lærd Mand mener, at Folkenavnet *Gother* kommer af *godt her*, i det nemlig de gamle Gother, då de kom til fremmede Lande, der vare bedre end deres egne, udbrød: „Godt her“ ɔ: her er godt. Det er ikke så sjældent i Skönlitteraturen at træffe sådanne Forsøg på at opløse og forklare Ord; i Alma's Sonetter synger Paludan-Müller i en bekendt Strofe om:

„Den os så *kære Lighed* eller Kærlighed,“

og i Uhland's Digt „Graf Eberhard der Rauschebart“, hvor nogle

Riddere vende tilbage til Slottet *Achalm* efter et mislykket Angreb, hedder det:

„*Ach Allm*!" stönt einst ein Ritter
ihn traf des Morders Stoss;
*Allm*ächtiger wollt er rufen,
man hiess davon das Schloss.

De mytedannende Folkeetymologier have også afgivet et ikke ringe Antal Brandere; det bekendteste Eksempel foreligger måske i Anekdoten om Oprindelsen til Navnene Odense (Odin se!) og Fricassée (Frigga se!).

§ 6.

Skulle vi til Slutning betragte Resultaterne af de forskellige folkeetymologiske Processer i Forhold til den korrekte, af Ordenes organiske Udvikling fremgåede Sprogbrug, vil det vise sig, at de i §§ 2—3 omtalte Folkeetymologier skabe nye Former og Ord, hvorved de altså komme til at stå i et descenderende (nedstigende) Forhold til Talesproget. De i § 4 omtalte medføre derimod ingen videre sproglige Forandringer, i det der her kun foreligger Forveksling mellem ligelydende Ord; de stå altså i et collateralt (sideordnet) Forhold til Talesproget. De i § 5 omtalte fremkalde heller ingen nye Former, men forudsætte hyppig andre, omtrent ligelydende Ord som tidligere eksisterende, hvorved de altså på en Måde kunne siges at stå i et ascenderende (opstigende) Forhold til Talesproget.

Kilder og Henvisninger.

[1] H. Gaidoz i Bulletin de la Société linguistique II, XCVII. Andresen, Über deutsche Volksetymologie. Dritte Auflage (Heilbronn 1878). S. 31. For at undgå Gentagelser henvises én Gang for alle til denne Bog, hvorfra næsten alle de anførte tyske Folkeetymologier ere hentede.

[2] E. Tegnér, Hemmets ord. Stockholm 1881. S. 37.

[3] Ray, A handbook of Proverbs. London 1866. S. 165.

[4] Nares, A glossary or collection of words, phrases, names etc. . . . particulary in Shakespeare. Stralsund 1826. S. 364. Max Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache. II, 489, 580.

[5] Varming i Samlinger til jysk Historie og Topografi VIII, 268.

[6] Bidrag til Kundskab om de danske Provinsers nuværende Tilstand. XVI (Odense Amt), 341.

[7] Svenska landsmålen I, 683.

[8] En Del af de norske Folkeetymologier ere mig velvillig meddelte af min Ven, Cand. H. Pettersen i Kristiania; andre skylder jeg to mindre, anonyme Artikler i Norsk illustreret Tidende 1879 (23. Okt. og 14. Dec.) og Åsen's Ordbog over det norske Folkesprog.

[9] Svenske Folkeetymologier findes samlede i Svenska landsmålen I, 201, 362, 683 og i A. Noreen's Fryksdalsmålets ljudlära (Upsala Universitets årsskrift 1877). Smlg. Tegnér i Nord. tidskrift utg. af Letterstedtske föreningen 1879, 590 ff.

[10] Jyske Folkeminder II, 5, 7.

[10a] Man har senere oplyst mig om, at Ordet ikke er forældet i jysk Dialekt; Forvanskningen skyldes altså kun Ordenes Lydlighed.

[11] I Caballero's Samling: Cuentos y poesías populares andaluces (Leipzig 1861) findes en ret interessant Samtale, hvor fremmede Ord stadigt misforståes. Det er Døden, der vil göre en Bonde til Læge, men denne indvender: Señora, yo no sé ni latin ni Diego (ɔ: griego). — No importa. — Señora, si no sé siquiera la hora fria (ɔ: Geografia). — Eso no quita. — Señora si no sé contar mas que la humildad (ɔ: Unidad). — Lo mismo tiene. (S. 84).

[12] V. Kristiansen, Bidrag til en Ordbog over Gadesproget. Kbhvn. 1866.

[13] O. Arlaud, Bevingede Ord. Supplement, S. 162.

[14] Punch. 1880. S. 135.

[15] L. R. Tuxen, Det plattyske Folkesprog i Angel. S. 42.

[16] C. Nyrop, Fra den kunstindustrielle Udstilling. S. 60.

[17] Troels Lund, Danmarks og Norges Historie III, 27.

[18] J. C. Lange, Håndbog i Modersmålet. Kbhvn. 1832. S. 21. Kalkar, Ordbog til det ældre danske Sprog. S. 109.

[19] H. Jenssen-Tusch, Nordiske Plantenavne. Kbhvn. 1867—71.

[20] Wilkens, Mekanisk Teknologi. S. 243.

[21] Nord. Tidskrift for Filologi X, 75.

[22] Til Undersøgelser om Stednavnene har jeg benyttet N. M. Petersen, Saml. Afhandlinger, I; E. Madsen, Sjællandske Stednavne (Annaler f. nord. Oldkyndighed 1863; smlg. A. Hansen ib. 1879, 87 og L. Varming 1881, 46); E. Madsen, Om Retskrivning af Stednavne (Nord. Tidskrift for Filologi VI) og Allen, Det danske Sprogs Historie i Hertugdömmet Slesvig, II.

[22a] Ordets egentlige Form er vist *Kigkuren*; KigkurVen må altså også bero på Folkeetymologi.

[23] C. Nyrop, Strandmøllen. S. VIII.

[24] Tegnér, Om svenska familjenamn S. 13 (Aftryck ur nordisk tidskrift 1882).

[25] Fabricius, Drejø Sogns Beskrivelse (Kbhvn. 1882). S. 14.

[26] S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse I, 73 (smlg. ib. 129).

[27] Tegnér, Hemmets ord. S. 63, 68, 71.

[28] V. Såby, Eksempler på uorganiske Lydformer i dansk (trykt i Blandinger udg. af Universitets-Jubilæets danske Samfund). I, 38. Denne dygtige og interessante Afhandling har jeg haft megen Nytte af til det følgende.

[29] Fr. Arnkiel, Cimbrische Heyden Religion. Hamburg 1703. I, 162. Meddelt mig af Dr. Troels Lund.

[30] Nordisk Tidskrift for Filologi VIII, 178.

[31] T. Lund, anf. Sted IV, 259.

[32] Arlaud, Bevingede Ord. Supplement, S. 70.

[33] E. Mau, Dansk Ordsprogs-Skat. I, 470.

[34] J. Kok, Danske Ordsprog og Talemåder fra Sønderjylland, N. 857.

[35] Germania XXV, 80; smlg. ib. R. Geete XXVI, 348.

[36] Efterladte Småskrifter af C. A. Thortsen (Kbhvn. 1880). S. 143 ff.

[37] En svensk ordeskötsel af S. Columbus, udg. af G. Stjernström och A. Noreen (Upsala 1881). S. XXV.

[38] F. Tamm, Svenska Ord belysta genom slaviska och baltiska språken (Upsala 1881). S. 23.

[39] Tuxen, Det platt. Folkesprog i Angel. S. 41.

[40] O. Nielsen i Danske Samlinger. II, 55.

[41] Udsigt over det filol.-hist. Samfunds Virksomhed 1876—78, S. 10.

[42] M. Jonsson i Svenska Landsmålen II, 5. S. 15.

[43] Angående de danske Sagn og overtroiske Meninger henvises under et til: Kamp, Danske Folkeminder etc. (Odense 1877), J. M. Thiele, Danmarks Folkesagn I—III (Kbhvn. 1843—60), Tang Kristensen, Jyske Folkeminder I—V (Kbhvn. 1871—81), H. V. Rasmussen, Stedlige Talemåder og Rim i „Småstykker" S. 171 ff. (Folkelæsning V, 3 H. Kbhvn. 1872).

[44] Om Folkeetymologiens Væsen og Karakteristik have følgende Forfattere skrevet: Förstemann, Über deutsche Volksetymologie (Kuhn's Zeitschrift I, 1 ff; ib. XXIII, 375—84). Max-Müller, Vorlesungen über die Wissenschaft der Sprache II, 482 ff. Caix, Le alterazioni generali nella lingua italiana (Rivista di filologia romanza II, 71—82). C. Michaëlis, Studien zur romanischen Wortschöpfung (Leipzig 1876). S. 45 ff., 97 ff. Andresen, Über deutsche Volksetymologie, passim. H. Paul, Principien der Sprachgeschichte (Halle 1880) S. 98, 119. O. Weise, Zur Charakteristik der Volksetymologie (Zeitschrift f. Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft 1880, XII, 203—23). Såby, anf. Sted S. 25. Foruden til de tidligere anførte svenske og norske Afhandlinger skal her også henvises til J. E. Rydqvist, Ljus och irrsken i språkets verld (Svenska Akademiens Handlingar XXXIX, 105—52), S. Bugge, Studier over de nordiske Gude- og Heltesagns Oprindelse S. 11, 12, 23, 71, 94. 127, 131, 140, 143, 173, 211 (en Mængde geniale Undersøgelser om folkeetymologiske Fordrejelser af Egennavne; dog forekommer det mig, at Prof. B. flere Steder har misbrugt Begrebet Folkeetymologi) og A. Tobler, Verblümter Ausdruck und Wortspiel in altfranzösischer Rede (Berlin 1882; Særtryk af Berliner Akademiets Sitzungsberichte XXVI), passim.

Ordfortegnelse.

I.

Enkelte Ord.

II.

Talemåder.

Efterslæt.

Under Bogens Trykning har jeg modtaget Oplysninger om forskellige Folkeetymologier fra Dr. Henry Petersen, Præsterne H. F. Feilberg, L. Varming og fl.; andre er jeg senere selv bleven opmærksom på. De vigtigste af dem hidsættes her i alfabetisk Orden:

Betræk = Portræt almindelig flere Steder i Jylland og på Møen.

Bunkelatiner (Sundeved) = *bon chrétien*, en Æblesort; selve det franske Navn („god kristen") indeholder også en Folkeetymologi, hvad enten det kommer af gr. *pánkrestos* eller af l. *bona Crustumina*.

Diskusjonsbank = Diskontobank hørt på Møen.

Fraktord = Fraktur siges i Norge (se Åsen).

Gasfeber = Gastrisk Feber hørt ved Kallundborg.

Hedeviger = *heisse Wecken* bruges som Betegnelse for Boller i Slesvig.

Kjør i Lejs (S. 12) er sikkert mere udbredt, end jeg har antaget. Ordene *Kyrie eleis* gentages ved Enden af hvert Vers i de tre Helligdagssalmer (14, 15, 16) i Kingo's Salmebog, og det er vel denne Gentagelse, der har gjort Formen profan.

Kongerejse = Congres (S. 13) findes også i dansk; se A. Nielsen, Fra Landet (En Vinteraften i en Bondestue).

Lappetorium = Laboraturium hørt ved Roskilde.

Linjedanser = Linedanser bruges almindelig i dannet Tale.

Markesløs = markesledes (ɔ: hen over Markerne), bruges på Fyn og Bornholm (Dyrlund, Udsigt over de danske Sprogarter S. 53); kan også findes i Rigssproget (se Grundtvig's Ordbog i „Efterslæt" og Morgenbladet 22/7 81; cfr. Brevkassen ib. 23/7 81).

Månedså siges flere Steder for Månesă (S. 41).

Oljesager = Oldsager almindelig blandt Bønder.

Omvendt Fodsko = l. *unguentum fuscum*.

Omvendt Napoleon = l. *unguentum Neapolitanum*.

Repeterolje = l. *pyroleum petræ*.

Sællænderur = Cylinderur, almindelig i Ginding Herred (Ringkøbing Amt).

89092527084
b89092527084a

